MOLTER KÁROLY

harci mosolyok

ÁLLAMI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI KIADÓ MAROSVÁSÁRHELY

A boritólap Toni Gheorghiu műve

MOLTER KÁROLY

HARCI MOSOLYOK

KARCOLATOK, ELBESZÉLÉSEK

ÁLLAMI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI KIADÓ
MAROSVASÁRHELY, 1956

Megjelent a Magyar Népköztársaság és a Román Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében.
Készült 500 példányban a Magyar Népköztársaság számára.
Terjedelem: 14,5 ív A/5.

ELŐSZÓ-FÉLE

Még a századforduló előtt mint kisfiú kérdeztem meg anyai nagyapámtól, hogy mikor a Rajnavidékről mint vándor-mesterlegény visszatért, miért állt be mindjárt 48-as honvédnek? Hogy megsebesüljön, megsántuljon Isaszegnél császári golyótól? — Erre nagyapám, mosolyogva bár, de hevesen válaszolt.

— Ó, be csacsi vagy! Hát hogyne álltam volna be honvédnek? Hát lehetett 48-ban be nem állnom, amikor nyugatról jövet meghallottam a pozsonyi utcán a világ legnagyobb szónokát, Kossuth Lajost, amint nemcsak a fiatalokat, hanem még az öregeket is fölgyújtotta szavával és szabadságharcra toborzott bennünket?! — 'szen még apád is honvéd lett akkor, pedig nem is tudott magyarul és sohase hallotta Kossuth Lajost! Vajon te nem álltál volna be honvédnek? — kérdezte a nagybotú, sánta öreg bácsi, a fülemet megcsípve, olyan mosollyal, amilyet nehéz elfelejteni még a mai véneknek is!

No és édesanyámnak a gazdagokon csúfolódó mosolyait hogy felejtsem el? Ifjúkorom egyetlen polgári fegyvere volt a támadó mosoly, amely csak kivételes, egészen ronda esetekben torzult csúf és gyülölködő kinevetésre. Például amikor egy magyar belügyminiszter szociális érzékével dicsekedett a parlament-

ben, hogy Fiumében, a tengerparton négyemeletes hivatal-palotát épített, mert meg akarja könnyíteni az akkor már egymilliónál több magyarországi kivándorló, nincstelen proletár Amerikába való minél gyorsabb kijutását...

Aki a század elején írni próbált magyarul, persze hogy ellenségesen mosolygott az ilyen „hazafias" közéleten és sokszor az ezzel összefüggő magánéleten is. Közben aki megírta támadó mosolyait és írónak készült, azt legtöbbször fölvágó különcnek mondták az urak és tányérnyalóik: az írói és költői hajlam a bolondéria káros tünetének számított. Kockázatosabb is volt írással foglalkozni, mint bármi mással, mert hiszen csak olyan írófélének volt valamicske kenyere, aki a túlnyomórészt üzleti érdekeltségű újságírást is vállalta. Aztán hányszor hallottam fiatal tanár koromban azt is, hogy írásért pénzt fogadni el — nem úri dolog! Mert az írás nemzeti megtiszteltetés, dicsőség, nem közönséges bérmunka! S én hiába botránkoztam meg tegnap a környezetem ily véleményén és hiába kérdeztem fölháborodva, hogy eszerint Jókai és Mikszáth, vagy Goethe és Schiller nem is voltak úriemberek?!

Nem csuda hát, hogy már szinte félszázaddal ezelőtt kellett kezdenem a „harci mosolyokat", amelyeket most válogatott elbeszéléseim kötetciméül választottam. S amikor e könyvemhez utószó-féle előszót írok, hadd magyarázkodjam, hogy némileg humoros kis epikámat miért adom ki fenti címen? Min mosolyoghattam írás közben a XX. század első felében? Önmagamon, persze, leginkább, mert kisfiú korom óta védekeztem támadó, sőt esetleg bántó mosolyaimmal, amikor féltem érzéseim nyílt kifejezésétől. Mint algimnazista is sértően mosolyoghattam egy jól tanuló osztálytársamon, aki szülei nyomora miatt maradt ki a latin iskolából és munkásinas lett a selyemgyárban. Szívből sajnáltam, de azért így lelkendeztem neki vigasztalásként:

— Mekkora úr leszel! Egész életedben selymek közt babrálsz!

Jópajtásom azonban nem mosolygott, hanem fölénnyel válaszolt erre:

— Mit gondolsz, ilyen kódusfickónak, mint neked, jut-e valaha selyem a kezébe? Te legföljebb eperlevelet szedhetsz a fáról a selyemhernyónak, de én akár selyembe is öltözködhetek majd! — S én valóban rengeteg kosárnyi eperlevelet szedtem is garasokért a selyemhernyónak, de a selyem valósággal kívül esett érdeklődésemen. Édesanyámmal viccelődtünk együtt a kispolgársorson, anélkül, hogy észrevettük volna nyárspolgáriasodásunkat. Pedig egy szerb szocialista házában születtem, falusi kovács-apám is szocialista volt és élesen csúfolta néha már jelentkező lateinerfölényemet. Kiskorom óta házitanitócskaként szereztem meg a tanulásom költségeit, már tizévesen mentem el apámmal cipőt venni az így szerzett pénzemből. Aztán mint népkonyhás egyetemi hallgatót „uraztak" már, holott akkor is korrepetáltam, vagy apró magyar és német cikkekből tartottam fenn magam Pesten. Külön társadalmi gúny-cím volt akkor a „tandijmentes filozopter", akiből a rosszul fizetett nevelőrend kicsúfolására az akkori szójáték szerint a társadalom krémje — azaz „cipőkrémje" — lett. És én szülőfalumban és kecskeméti diákkoromban, de Pesten is, hogy, hogy nem, mind közelebb éreztem magam vidéki vagy külvárosi munkáslegény-barátaimhoz, akikkel szerettem vitatkozni a szocializmusról. És el voltam ragadtatva, mikor anyám Amerikából kapott munkáslevelét olvastam arról, hogy a newalmadeni bányában Petőfi néhány hangosan mondott verssora — „ha majd minden rabszolganép / Jármát megunva sikra lép / Pirosló arccal és piros zászlókkal..." — föllázította az oda kivándorolt magyar bányászokat, akik elhatározták a világszabadság költőjének hatására, hogy minél hamarább hazajönnek!

Igy jutottam el az első világháború végén — nagyon félénk mosolyok közt — az 1918-as itteni polgár. forradalom és a 19-es magyar kommün leveretése után a romániai magyar irósorba. Itt pedig szinte valamennyi tollforgató társam harciasan kezdett akkor mosolyogni, jónéhányan meg „aesopusi nyelven" is kísérteties szövegeket kezdtek fűzni harcias mosolyaikhoz. Tőlem például azt kérdezte nyersen és hivatalosan egy illetékes hatalmi tényező, hogy miért irtam „Cserebogarak halhatatlansága" címen vezércikket? Kiket értek én cserebogarak alatt? S én csak annyit mosolyogtam feléje, hogy a kártékony magyar bogarak után ugyanolyan román bogarak élősködtek és halhatatlankodtak akkor fáskertjeinkben és erdeinkben. És nem tudták a hivatalos itélkezők, hogy sovinisztának vagy bolsevistának tartsanak, miután 1918-ban egyik titkára voltam az itteni forradalomnak, mikor megmozdulásunkat a benne részt vevő sok elégületlen nevelő miatt „tanarak forradalmának" gúnyolták nálunk . . .

A két világháború közti irásunkban magyar és román reakciós oldalról egyformán hibának számitott a „mosoly". A magyar reakciónak csak a bánat volt megirandó, a románnak pedig kellemetlen csúfolódás volt bármilyen magyar mosoly. A cenzúra néha akkor és ott is sértőnek érezte mosolygásunkat, ahol önmagunk fejetlenségét és céltudatlanságát figuráztuk ki. Aztán nőni kezdett a fasizmus, amelynek román és magyar csiráztatói csak román vagy csak magyar életteret hirdettek Erdélyben, ahol pedig a szász és sváb fasiszták szerint csak német őskultúrájú város létezett! E zürzavarban meg kellett irnom — már 1929-ben — a „Fajmérce" című szatirámat, miután annyira nem voltam „fajtiszta" magyar, hogy többször kellett kérvényeznem a fővárosban, hogy fiaim ugyanabban az iskolában tanulhassanak, ahol én már évtizedek óta tanárkodtam. S e nyelvvizsga-kényszeres korban hány téves helyen kerestük a lelki menedéket!

Pesten is, Bukarestben is „érthetetlen" lett a mondanivalónk, mire „páneurópás", kozmopolita és kontinentális „kisebbségi" egyezkedésbe torkoltunk volna, mert valahová csak kellett tartoznunk?! — Közben fölháborodva láttuk, hogy a román és magyar nagytőkés, a gróf és bojár milyen jól megérti egymást, milyen természetesen árulja országa talajkincsét annak, aki többet ad érte, nem pedig hazájuk dolgozó népeinek! S ezért kezdtem csúfolódni a kapitalizmussal, amely ellen félős mosollyal hoztam ki a „Metánia R. T." című gázregényemet. A reakciós kritika „érthetetlenséggel" vádolt, de jónéhány baloldali bíráló jósolta 25 év előtt, hogy az elkövetkező évtizedekben alighanem érthető lesz ez a regény, sőt száz év után azok lesznek érthetetlenek, akik azt a művemet akkor még nem akarták megérteni.

Mai megállapításom már: a két világháború közti kisebbségi magyar irodalmunkban — én és mások is — csúfoltuk a parvönü nagypolgárt, amint félművelten uraskodni akart és megkérdezte a hires arcképfestőtől, hogy mennyibe kerül képeinek kvadrátmétere? De a kispolgárokat is ironizáltuk, csakhogy ezek védelmét is szocialista irásnak éreztük. Szivesen beszéltünk az „áldott rossz emberekről", akiket példáknak is éreztünk bármilyen nemzeti vagy társadalmi elnyomás elleni harcban. És nem kértünk sem az urak, sem a fasiszták üzleti hazafiasságából, talajkincssefteléséből. Már ifjúságom témái is utálták ezt a förtelmes „nemzeti" jelleget, vagy „gyilkos" mosolyt hoztak ki ellene, mint a „Jobb így" című, 1912-ben irt, akkor százéves témájú történelmi karcolatom, amelyet a reakciós sajtó „hazafiatlan"-nak bélyegzett. De a sovinizmusból való menekülésnek érzem ma is egykori kisvárosi gúnyképeimet, amelyeket részben még kecskeméti, részben pedig már marosvásárhelyi kispolgári mendemondák sürgettek ki belőlem, vagy éppen barátaim és ismerőseim élményei voltak. Közben folyton gyötört belül az ősi esztétikai alapelv, hogy

a legrondább gazembert is csak úgy ábrázolhatod alkotó módon és a társadalom hasznára, fejlődésére, ha figuráját nemcsak gyűlölöd, hanem nagyon is szereted, mint alkotási tárgyat. Ha nagyon kívánod megírni! És ilyenkor éreztem a „harci mosoly!" szivbeli segítségnek az irásban: nem cinizmusból, hanem az emberi gyarlóságok és hitványságok művészi valószerűséggel való megmosolygásából keletkezik a szatira, amely akkor érik meg művé, amikor nehéz volna már meg nem írni!

A szatiraírónak természetesen van egy művészi veszélye: mikor az ostorozott bűn jórészt megszűnik a változó társadalomban, akkor az ostor, a szatira is megfakul, megkopik. Ellenben kevésbé veszti el derűjét a bűn és bajlódás fölötti „harci mosoly", ha valóban az volt, ha művészi tartalmával és keletkezésének társadalmi okával meggyőzően óv meg egy-egy korszellem gonoszságaitól, erkölcsi negativumaitól. A harci mosoly igazi próbája volt a művészi megörökítés, ami ha nem történt meg, akkor a mosoly nem is volt harci, hanem csak — bárgyú! S ez a tény lesz most a próbaköve válogatott mosoly-kötetemnek. Mert a fölszabadulásunk után hamar jöttünk rá a fasizmus egyik legnagyobb tévedésére, amikor kegyetlenségével végleg le akart bennünket szoktatni a mosolyról s el akarta feledtetni szörnyű emlékeivel is a kedély szerepét az emberi életben. Csakhogy az emberi fejlődés haladó szelleme jóval erősebb már az ember állati maradványainál! Annyi borzalom után és bánat közben is — óvatosan bár, de — jelentkezett megint a mosoly! És azt is hamar mérlegeltük megint, hogy az átélt rettenetben melyik mosoly volt őszinte, tartalmas és ítélkezésre jogosult, vagy melyik mosoly igazolódott a közeljövőben?

Jellemző, hogy sem a régi mosolygósak, sem az új humoristák nem hitték el a reakció által itt fölényesen suttogott vádat, hogy a proletárdiktatúra nem tűri a mosolyt, hát még az iróniát és a szatirát! Legföljebb

titkos paszkvillust lehet elkövetni ellene — azt mondták —, csakhogy ez már nem nevetséges, hanem életveszélyes! Megszűnik a kritikus humor és jő az ordenáré „cirkuszi" tömegröhej! Nem is képzelték, hogy Gogoltól tanulva, a múlt bírálatán kívül a jelen hibáit vagy bűneit is ki kell csúfolni és nevettetve bírálni! Nem hitték, hogy a szatirával is megnövelt forradalmi tömeg, a mind igényesebb dolgozó a legfinomabb udvari humort is követeli lelki sónak, ízelítőjének! S ami legmeglepőbb volt a reakciónak: a munkás-paraszturalom az önmaga fogyatkozásai fölötti mosolyt is elvárja, mert tudja már, hogy a mosoly csakis akkor bensőséges és hasznosan kellemes, ha emberi vonatkozásban célzatos és konfliktus-oldó.

Külön igazolását a mosolygásomnak, önigazolásomat láttam abban, hogy szinte minden írásom a valóságon alapult, amiért is fékeznem kellett magamat: a valóságot valószerűséggé kellett szépítenem! Nem azt jelenti ez, hogy az emberi komiszságokat nyájasan elkenje az író — művészet címén! De annyit jelent, hogy az író akármilyen hitványságot „mosolyogva" is bírálhat és esetleg jobban örökíti meg így a történet tanulságát, mintha csak durva bosszút állna gazemberein és a tévedőkön — igazságtétel címén. S mikor fölszabadulásunk után kissé folytatni kezdtem a „karcolást", a tréfás novellizmust, legtöbb aggályom akörül volt, hogy nem leszek képes a pártosabb szigorú novellavégre és a reakció legsötétebb lovagjait annyira ironizálom csak, mint a hasznos célzatuk ellenére is hibázó új embereket. Szóval fontosabb lesz írásomban a mulattatás, mint a konfliktus kifejtése, drámai vagy komédiás tisztázású ítélkezése. El is hagytam egy-egy helyt a perdöntést, mint a „Mozgalmas ház" című új elbeszélésemben, amelyet most is regényrészletnek érzek. Régi epikai vétség ez: az írók novellát írnak és csak később veszik észre, hogy készülő új regényük egy részletébe gabalyodtak belé. Így bizonytalankodom atekintetben is, hogy a „Nem vegyülnek" című

lelki részletrajz nem kívánkozik-e majd egy rég készülő antikapitalista gúnyregényembe, a „Metánia R. T." folytatásába. És „A gomb" című régi, hosszabb novellámat már Kuncz Aladár is a „Tibold Márton" című kétkötetes regényembe illesztette.

Persze, nem elég félszázadig írni minden egyes műfaj pontos megtanulására. És hányszor lázadnak föl az elbeszélés alakjai az író műfaja és módszerei ellen! Néha meg az író-teremtette figurák jobban vagy másként fejtik ki jellemüket, mint ahogy az író elképzelte. Igy jártam az „Örökmozgó" című vígjátékomban, amelyben Bodnár Jenő, a pesti színész, sokkal különbül személyesitett meg egy vidéki kocsmárost, mint ahogyan én megírtam! Pedig nem tett a szerepébe új szöveget. Mégis shakespeare-inek írták bírálói a játékát, olyan reális és a lényeget hangsúlyozó volt. És megnyitotta szememet, hogy milyen vértelen és vékony volt papirra irva ez az alakom és mennyivel többet mond esetleg egy-két színészmozdulat, mint a legjobb szöveg-kihegyezés! Mégis érdememnek tudom be — de nem tudom, joggal-e? —, hogy három novellácskámat hozták elém a Nemzeti Színházból: bármelyikből csinálhatok vigjátékot vagy bohózatot! S én a legapróbb karcolatomban is komédia-lehetőséget sejtettem. Pedig önállóan is irtam már 1921-ben a szinpadra „Harámbasák" cimen úr-csúfolódást, majd „Özvegyország" cimen Lenauról, a bánáti származású nagy német költőről forradalmi kudarc-vigjátékot irtam könyvbe és „Tank" cimen békepropagandás vigjátékot a háborús hisztériával szemben. De hiába, mert minél öncélúbb témát kerestek az utolsó évtizedekben a magyar színházak.

S én mégis jórészt célzatos humort kerestem számos elbeszélésemben. S ennek a válogatott elbeszéléskötetemnek legnagyobb erénye, hogy az olvasónak nem kell elolvasnia száznál jóval több novellámat és karcolatomat, hanem mintegy húszat, húsz „harcias mosolyt"! És restellnie sem kell az olvasónak, ha nem

tetszik neki ez a válogatott kötet, hiszen én — az írásválogató — sem vagyok megelégedve vele. De azért határozottan jobbnak tartom, mint amilyent az eddigi bírálatok alapján remélni lehetett volna tőlem. Szóval, biztos, hogy az országban van egyetlen olvasónk, aki jónak tartja ezt a könyvet, ezt a „mosolyosat", és ez az egyetlen olvasó — én magam vagyok, a könyv írója! Tudniillik jobbnak érzem a könyvet, mint amilyennek elképzelhettem félszázaddal ezelőtt! De azért örülnék, ha akadna rajtam kivül még olvasó az országban, aki osztaná e véleményemet a könyvemről és „harciasan mosolyogna" felém, amikor szóba hoznám előtte . . .

Molter Károly

Az inzsellér a dombra tartott, ahol ma kicsi mauzóleuma ragyog két sír között: balfelöl nyugszik a nép szívében élő Mernyák András, jobbfelöl Móczán, a vend vidéki birtokdinasztia vénje. Éjszaka volt akkor, alig állható fülledtség nyár derekán. Fegyvere vállán, biztos lépéssel tartott fölfelé a mérnök, mint aki zavarhatlan kalandra indul: dehogy volt mostan inzsellér. Most kissárosi Boncz József volt, a magahitt jutalomravárás, a félszeg nappalt felejtő úr. Az utat kétfelöl alacsony sövény kisérte; néha belerúgott a tüskéibe, hányavetin, mintha gúnyolná az útszegélyt, a csizmájánál nem magasabb útszéliséget. Volt mit eszébe juttasson ez a kettős tüskekíséret: a kétfelöl feléje acsarkodó gyűlöletet. Föntről barátai, henyélő rokonai halottnak nézték, hogy Bach idején mocsarat csapolt, dolgozott, még ha angol pénzért cselekedte is. Lentről a paraszt haragja névtelen volt irányában, tiszteletnek is beillett volna. Véradót követelő bálvány tövén táplál ilyet a vakond. Az úrhatnám beamterek jól bántak a néppel, de az inzsellér ökle kék folttal fizetett a horkanó legénynek, akiben mozdult egy kicsi 48-as bizsergés és a legvakmerőbb robotos hátán is végigszaladt a hideg, mikor káromkodni kezdett ez a feketebajszos, barnabörű türelmetlenség.

Ahogy feljebb került, meglátta a kalibát, melyben néhány jobbágy dús kerti palántáit őrizték. Itt már életet csikart a földből az éhes paraszt karja, holott alig néhány száz lépésnyire lent még javában csapolták a Páka-patak otthagyott mocskát. Nappal a gát alatt ezer talicska nyikorgott, csontos kubikusok tolták a kánikulában a holnap drága humuszát, egyelőre még büdös iszapot. Most is gyilkos pára gőzölgött a völgyteknő repedékei fölött s hogy rosszabb legyen a levegő, ideérzett a közeli kenderáztató medencék illata. Elült már a kék szárnyú legyek falánk légiója s a hold följöttéig eltakarta orcáját a jóisten, hogy ne lásson poklot, melyből emberkéz gyúrja a készülő Kánaánt. A nádaspart mentéről idehunyorgott a barakkok világa. Ott hencegett a garázda jólét, mulattak a mérnök idegen osztályosai, urak és kalandorok: guszlica, karlócai ürmös és gondűző rácmenyecske csalta őket együvé szombat este. Körükből hahota, dobogás és vastag dohányfüst áradt a túlparti erdő felé. Egyebütt köd takart mindent, a kanálist, mocsarat, a falut, melybe a munka népe széledt, hogy lerázza nyűgét a tánckörbe unszoló klarinét sikolyára.

A kalyibában Orzse várta Bonczot, Mernyák Orzse, aki inkább hajlott a szerelemre, csak félni ne kelljen a goromba kényúrtól, akinek egy intése ütembe lendít minden munkabírást. A mérnök előre mosolygott, kezében érezte a vastag, éjszínű hajfonatokat, szerette azokat szétbontani s babrálva ringatni önmagát: enyém a legszebb szerető a vidéken. Szép dolog odalent az az ezüstkígyó, a csatorna is, az ő esze munkája: de az megmarad úgyis az övének, nevével egyszerre említik századok múlva is. Csak erről a szeretőjéről senki se tud, milyen kár, amiért titoknak kell maradnia. Szolgája lánya, Mernyák Andrásé, szinte a szeme előtt nőtt fel ez a sudár fiatalság s ha idejekorán utána nem veti magát, még leszakítja előtte valami keserű paraszt. Alig egy hete, hogy kóstolja száját, micsoda unt ízek, amiket odalent hagyott a barátainál

ezekért a csókokért. Majdnem futólépésben ért a kunyhóba s szeretetlenül, durván csókolta szájon Örzsét, minél szilajabban védekezett az, annál kíméletlenebbül...

— Jóestét, Nagyságos úr!

A köszönéssel egyszerre fordult be az ajtón a kalyiba mögül Mernyák András. Az élet legnagyobb fordulóin egyszerű a paraszt beszédje is. Fejét a földre szegezte s derekán hallhatóan reszketett a fenőkő a tokjában: úgy látszik, csakugyan a rekeszizomban laknak az emberek indulatai. A feketehegyi határból átkozott gyanú verte erre a vénembert, aki az ajtó előtt fustélyán nyugtatta két kezét, mig zörrenve ereszkedett a földre a mérnök puskatusa. Csak egymás körvonalait látták, de nyilván a mérnök figyelt élesebben. A csőszből csak töredezett a szó, — emelkedést se ígérve:

— Örzse is lehetett urak rongya, ha nem is annak szánták... Magára vessen Mernyák András, ugye, nagyságos úr?

A mérnök kelletlenül mozdult:

— No, no, öreg, beszéljünk okosan!...

Mernyák András majdhogynem motyogott, félelmetes volt:

— Parasztban is szép a szép. Munkára azért nem engedte, nagyságos úr? A tenyerét óvta... Selyemgyárba se mehetett gubót gomolyítani... Minek, mikor így hamarabb jut a selyemhez.

Boncznak az ördög súgta, hogy nevetve csattanjon föl:

— Hát persze, hogy jobb így, vén szamár!

A sötétben csak egy villanásnyit reszketett az álló fustély, mintha kínálná boldogabb végét:

— De az istenit az úrnak, engem is, a nagyapámat is deresre húzattatok...

Az inzsellérnek vér tolult a fejébe, csak egyre gondolt már a megzavart, úri szerelmes: önvédelemből ölni. Mögötte izzzent a szalmaágy, most ugrott fel a

tiltott öröm, melynek, mint minden örömnek, apja is van. Fegyverét fölemelte — mennyi megszokás volt ebben a biztos mozdulatában! — és belelőtt a kissé oldalt forduló paraszt combjába. Az öreg az ajtónak dűlt, azután bomlott jajszóval futtában verte föl a vak éjszakát...

Boncz visszarántotta Örzsét, akiből csak annyi gyűlölet mert kitörni, hogy apja után akart rohanni. A mérnök rekedtes, idegen hangon kiáltotta a leány arcába, hogy nyugtassa meg az öreget, csak sóra volt töltve a puska A leány dühös fájdalommal bukott arcra s csukló zokogásba temette riadalmát. Bonczból dünnyögve szakadozott a sértő vigasz:

— Nem baj, ha fáj, mindent, mindent megfizetek!

Ami mozdult a szívében, nemcsak sajnálat volt, hanem bosszúság is. Lefelé indult a cimborák közé. Egy fabatkát se ér már az éjszaka! Hátha torkán locsolná le a kudarcot...

Mernyák András néhány perc alatt ott vinnyogott már a zsilip fölső kapuja közelében. A komorszín, szurkos torlaszt széles, mély és lassú ár mosta, minden hinárt hozzávágott; vésztjósló méltósággal dagadt itt a víz, mintha sejtetné közeli nagy bukását. A kapu két szélén kazamaták rostélyos ablaka állta a viznyomást, bentről még testesebb sötét ásított kifelé: mondják, hogy puskaport tartott odabent a német. Az öreg dühöngő csak úgy tépte le izmos testéről egy szál ingét, gatyáját s belevetve magát a langyos csatornába, balkézzel úszott, míg jobbjával mosta égő sebét. Azután meggondolkozott és alig szűnő fájdalommal partra mászott, ahol a teste világított a lomha fellegek alatt szétfolyó feketeségben; hullámtól új harcra frissült, nemes vad; jaj annak, akire ráveti magát. Csuromvizesen is nyögve káromkodott, foga közül ropogtatta: Megállj! — fizetek a lányomért, dölyfös Bach-huszárja! Nem halok addig meg! — s gúnyájába búvva arrább vonszolta zsibbadt lábát a zsilipkapu facsavarja elé. Markába köpött s kínja

mellett is könnyedén tolta körbe a gerendát, mely kötélcsavarral rést nyitott lent a víz mélyén a zubogva induló áradatnak. Mire százig számolt, már ölnyi vastag sugártól duzzadt a zsilip, medencéje, örvénytől puffadt a felszínre, mintha mindjárt gabonadereglye szállna alá a tízöles mélységben tovafutó alsó csatornába. Azután meglapult Mernyák a kapura fektetett egypallójú, keskeny karfájú híd előtt a faköpenyegbe.

Boncz már egy félóra múlva jött, úgy látszik, hogy az ital nem esett jól neki. Viharlátón villant egyszer-egyszer a nyugati égbolt, mikor a malomárok felől hangos beszéd hallatszott. Ketten ballagtak errefelé, Boncz és a környék nábobja, Móczán úr, a vén, a kövérkés multimilliomos. Élesen fülelt a robajgó zsilip mellett, a faköpenyegben Mernyák. Kivehette szavukat, az se baj, hogy ketten jöttek, húszan is jöhetnek, ki bír most a bosszúval, a meggyalázott, százados ellenséggel, akinek ölelő karja gyilkos birokra vár a meredek gát szélén...

Móczán kapatos volt. Boncz rosszkedvvel hallgatta magyarázatát. Lassan, néha meg-megállva közeledtek es részeg hévvel beszélt a hatalmas félkézkalmár:

— Úgy csináltam a Duna szabályazásakor is. Addig halásztam a zavaros vízben, míg a gát mögötti iszapos televény mérföldnyire az enyém volt. Csak csapold szorgalmasan ezt a patakot, nekem csapolod, fiacskám!

— Hát az angolok, bátyám? Azok még nálad is nagyobb csirkefogók.

— Lárifári, kisöcsém, tudod-e, hogy felpénzt fogadtak el tőlem: hogyha kijárom nekik Bécsben a nádas bérletét is, nemcsak a csatornáét, 99 évre, akkor én leszek az első vevő. Tudod-e, mi az, hogy első vevő? Annyi az, fiam, hogy minden paraszt a környéken koldulni megy, hacsak hozzám nem szegődik. Sváb is, rác is, magyar is, no, ne haragudj, a te fajtádból szerzem a legjobb kocsisokat.

Tovább nem mondhatta. Lebukott Móczán a szörnyű mélybe. Boncz megfordult, mögötte lihegett Mernyák. Az inzsellér rémülten ragadta meg az öreg kezét. Azt hitte, ő következik és dulakodni kezdett vele. Mernyák lefelé rángatta a gátról a füves malomudvarra. Vaskapocs volt a két marka, csak úgy röpült a meglódult mérnök az öreg akarata nyomán. Hanyatló erejével Boncz a halálra döbbent s a szívéből szakadt föl az ijedt könyörgés:

— Mit akar tőlem, András bácsi? Csak nem gyilkol meg?

Iszonyú nyomást érzett a két keze csuklóján, térdre bukott és akkor elszabadult a keze. Mernyák András zihálló mellel fújta:

— Jobb így, hogy a másikat löktem le! Mit akar a nagyságos úr, jobb volt így! Maga legalább dolgozik!

Boncz sírni kezdett:

— Soha, senkinek, András, meg nem mondom.

A vénember már a zsilip halottjával hadakozott:

— Ó, a pióca, hallottam a beszédje förtelmét s lelöktem! Kövérre szopta magát vérrel, mégis . . .

A barakkok felől rakéta sustorgott az urak jókedvéből a magasba. Fényénél látni lehetett, amint vakon is valódi ellenségére hibázik a nép.

(1912)

Aki asszony a nyeregbe ül, az meg is üli. Titka van a házaséletnek, titokzatos ereje: nincs az a detektív, aki birna vele. A házasságot a férfiak javára rendezettnek mondják, pedig az asszonyok előnye is abból virágzik s általa nő szörnyűvé a gyengébb nem. Lili is például, a szép Lili, ehhez tartozott, a gyöngébb nemhez. Robusztus volt, mint a tigris, haja szine az ablakára hajló gesztenyére emlékeztetett, szeme parancsokat villogtatott és római orra alatt ritkán mosolygott a kivánatos száj. Asszonyi praktikák játszottak az arcán, gyűlölte a magasabb dolgokat, csak „hódolat illeté, nem bírálat“ és jaj volt annak, aki szellemet penditett a társaságában: sértésnek vette, a figyelem eltéritésének az egyetlen igazságtól: hogy ö szép.

Kisfiának és kisleányának szigorú gondját viselte, a kicsikék anyjukhoz húztak, akin pedig alig látszott az anyai szeretet. Az urát, Konrádot, megvetette, pénzgépnek tartotta, néha pályaudvari automatának, akinek az a hiúság a fogantyúja, hogy szép felesége van. Jó azért, hogy ura van, aki a kényelmes élet biztosítója, bárcsak mindig a hivatalban maradna, mert otthon tűrhetetlen, mikor Arany János Buda halálát

fordítja németre és saját rigmusától részegen motyogja a Száll a madár ágról ágrá-t germánul:

„— Vogel fleucht von Reis zu Reise
Und von Mund zu Mund die Weise.
Gras ergrünt am Grabeshange,
Held erwacht beim Harfenklange."

Néhány barátja, a mulyábbak, mind zümmögték ezeket az ostobaságokat, és Lilinek el kellett néznie, hogy olyanok is járjanak a házhoz, akik nem érte jártak oda. No de szép számmal sürögtek Lili körül is, az igazi férfiak, józsemű hímek, akiknek tekintete, mint a virgács, Lili dereka körül hajladozott. Lili ezeket szerette, a masszív lelkeket, akik megbecsülik a meglevőt, kicsiholják az élet összes örömeit, apró szikrától lángra gyúlnak és gyűlölik a zongorát, könyvet és egyéb hazugságokat. Gárdájába sorolt a karcsú úrnő egy biciklibajnokot, egy olajgyárost, egy terménykereskedőt és egy csendőrtisztet, durva izomembereket és egy asztmás orvost, aki beszéde trágárságait természetesség címén frecskelte szét.

Konrád mit szólt a felesége udvarához? Senki se hitte, hogy lapul; bogaras embernek tartották, passziós különcnek, aki megérdemli a sorsát, melyet elvégre ki-ki maga bútoroz be magának. Vakon élt az otthona szabados levegőjében és találmányokat adott el a bécsi szabadalmi hivatalnak. A verslábakat ketten mérték, ő és bizalmasa, Géza, a fiatal patikussegéd, aki szemben lakott Konrádékkal. Géza romantikus hajlamú ifjú volt, a reménytelen szerelem édes gyűlöletével, gyáván hunyászkodva figyelte Lilit. A férfikor határán innen áradozott, ősszel volt az egyetemre menendő és alig bírt az irigységével, mikor a kínra gondolt, hogy hátha sikere van valamelyik udvarlónak annál az asszonynál, akire ő csak lopva mert nézni. Néha fojtott dühvel támadt Konrádra, helyette féltékenykedett:

— Lilit miért nem hozod magaddal a kaszinóba esténként?

— Lili utálja a sakkot. Én nem szeretem a cselédre bízott gyereket.

— A gyerekek alusznak és Lilinek társasága van!

— Jobb, ha társasága van, mintha egyedül van. Aki egyedül van és fiatal asszony, a gonosszal társalkodik.

Géza mind nyugtalanabban szimatolt. Szórakozottan sakkozott, lárifárinak kezdte érezni a költészetet és a nyár vége felé keserves egynapi hányódás után beteget jelentett Konrádnak, aki ezúttal egyedül ballagott az esti kapuciner elfogyasztására. Géza tíz óra felé átment a széles utcán Konrád lakására, mintha barátját keresné. Rogyásig lötyögött a térde és megállással fenyegette dobogó szíve. Emlékezett az első szerelem torkot fojtó félelmére, a lépéstgátló tilalomfákra, melyeket egyenként dönt le a bravúrra unszoló bűn és a belsőnkben gúnyolódó fürge faun? De hátha nem is tolvaj lesz az ifjú, hátha bíróvá teszi a becsülete? Vagy becsület ez, amit most homályos ösztönnel elhatározott? Hátha borzalomra bukkan és valóság lesz a sejtelme? Akkor is gyerünk, gondolta jólesőn, még a borzalomnak is van vonzóereje! Azzal belépett a kapun, és szinte átszökött a néhány lépcsőn, mely az előszobába vitt. A kertből fűszeres illat verődött a nyitott ajtóig, melyet finom szúnyogháló takart a nyáréji forróság miatt.

Géza félrehúzta a rongyot és — az alatt az ezredrész másodperc alatt is izgalomtól százszorozott hallása surranó léptek múló zaját érezte. Vérhullám öntötte el a fejét, de fázott is. Szörnyű nehezen dadogta:

— Kezét csókolom. Konrád nélkülem is elment?

Lili a heverőn nyújtózott, kezében ó, pokol, egy könyv! Az asszony fölugrott, majd mosolyogva ült le:

— Maga az, Géza? Akkor Konrád egyedül ment el. Csak nem beteg? Üljön le, ifiúr, ma este úgy

sincs társaságom. Én se vagyok jól, azt képzelheti, ha olvasok!

Valahol nyikordult egy szekrény, vagy roppant a padló, Gézának pattanásig feszült minden ere a benne nyargaló vértől. Megértette, ez a csömör, lehet, hogy utálat is volt, önutálat és tomboló düh, mintha előtte köpnének egy feszületre, mely gondjaira volt bízva. Feszület? Ó, az első nőben, akihez vágyunk, van valami szent, amit belemagyarázunk, mert a miénknek szeretnök tudni. Csak ne mutatná ilyen hamar a fogát ez a nősténydög!

Lili fölénye beszélt már:

— Nos? Ugye marad, édes Géza? — Macskaszerű édeskedés dörmögött az althangjában. — Úgyis annyi beszélnivalóm van magával!

Géza, mint a kilőtt nyíl, úgy ment el, valószínű, hogy el se köszönt. Másnap levélben búcsúzott Konrádtól és este már Pesten volt. Egy hét múlva levelet kapott, Konrád kuszált soraival: — „Egy világ dőlt bennem össze; Lili rosszféle! Rájöttem, hogy régebbi keletkezésű a komiszsága, feslett előélete van. Szegeden töltött éveink alatt is megvolt a társasága. Megirom Neked a biztos tudatomat: gyermekei sem az enyémek! Revolverrel vettem ki belőle itteni szeretőinek névsorát, te bizonnyal ismered a neveket, már a sorrendjüket is tudom, bár az első durva gyanúra is a véletlen vitt reá: Lili gyanútlan butasággal mondta el utazásodat megelőző estéli látogatásodat. Napfényre tágult egyszerre a szemem, pedig szűkülni szokott az erős fényhatásra; te, én hős voltam e héten, annyi önkinzáson mentem át Ha jót akarsz velem cselekedni, eriggy le Szegedre lovag Bialoszkurszkyval, a detektívvel, aki osztálytársam volt. Tudiatok meg mindent és írd meg nekem, hogy teljes számlát prezentáljak Lilinek!"

Géza megkönnyebbült, hála Istennek, nagyon rossz volt az asszony! Ha csak egyszerűen megcsalja Konrádot, fájt volna; igy, hogy ennyire süllyedt, oda se

neki, nem kell többé törődni vele, csupán Konrádot kell megmenteni mellöle. Szegedről visszajövet a részleteket hűségesen megírta és kutatási eredményeként leszögezte levele végén: „Lili nem volt méltó a házasságra, férges gyümölcsként került már tehozzád. — Verd ki a fejedből és válj el!“

Karácsonykor hazament Géza és a kaszinóban találkozott Konráddal. Szemrehányással kezdte:

— Hallom, nem váltok. A gyermekek miatt?

Konrád ideges volt, szinte ellenséges:

— Kérlek, vannak tisztázatlan dolgok köztem és Lili között. Te ezt nem érted, te nem vagy családos. Még az is feleletre váró kérdés előttem, hogy hogy is kerültél te az este a lakásomra? Innen indult ugyanis az egész botrány.

Gézán hirtelen verejték ütött ki, elhalványult az előtte ismeretlen hatalom láttán, melyet kéretlenül vagy önző céllal ingerelt. Az asszony, a család lelkének akarata ágaskodott föl előtte. Mindenki másnak szeretője volt ez a bestia, azonban vele szemben, aki a másik táborba tartozik, megsértett családanya. — És Konrád folytatta:

— Én revolverrel támadtam Lilire, nagy jelenetet rendeztem otthon, ámde neked nem kellett volna írnod, hogy „férges gyümölcs“. Képzeld, megtudta, és ne haragudj, arra kényszerített, hogy bepereljelek a leveledért . . .

Géza levegő után kapkodott és úgy hebegte:

— Kérlek, Konrád, van neked egyáltalán revolvered?

(1921)

Kétségtelen, Amádé finom ember. Ha parasztot lát az utcán, aki a járdára köp, megáll előtte, csészét vesz elő a zsebéből és higiénikus példát mutat a jámbornak. Társaságban nagyon halkan beszél és nagyon okosan, s ez a fortélya minden föllángolt vitaindulatot lefegyverez. Kicsiny, de nagyon kellemes fiú. ha elvetődne egyszer Óriásországba, nipp lehetne a királykisasszony szalonjában. Nyelveket tud és könyveket irt, tudós lett és főurak kegyeltje, élesen lát és villámgyorsan oldja meg a kényes helyzeteket. Hallom, hogy a legforradalmibb időben így csitított le egy egész szabadkőműves páholyt, melyben forrpontón volt az elégületlenség!

— Nézzetek a kezemre, három főherceggel parolázott máma! — Mindegyik demokrata arra a kézre nézett, mintha foltja maradt volna azon az előkelőségnek és — elhallgattak aznap a haragvók, talán csak Amádé e furcsa tüntetése miatt. S hogy öltözködik vala ez ifjú! Cipösarka kissé túl magas volt, egyébként észre kellett venni rajta a legrafináltabb férfiizlés egyszerűségét. Cigarettafüstjének illata az udvarra emlékeztetett, hova cimeres kocsi vitte minden másodnap, hogy órát adjon valamelyik fiatal fenségnek. Ragyogott az arca, mikor a spanyol etikettről

beszélt és kárörömmel adta elő egy budai sváb származású akadémikus esetét, aki ráütött egy lunchön a lakáj kezére, mikor az újra színültig akarta tölteni a félig kiivott söröspoharat. Ó, Amádé sose járt pórul, hacsak azt nem számítjuk baklövésnek, hogy az első magánórán nem várta be főherceg-tanítványa kezét, hanem ő kínálta előbb a jobbját. No meg azt a halk botlását, hogy egy perccel tovább magyarázott a kelleténél, mire a nevelő a vállára tette a kezét és úgy figyelmeztette:

— A fenség fáradt lehet már!

Amádé feltanulta magát a legmagasabb körökig. Közel járt már az egyetemi katedrához, azon a ponton állt, ahol a tudományban egy kis pihenő és a társadalomban egy kis körültekintés szükséges: kit hol kell megmozditani, hogy zökkenő nélkül ülhessen az őt amúgy is megillető helyre. Jó szeme és pedantériája arra is figyelmeztette, hogy ritkul a haja, ideje már dűlőre vinni régi tervét, a dúsgazdag Teréziával kötendő házasságát. Ez a házasság csak emelheti a lehetőségeit és fokozhatja egyensúlyérzetét, melyre annyi szüksége van tudományos kutatásaiban. Elfoglalt állás és kielégitett szerelem birtokában langyos nyugalom a kedvvel űzött munka. Amádé jobban szerette Teréziát, mint az elérendő állást, de legjobban mégiscsak a tudományát szerette. A rendet és a rendszereket. Azért nem szabad megbotránkozni azon a pontosságon, mellyel július elején a programját szegezte le nyárra: beszélni ezzel meg azzal a tanácsossal, referenssel, államtitkárral, akadémikussal és újságíróval és végül Teréziát feleségül venni! Minden ment is, mint a karikacsapás és két hét múlva hibátlan tenisz-toilette-ben szökellt Amádé a Tátrában szive választottja előtt. Előtte, utána, körülötte, mert, — és erre még külön magyarázat is szükséges, hogy percig se hihesse valaki, hogy Amadé nevetségessé lehetett a természetes és jámbor Terézia előtt.

Ugyanis Terézia másfél fejjel volt magasabb Amádénál. Amádé nem búsult emiatt, hiszen jól tudta ő az őskori állattanból, hogy a nőstény-mastodon hóna alatt is elhordozgatta himjét, annyival irdatlanabb volt a teste a férjéénél. S ami mastodonéknál ment, az miért volna lehetetlen az őskori, békés állat kései, békés ismertetőjénél? A sok udvarló sem volt komoly akadály, néhány huszár- vagy dragonyos tiszt, egy-két nagyiparos és az ifjúkori falusi jogász, a játszótárs; Amádé finomsága és az udvari kapcsolata gloriának látszott a Terézia szemében. Teréziának több mint ezer holdja és olyan mély hangja volt, hogy az egész Tátra visszhangzott a jelenlététől, mégis Amádé biztos lehetett a dolgában, mert Terézia külsőségekben és néhány intimitásban is Amádéhoz hajlott leginkább. Ketten túljutottak immár a pajtási viszonyon is, egy serlegből itták egyszer a Csáky forrás savanyú vizét, azután egymásra néztek, Amádé hűséges, komoly, kérő arccal, Terézia pedig úgy, mint aki pillanatra levetette a saison-úrleány minden modorosságát, fülig pirult és annyi odaadással kínálta kezét, mintha apjának kínálta volna gyermekkorában. Reggel nyolckor történt ez, mikor szokott játékukra indultak, a grundra. Amádé boldogan, önelégülten hozta magával Terézia nagy keze melegének emlékét: a teniszpálya rácsos ajtajánál megelőzte immár jegyesét, kissé hevesebben rántotta meg a kilincset, de az nem engedett, az ajtó zárva volt.

Bent a pályán gyermekzsivaj és egy férfiú kommandója hallatszott. Valaki, egy fehérruhás, szökebajuszú merevség odajött Amádéhoz és hűvös udvariassággal kérte:

— Őfelsége és gyermekei ezt az időt töltenék legszívesebben itt a pályán. Tegnap kerestem professzor urat a lakásán, de értesültem, hogy kiránduláson volt. Így csak ma kérhetem, hogy mondjon le társaságával együtt a nyolcórai játékkezdetről és tegye azt át kilenc órára. Természetesen az egész fürdő játékosait

végigkértem már, hogy a Felség kedvéért egy órával később lássanak a kedvtelésükhöz. Az utolsó csoport, a katonatiszteké, estefelé nem is játszhatik már, a korai sötét miatt, de lemondtak az urak szívesen, ami érthető...

Amádé, a boldog szerelmes, csak annyit értett a hirtelen és tájszókkal tarkított német mondókákból: „a Felség". És talán először életében járt előbb a nyelve, mint az esze:

— Melyik Felség? — kérdezte kíváncsian, mint akármelyik nem udvari ember kérdezhette volna.

Terézia hangjában volt némi csodálkozó rendreutasítás:

— Nézzen oda, csak ismeri talán a fürdő törzsvendégét, Károly Ágost Őfelségét, a szász királyt?

Amádé sietett az udvarias beleegyezéssel:

— Ha Őnagysága nem tesz kifogást, én szívesen egyezem bele!

— Ó, kérem — s a nyírott bajszú udvarfi még hűvösebben udvariaskodott —, biztosíthatom Őnagyságát, hogy Őfelsége és gyermekei csak az Önök engedélyével játszanak itt nyolc órakor!

Terézia félhalkan beszélt és bólintott:

— Természetes, hogy beleegyezem!

Elindultak az udvarmester „köszönöm!"-je után a közeli pavilon felé, ahol zeneszó és reggeli várja a vendégeket. Ha nem is ilyen korán, mert ilyenkor még sportol vagy alszik mindenki. Szinte egyedül voltak és egy ideig hangtalanul nézték a poprádi fennsíkot. Terézia, hogy, hogy nem, bosszús volt:

— Mit szólt volna az a szögletes arcú, ha nem engedtük volna a jussunkat?

— Az egész Tátra ujjal mutatott volna ránk — fontoskodott Amádé. — Mit gondol, egy koronás király!

Teréziából a csípős reggeli szellő beszélt:

— Magát nem bántja, hogy szóba se állt velünk

Őfelsége? Vajon kit küldött maga helyett? Egy hetyke főuracsot.

— Adjutánsa lehetett. Mindegy. Biztositom, hogy az Atlanti-óceán partján is teljesitik a kérését a polgári vendégek, de még az angol unak is!

Terézia hangja még mélyebb volt a szokottnál:

— Maga nem is mert a királyi családra nézni, mikor eljöttünk. Tudom, illetlenség lett volna kiváncsinak lenni, hogy kik tehetnek ki bennünket csak úgy egy-kettőre a grundról. Én azonban mégis láttam őket. Úgy oldalt pillantottam feléjuk. Ránk se néztek, tudja.

Amádé fölszegett fejjel sóhajtott. Nem volt affektált a rosszallása, mikor mondta:

— Ne haragudjék, Terézia, hogy természetesnek találom Őfelségéék viselkedését! Elvégre én csak egy kicsiny tudóska vagyok, és...

Terézia megállt. Bosszús szeme előtt magaslott a rideg adjutáns meg a daliás király, két meg nem közelithető faj-remek. — És ez az Amádé azt mondja, hogy természetes volt azok szemtelensége, és azt mondta magáról, hogy ő csak egy kicsiny tudóska. Es Terézia lesz a felesége. Terézianak először tűnt fel most, milyen kicsiny ez az Amádé. Szinte kedve kerekedett megkérdezni tőle, hogy milyen odalent a feje körül a levegő? Hirtelen úgy érezte, hogy Amádét nem határtalan műveltsége teszi udvarképessé, nem is a finom valója, hanem egyes-egyedül a kicsinysége. Csöppnyi embervolta, amely segitséget érez a legfelső formalitásban, hogy el ne vesszen alakja a termetes, bátor és rátarti férfiak seregében. Valami sértésfélén gondolkozott, úgyhogy egyszerre találja a szász királyt is, Amádét is:

— Vette észre, milyen frissen vasalt és fess volt a király fehér ruhája? Tudja, hogy nem királyi az ilyen kínos kinyaltság? Magának jól áll az ilyesmi...

Amádé mosolygott és dehogyis tudta, mennyibe kerülhet a válasza:

— Kedves Terézia, nem szabad észrevenni az ilyen elemi dolgokat! Olyan magasban természetes a tökéletes külső. Még a mi körünkben is...

Terézia pillantása egy kavicson akadt meg a lába előtt. Erre a szürke, kicsiny köre nézett merőn, amíg beszélt:

— Mi kétnaponkint mosatjuk fehér ruhánkat, ugye? Őfelsége a sok ruháját hetenkint vagy havonként? Mit gondol, Amádé, hány rend fehér ruhája lehet Károly Ágostnak?...

Amádé ideges lett:

— De, édes Terézia, most, mikor a szerelmünkről, a jövőnkről szeretnék beszélni, magát a szász király toilette-je érdekli?

Terézia makacsul a kövecsre nézett:

— Maga udvari levegőt szív, magának tudnia kell!

Amádé könyörögve nézett felfelé, Terézia arcába. Vérpiros és egészséges volt az, az óriási süldőlányfej nyugalmas tükre; Amádénak most tűnt föl először, mekkora feje és teste van a szíve választottjának. Nem is gondolt rossz akaratra ez egyszerű lélek részéről, egyszerre szinte rokonszenves volt előtte annak kedves korlátoltsága. Oktató fölénnyel fontoskodott:

— Látja ezt a labdaverőt, drága Terézia? Kedves, praktikus jószág ez, ugye, nagyon sok kellemes órát köszönhetek neki, de hogy elhajítanám, ha egyszer beszélni kezdene! Szeretem, hogy finom anyagból készült, ruganyos és tartós, de játék után mi közöm hozzá? Látja, így vannak velünk azok az urak is, akik megzavarták a szórakozásunkat, s akikre maga most haragszik. Kíváncsi rájuk és...

Terézia nem restellte fölszedni azt a kavicsot a lába előtt. Kissé földobta a levegőbe, oldalt hozzávágott a labdaverőjével, úgy, hogy ívben messze röpült a kicsi, tehetetlen, engedelmes kövecske a hegyoldalba, aztán gurulni kezdett és meg nem állt talán a felkai völgy fenekéig. Amádénak, ki tudja, miért,

aggodalom költözött a szívébe. Féltő gyöngédséggel nézett a mélybe vert kő után, s Teréziának eszébe jutott egy kedves uszkárja, amelyik parancsra utánaszökik a vízbe dobott fadarabnak. Szeretettel takart nemtetszése bujkált a kérdésben:

— Amádé, nagyon szeret maga engem?

Amádé elérzékenyült és lehanyatlott feje más szerelmes térdre bukását pótolta. Majdnem suttogta:

— Mivel bizonyítsam be, Terézia?

A leány gyorsan mondta, egyfolytában:

— Reggel nyolckor teniszezünk a pályán. Őfelsége várion utánunk a sorára!

Amádénak egyszerre fájdult meg a feje. A szíve is fájt, mert úgy érezte, hogy Teréziának ez a kívánsága ultimátum: ettől függ, hogy a felesége lesz-e? Borzasztó megalázásnak érezte és lehetetlennek tartotta, hogy engedelmeskedjék. Ostobának is találta ezt a szeszélyt, pedig Terézia nyílt szemmel, gyerekes, jóleső csínytevés érzetével, majdnem ujjongva kérte:

— Jó lesz?

Amádé lefújta a port kabátja félujjáról és nem eszmélt rá: a kavicsot lelökték a mélybe, makrancos gyerek lökte le, hogy aztán csalogató szóval visszafölhívogassa. Megpróbálta a magyarázatot, de Terézia belevágott most már dacosan:

— Ha szeret, meg meri tenni!

És ellobbant az első villám is, a bárányfelhő viharfészekké sűrűsödött. Terézia ilyet mondott:

— Ne féljen ezektől az udvarfiaktól, én is ott leszek!

Amádé meghajolt, köszönt illedelmesen, sarkon fordult és a távolt kereste. Délben már utazott is vissza, a tudományához. Egyszerűbb dolog az, mint a legegyszerűbb leánylélek. Vajon mikor jö rá Amádé, ez az udvarviselt, okos ember, hogy nem a női szeszély, hanem a szász király miatt maradt ő nőtlen?

(1922)

ÁLLOTT VIHAR

Hogy, hogy nem, csak egymásnak fenekedik két légáramlat és gyűlölködve zúg a völgy felett. Örvénybe kavarják a szelíd, fenyveskoszorúzta, félméteres hómezőt s a hegygerinc magasában megszorulva makacs dühvel birkóznak egyhelyütt egyhuzamban. Vesztére esküdtek az alanti vidéknek, pedig fönt manakodnak, puskalövésnyire fönt, életre-halálra. Vijjogva átkozódnak, s mint vontatott hajó feszült kötelei, összemorzsolnak, elsodornak mindent, ami ingó gyöngeség útjukra penderül. Vak szenvedélyük meg se látja a föld erkölcsét, a kohéziót, az elemek összetartását, amit mi emberek szeretetnek mondunk egymás közt. Csak szűk körben kerengve üstökön cibálja erősebb a gyávát és forgatva buktatja alá ellenfelének hava pihéjét, mint repeső ölyü a tépett galambtollat.

A szerpentinről most porzik alá a szán. A műút egy-egy szélkaparta, puszta helyén billenve farol és nyöszörög a járműi, majd ropogva süpped vasalt talpa alatt a talaj. Metsző, gúnyos a szél, fütyülve kutat nyílást a kocsis bundáján s a hátul ülő két utas lábzsákján. A kocsisnak csak a szeme látszik, azzal kémleli a fehérséget; alakja meg nem ing a zimankóban, mintha rohanó kristályszoborrá fagyott volna a bakon. Hallgat, mint a természet gyermeke, ha anyja haragszik. A hátul ülök? Ki tudja, kit takarnak a súlyos prémek,

plédek és kendők. Nagyvárosiak lehetnek, hetyke, palotás lelkek, akik nem hisznek olyan erőkben, melyeket emberi akarat még igába ne hajtott volna. Vihar van, húszfokos hideg, távol a kultúra és közel a vadon minden kíméletlensége, hajléktalanság, éhes ordas és a zárt falak közt élők fóbiája a végtelen ideges képzetétől· semmi az ezeknek, akiknek e kegyetlen időben is egyre jár a beszélőkéjük! Ha fukar is a szavuk a hidegtől, rövid mondataik törként döfik át az őket védő állatbőröket. Csiszolt, gyilkos kis mondatok azok, emberre, elevenre találnak, hja, aki ilyenkor is beszél, annak fűtve a belseje s mindig okádni való a tüze...

A mélyhangú lehet a férfi, sóhajtva kezdi:

— Milyen szép volt az a gyermek! S feje fölött hogy szerették egymást Jánosék!

A másik, a jobboldali, az asszony. Epéje vékony hangon ömlő; meddő feleség védekezése csattant belőle:

— Minden gyermek szép! Azt hiszi, férj és feleség mindenütt civódik? János gavallér...

A férfi arccal a magasba fordul, mintegy az égnek panaszol:

— És a feleségének gyermeke van. Ó, a gyermek, az aranyos háttér, a bűbájos villámháritó...

És megmozdul az asszony bundája, méreg dagasztja azt is, mig viselőjéből süvít a civódó keserűség.

— Ne feszegessük ezt. Ki tudja, milyen családi boldogság várt volna rám, ha nem maga a férjem...

— Ha nem én? Hát ki? Talán János? Ez a vidéki intellektuel? Hallotta, mikor fitogtatta ezt a szót, hogy „miliö"?

— Nem figyeltem. De láttam, hogy milyen miliöt teremtett a feleségének. Gyermek, jómód, kényelem, közmegbecsülés, nyáron az Hières szigetek.

— És falu. Gyári unalom, a főváros vidéki túlértékelése, leplezetlen kopaszság és este 9-kor ásitás.

— Együtt ásítanak. Jobb ketten együtt ásítani, mint egyedül öklöt rázva...

— Ugyan, Lóri, maga nem is rázza az öklét, ha egyedül van. Maga egyedül sincs soha!...

Apró szélrohamok, kölykei a fölső förgetegnek, zümmögtek a házaspár füle körül. De nem is ügyelték saját pörpatvaruk, szokott viharuk előszelében. Az asszony már a hideggel is farkasszemet nézett, nyakig bújt elő a feje, hogy hallja saját nyila szisszenését:

— Mikor magával vagyok, egyedül vagyok. Nem csuda, ha elvágyom maga mellől emberek közé!

— Emberek közé? S ezért járjuk az ország négy sarkát látogatás címen. Hogy emberekhez jussunk el, azért kell nekem e vadonon átevickélnem. Ördög vigye a gusztusát, most kényelmesen ülnék a klubban...

— Melyikben? Maga kávéházal és nem tagja semmiféle klubnak...

— De igen. Az unatkozó férjek klubjának.

— Maga nem unatkozik, maga gyűlöl.

— Lórácska, drága, csak egyformák gyűlölik egymást. Az erősebb csak unja a gyöngébbet.

— Az erősebb? Én nem unom magát. Ezt a szánkót se unom, mivel automobilom nincs...

— Kopott már ez a szekatúrája. Már nem izgat az autó, melyet édesapja, ez a tehetségtelen hazárdőr, elbörzézett...

— Mielőtt maga szökött volna meg rajta a szeretőjével!

— Elég!

— Dehogy elég, most kezdem, Miklóskám! Maga egyszer kloroformos rablónak mondta az apámat!

— Az is. A legveszedelmesebb emberfajta. A vagyon látszatával széditi meg a gyanútlan vejéremenendőt.

Az asszony szinte nőni látszott, olyan hévvel mondta:

— Csak a kocsis hallja meg a hegyek. Már úgy lettem a felesége, hogy tudtam, hogy maga alapjában

megcsalt csaló. Annyi jó üzlet után csinált egy rosszat is. Hogy mért mentem mégis magához? Ó, a gyűlöletnek sok faja van...

A férj fölugrott és úgy kiáltott:

— Hé, megálljon kocsis! Mi van itt? — Azzal browningját rántotta elő és belelőtt a szántól jobbra lihegő pofába. Több dördülésre hökölve álltak meg a lovak, mire Miklós úr reszketve bukott vissza a párnázott ülésbe. Felesége sikoltott és könyörögve fordult a kocsishoz:

— Az istenért, hajtson!

És a szán veszett iramban ért ki az erdős völgyből a folyó síkjára. Senki se kérdezte, mi történt, hátra se néztek, csak a kocsis viszonylagos nyugalma volt megnyugtató. Sinekhez értek, a lovak prüszkölve lassították a lépést. Lóri nyerte vissza legelőbb a hangját:

— Szégyellem magam. Maga most az életemet mentette meg!

A kocsis hátraszólt:

— Instálom, tanyai farkaskutyát lőtt le a naccsás úr! Ha farkas lett volna, rég megérezték volna a lovaim. Csak az a sok lövés abba az ártatlan jószágba, az ment kárba. Szinte megbokrosodtak ezek a szelíd táltosok...

A férjből még a nagy érzés beszélt:

— Én farkasnak néztem...

Lóriból már megint az állott vihar zúgott, magával hozta a völgytorokból:

— Magának kezeügyében van a fegyvere, mikor velem vitázik. Nem is tudtam, hogy ilyen ijesztően erélyes!

És Miklós úr visszazökkent az elejtett hangba:

— Ó, én magát lovagiasan gyűlölöm! Le is lőhettem volna a farkasnak, — de hát akkor — kivel civakodnék?!

(1922)

BALÁZS ÜNNEPLŐJE

Külön lelke van a város végének. Karfás hidak alatt hepehupás árok váltja fel a vízvezetéket, a lapos, kisszerű utcákon pislog egy-egy olajos mécses, aki inasa sem lehetne a piaci villanynak, és homokos ragacsba süpped a keramiton kopott lábbeli. Igaz, hogy innét kitekinthetsz a buckás rónára, ahová széles arccal kacag a nap, mig bent a lombok és poros akácok alatt lézengő városiak csak szűrve kapják a fényt, mely az emeletes házakon takarítja meg, amit odakint pazarol. Éjszaka meg, mikor élni kezd a fülledt város és fekete takaró alatt a piros öröm lángjai gyúlnak, — idekint már egyszerűsödik minden, hazatakarodik a legelő jószág, kolompszó után nóta pattog a kurtakocsmában, falun vagyunk, ahol a kertek alatt titok lappang és babona suttog a keresztutakon.

Itt nevelkedett árva Balázs, Fazekaséknál, a büszke tabáni tímárdinasztiánál, melynek kenyerét nemhiába ette. Náluk jutott legénysorba s bikaerejénél csak szorgalma és jámborsága volt nagyobb. Úgy élt ott a Vacsi-hegy tövén — ezt a hegyet palánkkal is el lehet takarni, erre nálunk, Erdélyben, még dombnak se igen ismernék el —, mint a becsület mustrája; ha baj volt valamelyik legénytanyán, úgy hajigálta

ki a furulyanadrágos garázdákat, hogy messzire pöndörült a pörge kalapjuk s akkorát nyekkentek az út közepén, mint nyers állatbőrök a meszesgödörben. Balázst meg is becsülte mestere, asztalhoz ültette sokszor és ha mulatság volt a háznál, a már-már úri, gazdag háznál, mindig behivták a legényt, hogy tamburát pöngessen a pitvarban a vendégek táncához. Ilyenkor egy kancsó vinkót helyeztek elibe, és Balázs cserlétől rágott ujjai fürgén futottak végig a húrokon. S ha nem is gondolt soha akkora tisztességre, hogy ő is táncra kerekedjék, az úri társaságba nyíltan nézett a szeme, mint a sikság eszejárása, szája kicsikét nyitva felejtődött, s a barna zöngeszekrénnyel veledúdolta a lassút:

„Ablakomon besütött a holdvilág,
Az én babám abba fésüli haját..."

Vállas, zömök alakja veleringott a csárdás ritmusával s elégedett volt, mint egy napba néző, antik istenszobor. Jólesőn nézték a lányok, pedig úrfiak karján himbálták derekukat, ki jogásszal, tógátussal, ki meg gazdag iparossal térült-fordult a nagyszobában. Fazekas Etelkát Szalontai Ferkó, a széphangú sárospataki diák hízelegte körül, de ma este, hogy, hogy nem, mind odasiklott a lány tekintete Balázs szép, fiatal arcára. A tamburás dehogy vette észre a gyakorta rávillanó szemeket, pedig azok, mint a benzin, folytonos apró robbanással jelezték a legényre lángoló belső égést. S ahogy forrt ez a tűz, úgy nőtt a Ferkó heve, a táncosé, ki magára értette Etelka odaadását és sebesen forgott, kemény gallérjánál jobban olvadt a szive, félhangosokat kurjantott; a lány pedig a vállán keresztül édes-meleg sugarakat nyilazott Balázsra.

Egyszerre észrevette Balázs. Tévedés — gondolta és meg se akadt a taktusban. Balázs, árva Balázs, hová is téved az eszed! — csitította a hirtelen torkába lüktető vért, s félig lehunyta pilláit. Egy egész

nóta alatt se merészelt föltekinteni, de mire fölszegte gyulladt arcát, újra rajta remegett az a forró sugár Etelka szeméből. Különös, mélyről szakadt, rekedtes kacajt is hallatott a lány, — Balázs, jaj, Balázs, ez neked szólt! S ezer húr ujjongott föl a legény lelkében, bomlott danájuk túlzengte a hangszert, megrázkódott a Balázs teste, idegein, mint feszült kötélhálón, szerelem szele viharzott keresztül, szilajon rángott a lúdtoll a jobbjában s egyszerre csak az ökle görcse egyetlen rántással tépte le a tamburа valamennyi húrját. Zümm! Nagyot pattant a halott instrumentum, s viháncolva álltak meg az izzadt fiatalok:

— Ejnye, Balázs, mi bajod? Nini, megártott neki a bor! Fene kemény az öklöd! — hangzott összevissza, s Balázs irtózatos zavarral kérte az engedelmet. Addig kérte, mig választ se várva kivül volt az ajtón és nem is igen hallotta, hogy mit beszélnek utána. Szegény feje lekonyult, úgy sompolygott el némán, szomorúan.

Azóta Balázs napokig nem bújt elő a műhelyből. Tett-vett, mint a fejbe kólintott gályarab, de arra gondosan ügyelt, hogy senki fia ne incselkedhessék vele: munkája most is kifogástalan folyt, s különben se értette senki Etelkán kívül, hogy mi történt az este. Almaszüretkor kikerült az egész ház a gyümölcsösbe, ekkor Balázsból kikivánkozott a fölgyülemlett erő; Etelka távollétében nekifogott az udvaron a csezett börök gyalulásának. Vagy négy napig tartott ez a tornagyakorlata, dolgos keze ezalatt annyi bőrt beretvált, hogy csudájára jártak este a tanyaiak. Közben a garabós asszonyok almahegyet hordtak össze a kert előtt. Jószagú lett a ház, vénasszonyok nyara köszöntött a város szélire, a bolond nap annyi aranyat hányt a cserháncsra, úgy simogatta a langymeleg, kivált a szerelmes szíveket, hogy nem csuda, ha Balázsban is csordultig állt az életöröm. Ahogy húzta ki a puha, mésztől csurgó marhabőrt, hát csak elsóhajtozott:

— Nem bánok én már semmit, csak egyszer nézne még rám olyan gyönyörűségesen!...

S lám, Balázst ölte a szerencse, mert éppen jöttek nagy zajjal a szüretelők, szekerük most fordult az udvar elejére, tilinkószóra sikobáltak a lányok, mintha menyasszonyt hoznának, csak elöl ült kényes-komolyan Etelka, mintha világgá kiáltaná már is: nem illik hozzám az utcai énekszó, papné leszek vagy prókátorné a Nagykörösi utcán. Balázst alig vette észre, bár lebiccentett annak adjistenére valami köszönés-félét, leszállt aztán és nekiszaladt az almahegynek, két liliom-karját belefúrta, aztán egész testtel vetette magát a guruló áldásra, mintha meg akarná úszni az isten bőségét; kuncogott, nevetett és végül egy picipiros pofájú almát Balázs oldalához vágott:

— Hallod-e, te nagy paraszt, még csak nem is köszönsz az embernek?!

— Köszöntem én! — szakadt ki Balázsból a szó — hogy köszönjek, hogy ne vegye csúfságnak?

— Tán köszönni is én tanítsalak?

— Kezét csókolom, Isten jónap, drágalátos kisasszony! — csúfolkodott most már Balázs, pedig azt hitte, a földbe süllyed, úgy nyomta a boldogság a lány közellététől.

Etelka cicamódjára odasunnyogott; amit mondott, annak elejét hangosan mondta, a végét szinte lenyelte:

— Mit csinálsz egész nap, — hogy nemigen mutatkozol?

— Járom a bolondját magának, mióta csúffá tett!

S Balázs egykedvűen akarta vállát vonogatni, ám a vaskaparót majd kiejtette kezéből, annyira reszketett az a boldog izgalomtól. Etelka kegyetlenül folytatta:

— Akkora melák vagy s olyan erejű, mint a Zsófi bivalyunk. Mégis anyámasszony katonája vagy azért, Balázs. Megzavar akármelyik lány szeme!

— Rosszul mondja a kisasszony! Nem akármelyiké és azt is bánom, hogy a magáé.

— Hát osztán, rád se nézzek? Hátha tetszel nekem?

— Magának a vasalt pantalló meg a lakkcipő tessék. Azt hiszi, nem tudom, hogy mit mondott az anyja az Erzsi nénje esküvőjén?

— Azt még én se tudom, hadd hallom!

— Maga még útban volt Pestről, a főzőiskolából. Tudom én, milyen nagyra tart a maga timárné édesanyja. Mikor esküvőre vitte a nagyobbik lányát Muraközi Jancsi, hát a tekintetes völegény úr tüzértiszti egyenruhában akart a templomba menni. Oszt' akkor hallottuk, hogy parancsolta a nemzetes asszony: „Egyenruha ide, egyenruha oda, köcsögkalap köll a fejre! Fertelmes biz' a, de az én lányom csak olyané lesz, akit az is megillet!" Azér' mondom, Etelka, ezt tudva, ne játsszon velem, vagy ne űzzön csúfot belőlem, ha jót akar!

Etelka mosolygott is, hangoskodott is:

— Azt hiszed, megindulnék az utcán afféle végigfejkalapos úrral? De a szép fekete ünneplőt szeretem. Az olyat, amilyenben Laci bátyám feszeleg. Persze te még a nevét se hallottad az ilyen ruhának, ugye? Zsakettnek hívják, írni meg másként írják, érted-é, zsakett! Urak ruhája az ilyen. olyanoké, akiknek hétköznap is ünnep!

S ezzel a lányka, kacérul búcsúzó pillantással, trallalázva máris odébbszaladt. Balázs ezután még komolyabb lett, derékba tört mondatokkal felelt a kérdezőnek, titokban settenkedett a városban, szombat délután elkéredzkedett a háztól, s késő este jött meg egy csomaggal. Vasárnap délelőtt a templomba indult — vadonatúj, fekete zsakettben. Szépen feszült a fecskefarkú öltöny az izmos testen, de jaj, a kérges tenyerek, a barna, kemény tatárfej s a munkászubbonyhoz illő arccsontok nagyon is kirittak a drága ünneplőből. Volt is ribillió a bőrkötényesek közt, még a mester is kiszaladt a ricsajra, vállon csapta a szégyenkező fiút s szava tréfa volt inkább, mint helyeslés:

— No, Balázs, úr löttél, az árgyélusodat!

S kijött Etelka is, még ilyen haragosan senki se látta. Irult-pirult és pirongatta Balázst:

— Ilyen maskarát még nem látott a világ! Nem szégyelled magad, Balázs? Ilyen figurát csinálni magadból! Hát nem érzed, te bolond, hogy kár a ruháért...!

Balázs azon álltában visszafordult a műhelybe, ahol komor, elsápadt arcára kiült a kétségbeesés. Még hallotta, félfüllel, amint a mester rendreutasította Etelkát, de zúgott attól még jobban a feje, mintha tetejére állott volna a világ. Kedves szerszámai, melyeket gépiesen a kezébe vett s meg újra letett, újra megalázták: tímár vagy, csak tímárlegény vagy, te ostoba, sose leszel igazi úr! És tépni kezdte magáról a molyhos szövetet, a fekete nyakkendőt s az élesre vasalt nadrágot. Ej, aki istene van ennek a macskának! — káromkodott és akkorát ütött az asztalra, hogy táncolt azon minden apróság, ami a cserzővargasághoz szükséges. Feje lehanyatlott a két karjára és égő gyalázatából mind nagyobbra nőtt a szinte könnyre fakasztó dühe. Zavarni senki se merte, be se jöttek utána, az ebédet visszaküldte, leheveredett a lócára és estig nézte a mestergerendát. Ott porosodtak most váltig vasárnap délutáni kedvelt olvasmányai, Toldi Miklós meg a Jóka ördöge; nem vágyott most a betűre, csak nagyokat hörgött, mint akinek a melle beteg: Jaj, jaj! Százszor is elismételte Etelka égető szavait, megrágta azokat, mint tudatlan gyermek a bürökmérget, engedte, hogy fölszivódjanak minden izmába. Ó, szörnyű a könnyű sértés is olyan helyről, ahonnan gyöngédséget várunk és ezerszeresen gyilkol, poklot népesít a jámborság aklában a szeretett lánytól szenvedett megalázás . . .

Este keserűen ugrott talpra a vérig mart fiú, ajkán láthatatlan fenyegetéssel:

— Nem addig van az, kisasszony!

Pedig nem is tudta még, hogy mi nincs addig. Csak arra volt elszánva, hogy bosszút áll a fennhéjázó lányon. S már ettől az elhatározástól is mintha csilla-

pult volna indulata. Közömbös arccal, rendes, vasárnapozó mesterlegény, baktatott végig az udvaron, kisétált a népkertbe, sörözött, kilenc bábut ütött el egy dobásra a kuglin, azután éjszaka úgy tudott lefeküdni, mint akit semmi se bánt. Etelka napokig rá se nézett, s a legény megelégedett azzal, hogy a házbeliek nem bolygatták a kudarcát. Szőlőszüretkor már senki se gondolt Balázs úrhatnámságára, magas lett a kedve a homoki gazdáknak és házuk népének, mert folyt az édes lé még a kapualjon is, és kiírták a kapufélfára, hogy aki hordót hoz, mustot kap, és a telepi töltések részeg cigányokkal voltak kikövezve. Mázsaszámra fogyott a bürgekása, még a tavalyi bor is olcsult, mindig másnapig tartó tánc, reggel puttonyosok dala, présházi tréfák és mezítlábas szőlőtaposók ihaj-csuhaja hangzott mindenfelé. Balázs nappal dolgozott, éjszaka bujkált, rejtve készült valamire, dolgozott valamin, amiről senki se tudott a világon.

Az utolsó, otthon rendezett szüreti ünnep estéjén már elő se került, igaz, hogy észre se igen vették az elmaradását. Cigány húzta a talpalávalót, brümmögött a bőgő és visitott a klárinét, tetőpontra hágott a hetekig tartó bőség mámora. Balázs a műhely melletti kisszobában ült a repedt tükör előtt és készült az éjszakai tréfára. Bentről, a gazda házából odaszűrődött a zeneszó meg a kurjantás, kint az udvaron is döngött a föld a cselédség és a napszámosok táncdobajától, — Balázs az öltözködéssel foglalta el magát. Hátára vett egy kicserzett, száraz bikaborjúbőrt, csak úgy zörgött ez a ruhadarab, amint megmozdult és két kurta szarva pokoli külsőt adott a nekidühödt legénynek. Bánta is ő, hogy mi lesz azután, hogy mit csinál a gazdája vele, ha megzavarja a vendégsereg mulatását, őt csak a bosszú melege fűtötte. Már-már elkészült az ördögi öltözetével, mikor bentről a legmagasabb jókedv rivalgását hallotta. Az udvaron egy-egy csizmától, a belsőházból egy-egy csuhaj, sose halunk meg!-től remegett, rengett az egész épület és akkor...

Balázs mégse ment ki, hogy megfutamítson mindenkit a maskarájával. Szívének óriás keserűsége, úgy látszik, lefutott a földbe, hogy mozog, hullámzik, ni, még a plafon is, Jézus Mária, ne hagyj el, földalatti, tompa bőgés hallik a mélyből, földrengés, meneküljön, aki tud, mert fejére dől a tető! Megszokott esemény ugyan ez a baj az Alföldnek ezen a vidékén, s a pánik csak pillanatig tart, az első tektonikus lökés idejéig, azután már mindenki künn van az udvaron, utcán s ott várja a továbbiakat. Az első percben szívre tett kéz, a másodikban már a ház falát tapogatja, van-e rajta repedés, a szem a kéményt keresi, nem akar-e lelátogatni az eresz alá. Előkerülnek a sátrak, egy-egy mulatósabb fickó további táncot sürget, úgyis kinn virrasztunk, az ördög sem alszik, túlságosan befűtött a pokolban. Néhány ifjú pár már a kertben sétál, Ferkó Etelka oldalán, szeretne belekezdeni valami vallomásfélébe, de Etelka szórakozott, vagy fél, beleburkolózik egy nagy gyapjúkendőbe, melyet bátrabb cselédek ki mertek hozni a belsőház szekrényéből. Sötét is az éj, nem a vallomások éjszakája ez, a híres öregharang magától kondult meg a nagytemplomban, az utcáról ijedt beszélgetés foszlányai sodródnak ide, valahol őrült kacagás veri fel a házak közét, a rémület homályba rántott talán egy lelket, didereg az ember az ég alatt és a mulandóság lehelete suhan a fák felett.

Ferkó alázatosan nyúlt Etelka keze után, aligha érezte, hogy a lány esze most, a borzalom e perceiben bizony Balázsnál jár. Hol lehet most az erőskarú férfi, a veszélytelenség idején csak félparaszt, aki a lázadt anyaföldtől talán még megvédheti az elemek háborgása idején?

Ferkó könyörögni akart éppen, mikor Etelka hevesen elfordult és a műhely felé futott, mintha ott felejtett volna valamit, senkitől se kérdezte, hol van Balázs, tudta már, hogy az ki se jön, ha ráadul is az egész Tabán meg az Etelkáék háza. A műhelyen egy pillanat alatt átjutott és a rácsos ajtón, mely a legény szo-

báját zárta el, először halkan kopogtatott, majd döngetni kezdte gyönge öklével. Hallotta, amint valaki fölkel az ágyról:

— Balázs — kiáltotta —, gyere ki, parancsolom!

— Nem én! — hallatszott egy kemény hang odabent.

— Megőrültél? Azt akarod, hogy rád szakadjon a nehéz padlás?!

— Azt akarom, hogy a kisasszony menjen ki, ha fél!

— Félek is, de féltelek is.

— Engem ne féltsen! — dünnyögte egykedvűen a Balázs mély hangja. — Nem megyek én innét ki, mert nem is mehetek . . .

— Akkor én is itt maradok a műhelyben! — dacoskodott Etelka és toppantott táncos lábával.

— Azér' ne virrasszon, drágalátos kisasszony, énértem! — És csöndesebben, alig hallhatóan tette hozzá:

— Azér' nem megyek, mert — mert olyan ruhában vagyok . . .

Etelka erőltetve kacagott:

— Mintha nem láttalak volna még úgy, dolog idején. Ne szamárkodj, köss egy bőrkötényt!

— De nem addig van az, kisasszony. Olyan maskara vagyok, hogy . . .

Etelka türelmetlen volt:

— Zsakettben vagy már megint? Ó, te bolondom...

Balázsnak megremegett a szíve: „Bolondom" — és halálosan elszégyellte magát. Hirtelen kiegyenesedett, aztán letépte magáról az ördögbőrt, kirántotta félig a szobaajtót és kidobta idétlen ruháját Etelka lába elé. Pillanat múlva zsakettjét is utánahajította az ijedt lányka elé, magára kapott egy bőrkötényt, kilépett a műhelybe és olyan hatalmasnak érezte magát, mintha fejjel verné le a szemöldökfát. Azért olyan alázatosan mondta, mint egy gyermek:

— Nem vagyok én úr, de bolond se vagyok, Etelka! Hanem, ha nem ád egy csókot, idetemetkezem!

Etelka megfogta a legény balját és húzta kifelé. Balázs meg átkapta derekát, fölemelte, magához szorította és hosszút, felejthetetlent csókolt az édes ajkakon. Ellenkezett is, meg nem is a lány, de Balázs vitte már a műhely ajtajáig, kívül tette a küszöbön az udvarra s aztán elreteszelte belülről tolózárral az ajtót. Búcsúzóul csak annyit mondott:

— Nagy itt a cserzett bör szaga, — nem való ilyen finnyás kiasszonynak éjszakára!

És Balázstól mind renghetett a föld. Úr maradt rajta, mint a félelmén is, mert paraszti varázsszere volt: a félelmetlen, együgyű szerelem.

(1923)

Azok a haszontalan fiúk, ó, hogy haragszom rájuk most is, ök is okai, hogy nem lettem valamirevaló ember. Hiába volt nekem is a barátom közös barátunk, az egész bohémkoloniának pártfogója, Zomálc Tóni, a zsírkereskedő. Mi haszna, hogy legeltettem a szemem római jellemén, csupasziv modorán és többszörös tokáján, mégis megfertőzött a környezete, ez a léha, versenyt éhező festöcsoport.

— Én már ilyen vagyok! — lihegte asztmásan Tóni és a tokájából szivattyúzta föl a szókat. — Nekem fürdővíz a művészet, ha hiszitek, ha nem, én attól hizom, szinte túltáplál a hitem: veletek maradok halhatatlan. Arcképem, nevem a művészettörténelemben . . .

— Nincsen abban rendőri rovat! — epéskedett ilyenkor szegény Pechan Pepi, aki azóta meghalt már, s hallom, földijei emlékoszlopot állitottak neki.

Hát persze, hálátlan népség az ilyen kezdő nagyság mind. Cigányok. Vagy rosszabbak ezeknél, mert kölcsön alakjában lopják meg a gyanútlan polgárt. És milyen kényesek a mázolásaikra! Most is haragban van Tóni Flóriánnal, aki legfeljebb impresszionista szobafestő lehetne, ha volna ízlése. És miért érzékenykedik? Egy viccért, amilyennel százával szekirozzák egymást ezek a semmiháziak. Az úgy volt,

hogy Tóni meg a felesége, Mari és a nevelt lányuk, Flóri, együtt ültek az ecsetes suite-jükkel ebéd után a Kovács kávéházban, ki-ki nagyokat mondott valamelyik titkos ellenfele rovására és Tóni, akinek, mi tűréstagadás, nem tetszett Flórián és Flóri izgalmas szemjátéka, elmesélte aznapi kalandját.

— Még most is reszketek — lódította a társaságnak —, pedig délelőtt voltam fönn a Svábhegyen. Azt hiszem, a délutáni Az Est már hozni fogja ezt a szenzációt. Egyedül jöttem le a fogaskerekűn és gyönyörködtem a Duna panorámájában. Hát képzeljétek az iszonyomat, egyszerre ültömben éreztem, hogy a fogaskerekű fékje felmondta a szolgálatot. Vagy tán a foga tört el és a kereke. Elég az hozzá, hogy egy pillanat rémes fokozatában úgy éreztem, hogy őrülten száguld velem lefelé a kocsi . . .

— Hazudik! Ne idegesíts a füllentéseiddel! Eláll! — ordították mindenfelől, de Tóni rendületlen haladt a célja felé:

— Istennek ajánlottam a lelkem és magamonkívül a kocsi elejére futok, hát látom, hogy akkor ugrik le a fékező és most már egyedül rohantam a megsemmisülésbe. Leugrani nem volt bátorságom és . . .

— És? Talán nem volt még kilyukasztva a jegyed? És féltél? — viharozták feléje a cinikusok.

— Érdekes, hogy én ilyenkor mindig félek, mikor halálos veszedelemben vagyok. Pedig a borzalmas iram csak az első fordulóig tartott, ott aztán messze kiröpültünk a sínből mozdonyostul, kocsistul, pasasérral, azaz velem együtt a bozótos hegyoldalba. Az egész kávédaráló, a vagon, minden ízzé-pozdorjává tört, csak csodák csodája, nekem, látjátok, semmi bajom se történt. Ki nem találjátok, hogy miért.

— Mert nincs nekünk annyi szerencsénk! — sivították kórusban.

— Istenem, akinek annyi zsírpárnája van! — vélekedett a világ legsoványabb rézkarcosa, Götz.

— El se hiszitek, de az én amulettem, mely megvéd engem a haláltól, az az arckép, melyet Flórián festett rólam. Ime, attól vagyok én biztonságban, míg ott lóg a portré otthon a falon. Akit Flórián lefestett, az már életében is halhatatlan . . .

És Flóriánnak, a jókedvű piktorkának arcába szaladt a vér. Éppen most, mikor olyan szépen olvasott Flóri szeméből, e lassan nyíló mesekönyvből, most kellett az ő rovására hahotát kelteni, csúffá tenni kettejük asztal fölött szőtt álmát, egy rózsaszínű jövendőt, melyet mégiscsak portréival kívánt megalapozni ez a rajongó gyerek. És Flórián fölkelt, mint a megvert kutya, annyi fájdalommal nézett Flórira, aztán köszönés nélkul távozott és azóta színét se látta senki.

Még Flóri se? Honnan tudjam én, mikor Budapest akkora város és annyi benne a búvóhely két szerelmes szívnek. Flórián tovább éhezett. Hónapokig, míg kitavaszodott. Flóri komoly maradt, állta otthon a csipkelődést, kedvesének megalázó hangsúllyal kiejtett nevét, a fiúk enyelgő részvétét és a tavaszt, mely lázadást dúdolt a fürtjei takarta füleçskéjébe. Minden tárlaton és szalonban keresett Flóriánnál jobb festőt, de bizonyos, hogy az ő szemével hiába keresett. Emlékszem, a Művészházban is láttam Flórit, amint elmerült a fiatalok ütköző tehetségében, abban a zűrzavarban, melyet akkor átélt a magyar festészet s amelynek ma már kiforrt rendszerét igyekeznek új irányok homályba állítani. Ott sürgött a ragyogó falak közt Tóni is, leghangosabb volt a dicsérők sorában, kézzel-lábbal beszélt rá mindenkit, akinek a kabátjáról olvashatta le a vásárlóképességét. Pedig édeskevés akad ilyen, mikor új piktúra verekszik a régi, megszokott ízléssel. Flóri gyűlölettel vette észre: aki Flórián egyik festményénél megállt, azt feltűnően odább ráncigálta nevelőapja. Ez a festmény egy vidám genre-ja volt Flóriánnak, egy akció, mely durva körvonalaiban szinte kilépett a falból. „Az utolsó gyufa" volt a cime, két cigarettázni óhajtó inasgyereket áb-

rázolt egy mohos fal mögött, az egyik az ismert, népies mozdulattal combja alján húzta végig a gyújtót, és mindketten a tilosban járás aggodalmát árulták el a nézőnek. Komikus hatása elemi erővel állította meg a publikumot: egy hét múlva megvette a képet a király.

Flórián még nem is álmodott a tárlatnyitáson ilyen sikerről. Sötéten állt egy ablakmélyedésben, szórakozottan fogadta a csarnok alapítójának, egy festő-grófnak gratulációját. Flórit látta csak, meg Tóni apró komiszságait. Tóni? Azonnal észrevette Flórián növekvő ázsióját. Mindjárt a gróf után, a megnyitó vége felé, odarohant haragosához és vésztjósló szívélyességgel rivallt rá:

— Ha duzzogsz is, estére okvetlen elvárlak a Windsorba, vacsora után. Mindnyájan ott leszünk!

— Nem hiszem, hogy ott lehetnék! — beszélt Flóriánból a koldusgög, de Zomálc Tóni tokája sértően gurgulázott:

— Ott kell lenned, mert ma este leszámolok veletek! Veled is, Flórián, és figyelmeztetlek, súlyos következményei lesznek, ha meg nem jelensz!

Május volt, aznap este már bódított az utca; mért érzed a bódulatot minden tavasszal újnak? Az Andrássy úton, a liget felől fűszeres Golf-áram becézte, simogatta Flórián arcát. Ó, nagykorúság boldog első hónapjai, huszonnégy esztendő nagyotakarása, egy népkonyhai ebéddel a gyomrodban, vacsora, ki tudja, honnan, szivar a szádban és feszíti a melled, ami szemedben is ragyog: a robbanó fiatalság szent fölsége. Milyen fiatal lehetett az isten — így vétkezett Flóriánban a vidám elmélkedés —, mikor a világot teremtette! A délutáni lapok csak jót írtak róla, mégis! elmenjen-e vagy ne menjen a Tóni hívására? Az Opera feljáróján becsapódtak döngve a kocsiajtók, tíz óra volt és a faburkolaton reszketett az Élvezet, melyet igért magának a bársonyos éjbe bomló metropolis. Suhanó párok

indultak a mozikból, halkan zárultak az éttermek ajtói egy-egy lakkcipős boka után, zenefoszlányok hozták adagonként a csalétket, a könnyelműség mákját, melytől halántékáig lüktetett a nógató méreg: eriggy, lopd el magadnak csak egy éjszakára, úgyis a tied örökre, részegülj meg a csókjától, úgy, hogy Tóni is tudja, hogy szíven találd ezt a szívtelen tömlöt! Számolj le vele te, mikor éppen ő akar veled leszámolni! Ha el nem mégy ma este, Flóri tudja, hogy meg vagy hiva és gyávának néz. És érzed-e, amint a sötéten delejezik át az akarata: ott a helyed mellette e boldog éjszakában!

A Windsor kávéház forgó rézajtajában már nem is remegett a keze. Belépett és úgy tette le a kalapját, mintha nem is neki szólna az öreg fiúk hallója:

— Itt a kis durcás! Ide ülj le, Flórival szemben! Jó, hogy látunk megint! Azt hittük, fejedbe szállt a kritika!

Még Tóni is biccentett feléje, felesége pedig, Mari, aki csupa szív urával szemben csupa kebel vala, meglegyintette orcáján a viruló temetőrózsákat. Hangos volt a dáridó az asztal körül, Götz karikatúrát rajzolt, Ziffer Sándor komoly volt, mint a tehetsége, csak a feje ringott a cigányzenére, Medgyesi Ferkó Párizsról fecsegett, szavakkal hordott össze egy akvarellt a szomszédasszonyának, egy egzaltált gömbölyűségnek. Pechan az asztalt ütötte és úgy vitatta a tanulás szükségét minden képzőművészetben: körülötte mindenki elvégezte akadémiáját az alkotásnak, éppen csak ő volt autodidakta. Mind lármásabb lett a kompánia, Flórián is bátrabban beszélt a vizavijával, úgy ivott, hogy Flórit nézte, belekapcsolódott a leány triumfáló tekintetébe és a láthatatlan, forró fonallal húzta magához szerelmesét. Habzsolták ez éjféli órában a boldogságot, statisztának éreztek mindenkit, aki körülöttük a kedély láncán zümmögve járta kettőjük nászi táncát. Mind ritkább lett a zeneszó, Tóni gürüzdölni kezdet a torkán, Jézus Mária, ez beszélni fog, ez mosta-

náig tésztot köpült a tokájában. Gyérült a kávéház közönsége, csak a reggelig maradók elszánt mámorosai gyürköztek neki a chartreuse- és cointreau-viadalnak. Egyszerre felugrott Zomálc Antal, a minden zsírok és hájak fölkentje és imigyen szóla bűnös barátaihoz:

— Kedves Gyerekek! Összehívtalak benneteket, mert kénytelen voltam vele. Immár öt esztendeje, hogy támogatlak benneteket és a szivem vérével nevellek naggyá egyenkint és összességetekben. Ti tudjátok, hogy én mindig a javatokat akartam . . .

Pechan a társaság helyett méltatlankodott:

— 'sz éppen azt nem akarjuk neked átengedni, a javunkat.

Tóni rá se hederitett, hanem csipkézni kezdte a szót:

— Megmozgattam e nagyvárost, hogy ajkára vegyen benneteket, reklámot csináltam nektek, lapok és vásárlók előtt égig magasztaltalak, akárhánynak közületek beérkezett a neve, mert én koptam érte térdig a kilincselésben. A magyar impresszionizmus a kezem nyomán virult fel a művészet sovány talaján.

— Te voltál a zsírja! — komiszkodtak a fiúk, de Tóni csak nem akart zavarba jutni:

— S mi a hála? Egyszer kértelek benneteket szivességre, egy baráti csekélységre, mikor hadi érdekből elrendelték az országos zsír- és hájrekvirálást. Mindegyiketek lakásána, nyomorult odúitokba húsz-húsz adagot küldtem húsz bádogszelencében a tulajdon zsíromból.

— Azt hittem, disznózsír volt — ostobáskodott Götz.

— Hogy megőrizzétek. Hogy csak addig legyen nálatok, míg a hatóság kopói keresik. Néhány nap múlva visszakérettem a zsírt, hogy rakományomat helyreállítsam és ti, ó, Sodoma legcsúfabb lelkei, még csak a fületek botját se mozgattátok felszólításomra. Sőt

akadt köztetek olyan elvetemült is, aki szolgáimat kidobta sivár műterméből, és amint jelentették nekem, akárhányan festékes doboznak használjátok az én bödöneimet, bádogszelencéimet.

Flórián haragot mímelt:

— Én visszaküldtem neked összes bádogszelencéidet!

— Hallgass, megátalkodott, üresek voltak mind! Mármost ebből az esetből kázust nem csinálok, én nem szaladok a törvényhez.

Medgyesi vigyorgott:

— Méltóztassál!

— Én egyszerűen azt cselekszem, hogy valamenynyietek nálam levő képét lefoglalom a zsír árában. Aki majd teheti, egy hónapon belül visszaválthatja. Valaha gazdag zsírraktárom volt, most gazdag képtáram lesz . . .

Halálos csend fagyott egy percre a fiúk ajkára. Zomálc Tóni e tolvajkirándulásával magának tépte le az új piktúra egész gyümölcstermését. Még a villanyfény is hunyorgott, mintha szégyellné magát, és a borgőzös környezetben úr lett valami átható zsírszag. Mari, a Tóni jobb fele, eröltetve kacagott, Flóri lapult, mint az ugrásra készülő vad, mig Flórián fenyegetően kiegyenesedett. Kezében magasra lendült a karcsú pezsgőspohár, tartalmát fenékig üritette, azután lecsapta az asztalra, hogy annak dirib-darabja megvérezte a kezét. És csak ennyit mondott darabos, kemény ítéletképpen:

— Arcod közepébe akartam lódítani, de sajnáltam attól e drága italt. Csúnya pondró, átlépek rajtad!

Azzal csendesen átkerült az asztal túlsó végére, megölelte Flórit, megcsókolta, beléjekarolt és mire fölocsúdtak a többiek, már búcsú nélkül az utcán volt a párjával.

A festők, mit csinálhattak egyebet, annyi maliciával tartoztak önmaguknak, sorban gratuláltak a dühében fuldokló Zomálc Tóninak leánya eljegyzéséhez. — Hidd el, mondogatták, ezeket a nevük rokonhangzása hozta össze!

Pechan Pepi árva bánattal dünnyögött:

— Kár ezért a Flóriánért, sosem ér el annyit, amennyit megérdemelne. Nem bírja el a művészélet apró becstelenségeit.

(1924)

Kócsy Dani, azaz Kócsy Dániel doktor, a fiatal és bölcselettel fertőzött vegyészmérnök szélesen hömpölygö mondatokkal bizonyította vacsora közben Emminek, az unokahúgának és Emmi urának, Thuró úrnak, a kereskedelmi utazónak, hogy: itt az új világ! Mind a hármuknak böven volt oka, hogy higgyenek ilyen szép igazságban. Dani most jött haza a hadifogságból; Emmi szédülő fejjel zongoraleckét adott és Thuró úr alig néhány hete reparáltatta harmadszor a rekeszizmát, úgyhogy a háború alatt összeutazott sovány tökéje teljesen fogytán volt már. Az új világ utáni vágy, mint minden vágy, valami hiányérzetből keletkezett, ugye, nohát ilyen hiányérzetekben ugyancsak dúskálhattak ezek hárman. Daninak az 1918-as háborúvég után nem akadt munkája, Emmi hónapokig ápolta beteg urát, holott maga is ápolásra szorult volna, és Thuró úrnak hogy mi mindene hiányzott, azt el se lehet hirtelenében mondani. Aki őket így hármasban együtt láthatta a szerény Szigetvári utcai, harmadik emeleti lakásban, kevés borral az asztalon és a forradalom miatti bizonytalansággal a szemükben, hát az hűségesebb korképét kapta a háborúvégnek, mint akármelyik tömegfénykép nyitott szájú emberorcáin.

Dani még főhadnagyi egyenruhában járt, gyermekifjú-kora és annak civilruhái Erdélyben ragadtak és most ez a kedves árvalegény egyelőre közepes cikkeket írt valamelyik új irányú hírlapba. És nem tudom, tudta-e, hogy Emmi volt az ő ihlető forrása? A sápadt, kissé veresre duzzadt szemhéjú, szőke asszonyka csak úgy görnyedezett a tisztelettől, mikor a szélesvállú rokon ebéd és vacsora közben fogalmazta a jövőt. Ebből a tiszteletből jókora darab fekhette meg Thuró urat is, ezt a jámbor és nagyfejű franknémetet, akire lotharingiai ősei gyanútlanul hagyták örökbe a „Thouraud" nevet, hiszen álmukban sem gondoltak a magyarrá leendő ükunokájuk anyagias „Thuró" nevére, melyet alig emelhetett valamelyes polgári méltóságra a benne őrzött „h" betű.

Ezen a köszthelyén Daninak napi refrénje volt a társadalomtudományi tirádáiban: hőst várunk! hősre vár a világ! — Emmike pedig édes alázattal csakis Daniban és Daniból remélte ezt a hőst. Daniban volt is valami marcona, nem is annyira a külsejében és többnyire borostás arcában, mint inkább a nagyvonalú, kurta jelszavakkal fölrajzolt elméleteiben, melyeket csillogó dilettantizmus festett alá és olyan feszítőerő kisért, mintha odakint az utcán tüntető munkáscsoportok zúgva helyeselnék azokat. Pedig Dani kerülte a felkapott jelszavakat, gyakorlati és kisszerű mellékösvényeket talált ki, és azok végén szellemes célokat vibráltatott, melyeket hős és lángész el fog érni, holott a tucatfiak érdemesnek sem tartják feléjük indulni. Sokszor dörgővé nőtt a pátosza, hatalmas, csontos tenyere a függőlámpa körül gesztikulált s ilyenkor Emmi a gyermektelen asszony figyelnitudásával hajolt közelebb és félve emlékezett a kezecskéjével Dani egy-egy esetlenül gyöngéd kézfogására, melytől boldogan sajogtak napokig az ujjai.

Thuró úr, kit mindig „Nézd csak, Péter!" — megszólítással becézett Dani, egy szövetben utazótól szokatlan szűkszavúsággal hallgatott a hősi próféciára. Igen

sokszor bólintott, beleegyezése szemmel látható volt és amig vendége még domború mellét is kidüllesztette szavainak nyomatékaképpen, Péter világoskék szeme nem is követte már a magasba Dani acéltekintetét, inkább tiszteletteljesen előremeredt, a Dani mellére, melynek belső hullámzása egy nagy ezüst medáliát és egy osztrák hadikeresztet villogtatott meg a villanyfényben.

— Csak az anyag tisztelete mentheti meg ezt az öreg emberek földjét! — buzogott Daniból a háborús tapasztalat és a bűnbánat a mások pocsékolásáért. Péter szinte hevesen helyeselt és még makacsabbul nézte a tiszti zubbonyon táncoló érdemjeleket. Dani már a lámpának beszélt, lesütött szemmel, mintha víziói volnának:

— Az öregeket kikapcsoljuk és birtokba vesszük a földet. És nem engedjük, hogy még egyszer annyi ezer vagon élelmiszert, ruhát és hadiszert haditudomány címén fölperzseljenek, megtanítjuk a fiatalságot az anyag tiszteletére és átértékelünk iszonyú józanságunkkal minden eddigi erényt. A vak engedelmességből számító hűséget csinálunk, a vakhitet lefokozzuk meggyőződéssé és a vitézségből desztilláljuk az akaratot . . .

Thuró úr a vitézség említésére, ha félénken is, de idejét látta annak, hogy megszólaljon:

— Erről rád ismerek, Dani. Ha nem is beszéltél ilyen szépen azelőtt, de bátorságod és vitézséged, — mondd csak, hol szerezted a kitüntetéseidet?

Dani nagylelkűen leplezte bosszúságát, hogy kizökkentették. Elnézően felelt:

— Tarnopol és Verdun, — nem fontos. Nézd csak, Péter . . .

Péter egészen összezsugorodott és úgy folytatta:

— Ne haragudj, te az anyag tiszteletéről beszélsz és én e tekintetben aztán készséggel a te embered vagyok. A te hived! Éppen ezért nem fog kérdésem kínosan érinteni, ha megkérdezlek — és eközben odament

Dani mellé, ráhajolt annak mellére és megtapogatta az érdemjelek szalagjait —, hogy nem tudod véletlenül, Pesten hol készítik ezeket a szalagokat? . . .

Dani levegőért kapkodott. Vagy a mondatait tolta vissza nagy mellkasába és átlátta, hogy Emmi urának nem mondhat sértőt. Azért kurtán felelt:

— Nem tudom! — és egy idegen csillag idepotyogott fiának hangján tette hozzá: — Minden kirakatban láttam effélét, — miért kérded?

Péter csupa méz volt:

— Mert én szóról szóra követlek, Danikám. Ha te azt hirdeted, hogy tisztelni kell az anyagot, én annyira megyek ebben a tiszteletben, hogy minden forrást fölkutatok, ahonnét ezt az anyagot, remélem, nyersanyagot is szabad értenem, az elpusztult helyébe pótolhatom. Éppen azért . . .

Dani még nem hagyta magát:

— Nézd csak, Péter, te nem egészen értettél meg, én most egy elméletet általánosságban . . .

— Jó, jó, drága tudósom. Nekem úgy is kell. Te általánosságban, én meg a részletekben tisztelem az anyagot. Megvallom, ha nem is tudom úgy szavakba önteni, már régen érzem, amiket te forszirozol. Különösen a gyakorlati életben érzem és azért is vettem észre, hogy az őszirózsás összeomlás óta, mióta Ausztria határai is el vannak zárva, úgy kell a régi Monarchia többi területein például a nadrágtartó, mint egy darab kenyér. Minden cégnél ezt kérnek tőlem, és miből csináljak én nadrágtartót?

Dani elképedett és dühösen nevetett, mintha a lelkét és hónalját egyszerre csiklandozta volna meg ez a kis kalmár:

— Csak nem, — te csak nem akarsz az — éremszalagokból nadrágtartót?

— A világért sem. Hova gondolsz? Tudom én, hogy mi a kegyelet! Én a föl nem használt szalagokat akarom, — azaz vásároltam már össze tizezer méterszámra. Most éppen a fekete-sárgákat festetem át

más színekre és beszéltem már egy temetkezési vállalattal, hogy a szalagokat moarézza meg. Tudod, a politika miatt, ki visel ma a testén fekete-sárgát?

Emmi sápadtan mondta, mintha bepanaszolná Thuró urat Danimak.

— Háló- és vendégszobánk tele van a legkülönbözőbb anyagokkal, amiket Péter tisztel. S maga még lovat adott alája az elméletével!

Thuró úr leült, de ülve is védekező állásban szólt:

— Minek ez a szemrehányás, mikor Dani is . . .

Emmiből ömleni kezdett a keserűség:

— Dani még nem tud mindent. 1917-ben hetenként jöttek az utánvétes postacsomagok pezsgődugókkal, elhasználtakkal és újakkal, később serlakkal és rozsdás csatokkal, az idén gyapot és mit tudom én, micsodák vándoroltak ide. Minden az akaratom ellenére és akárhányszor a konyhapénzem terhére.

Péter úgy válaszolt, mint egy darab gondviselés:

— A legszükségesebbre azért mindig marad. A pezsgődugókon nyertem, amit Barmenben kellett elköltenem. Oda ugyanis, Danikám, azért szöktem, hogy a nadrágtartó néhány gyakorlati titkát ellessem. Ez akkor volt, mikor itthon a kommün sanyargatta volt tőkés gazdámat és veszélyeztette terveimet is . . .

Dani hangosan kacagott már:

— Mi itt világnézetről szavaltunk és Lenin-fiúktól féltünk, te meg — nadrágtartót tanulmányoztál Barmenben! Nahát ez . . .

— De édes fiam, nem tudtam nézni, hogy micsoda bóvlit viselt mindenki a testén. Engem ez bántott, személyemben is, olyan ordénáré volt minden, míg Barmenben, ha láttad volna! És aztán éreztem én, hogy ez a dolog a jövő! Két hónap múlva enyém az első nadrágtartó- és hajlékony fémtömegárugyár, Ausztriát kivéve, az egész volt monarchiában.

Emmi fájdalmas vidáman árulkodott:

— Két hét óta egy kicsi gyermek dolgozik a hálószobánkban. Egész nap egy rudat forgat egy nagydob-

szerű bödönben, a rozsdát dörzsöli le a csatokról. És fémet galvanizál Péter és máma is itt járt egy félparaszt Hódmezővásárhelyről, Faragó úr, az úridivatos, aki kérdezte, hogy itt van-e a nadrágtartógyár, itt a harmadik emeleten, mert nem látja a gyárkéményt!

Péter a kezét dörzsölte:

— Igen? És te csak most szólsz nekem erről?

— Délután volt itt . . .

Thuró úr kipirult, talán ipari buzgalmában, s koccintott vendégével. Emmire sértett pillantást vetett. aztán a kalapját kereste:

— Ne haragudj, Danikám, ma kell még beszélnem Faragó úrral. Biztos vevőm. Megkapta gépirásos levelünket az első cégjelzéses levélpapiron. Szervusz! — és elrohant.

Emmi még utána epéskedett:

— Azt is én kopogtattam. Egy kimustrált Yost-gépen . . .

Azzal odamenekült Danihoz, eléje állt és mintha Péter a világon se volna már, keze gyöngéden a Dani öklére nehezedett. Dani még Thuró után bámult, ideges-világosan úgy látta e pillanatban, mintha az ajtón egy tömzsi, merkantil Napóleon rohant volna ki, egy ipari hős, az anyagi hatalom hamaros parvenüje, aki egy nadrágtartóért, jövendő gyári üzemeiért máris elhanyagolja Joséphinéjét. S míg fájdalom nyilallott a Dani szivébe, szája gúnyra nyílt Emmi felé:

— Holnap fölajánlom neki a csizmahúzó struflit. Ennek a hősnek, hadd dolgozza fel . . .

Emmi kárörömmel nevetett az ajtó felé. Kinevette Thuró urat és bizalommal ült közelebb Danihoz, aki e percben úgy gyűlölte Pétert, mintha máris annak valamelyik, jövendő gyárát vezetné.

(1924)

Déli naptól pörkölödött az ablak rozsdás keresztvasa, mikor a szorgalmatos szabó megrezzent és az ajtó felé pillantott. Egy cvikkeres úr állt a küszöbön, jobbja még a kilincs vasán nyugodott, mikor már kérdezte:

— Kakasi Pál úrhoz van szerencsém, a szabóhoz? Álmos utca 8. szám?

Kakasi uram letette a készülő nadrágot és fölkelt:

— Az vagyok. És ez a nyolcas szám az Álmos utcában, Strada Somnului. Parancsol valamit?

Az idegen a kezét nyújtotta:

— Mályusz vagyok.

A szabó békésen vette tudomásul, hogy ez a Mályusz úr, valószinűleg egy új rendelője, selypít. Azért udvariasan, észrevétlen helyreigazítással igyekezett a tárgyna térni:

— És mivel lehetek szolgálatára, Május uram?

Az idegen mosolygott, de ez a mosoly nem szépitette meg az arcát:

— Nem Május, hanem Mályusz Ferenc. A régészetnek vagyok akadémiai levelezője, történetíró, egyetemi magántanár. Azért jöttem, hogy . . .

— Parancsoljon helyet, édes uram! — kínálta a szabó, aki önmagában makacs tusát folytatott: má-

lyusz, május, legalábbis nyomdahibáról van itt szó! Kakasi uram újságolvasó ember, megszokta jól-rosszul az ismert szavakat, s ha nem is volt a helyesírás akadémiai levelezője, de mégiscsak érezte, hogy a májust hogy ejtik helyesen. A jövevény külseje, szürke zsakettje és magas keménygallérja, de meg egész lénye is érthetetlenül megerősítette a szabót titkos, szóelemző tevékenységében. Volt valami zavaró száraz és élettelen, valami e világból visszaparancsoló az ötvenen alig túljáró férfi csiptetője mögött, a szeme szürkéskékjében, Kakasi uram azért bosszús volt: elvégre mi közöm a kuncsaftjaim nevéhez?

— Azért jöttem, hogy helyszini szemlét tartsak, természetesen csak a Kakasi uram szíves engedelmével, ebben a bástyában, illletve a torony minden emeletjén. Tudtommal, amint a városházán informáltak, mester unam az egyetlen lakója e szép helynek?

Kakasi uram, mint a sündisznó, ha támadják, egyszerre a tüskéivel fordult kifelé, mikor a vendége ezt a két szót mondta: helyszíni szemle. Gyanú és elutasítás volt a szavaiban:

— Kérem, ez rekvirált lakás, ez a bástya — földszint. Ezt még Zima őrmester rekvirálta számunkra a várparancsnokságtól azzal a föltétellel, ha ablaküveget tetetünk. Most már úgyse kaphat itt szállást civil. De Zima őrmester úr nagy tisztelője volt Klára leányomnak és csak a leányomon múlt...

Mályusz megint mosolygott és levette orra nyergéről az üveg-látókáját. A szabó türelmetlensége nem zavarta, szeme kidűlt kissé a vöröscsíkos arcából, mely most, pápaszem nélkül, fegyvertelen és fatekintetű volt. És mintha sehová se nézne, mintha nem figyelne saját szavaira, meggyőződés nélkül kezdte a mester megnyugtatását:

— Semmi szándékom mester uramat zavarni a lakásában. Az én szándékom tudományos. És idejövetelem félig-meddig szerencsekívánat: senki sem lakik önnél több joggal itt, e történelmi helyen, a vá.os

polgárai közül. Mester uram régi erdélyi család leszármazottja, ugye, és ez a bástyatorony, amelyben lakik, egykor a szabók bástyája vala ...

Azzal körülnézett a tudós az egyetlen, tágas boltives szobában, melynek uralkodó bútordarabja volt az ágy, vagy hat darab vaságy, rajtuk szegényes ágynemű, szövetdarabok, lim-lom és a szabómesterség némely jellegzetes szerszáma. A középen álló, régi nagyasztalon óriás olló ragyogott a napfény játékában és nagyon sok volt az iskolafüzet, tankönyv, és az apró gyermekek babraholmijából is szanaszét hevert minden. Mályuszt nem állíthatta meg e bőségében kissé nyomasztó családiasság a megkezdett értekezésében. Leült és magyarázó lendülettel folytatta:

— Ez a torony, melyben önnek, mester uram, lakni adatott, egykor véres harcok színhelye volt. II. Rákóczi Ferenc idején ugyanis, mikor ...

Kakasi uram nyájasan kérte az engedelmet, mert egy percre ki kell kukkantania a fallal elkeritett, kisebbik, szélmentes várudvarra. Ilyenkor tavasszal ugyanis kint főz a család. Illetve ő, a mester, ő főz. Jánoska ugyan kint van és ügyel a tokányra, de mégis ...

S azzal eltűnt az egyetlen ajtón a sovány, sápadt arcú, kiülő pofacsontjaival szenvedést mutató mester. Mályusz elnyelte elindított mondatát, melyet nem szívesen hagyott befejezetlenül. Mire Kakasi uram bejött, mégis megvigasztalódhatott, mert az ablakfülkénél éppen a fal vastagságát mérte. És emelt, érdes hangon támadt a szabóra:

— Ha érdekli, mester uram, megmondhatom: ezt a várat, melynek egyik büszke tornya most Kakasi uram hajléka, a nemzet nehéz napjaiban Vauban-rendszer szerint építtette a fejedelmi akarat. Hogy ki volt Vauban tábornok, azt nehéz lesz önnek megmagyaráznom, pedig jó volna tudnia, mert, amint készülő tanulmányomban részletesen akarom kifejteni, ez a vár alapjában hamisítás, nem az igazi Vauban-féle vár-

építésnek a példája. A zseniális francia mérnöknek valamelyik gyenge tanítványa utánozta — nem sok szerencsével.

Kakasi uram a félbehagyott nadrágja után nyúlt és úgy mondta:

— Hát ez érdekes, Zima őrmester úr egy árva szóval sem említette nekem ezt a dolgot. Pedig ő régi manipuláns ebben a várban. Ismeri az egész katonavircsaftot még a múltból, a közös hadsereg korából. Hallgatnak is rá a tiszt urak...

Mályusz fölénnyel szakította félbe a szabót:

— Zima őrmester úr kevés ismerettel bírhat a II. Rákóczi Ferenc korából. Hát még Vaubanról, a mérnöktábornokról, akit én akarok igazán bemutatni a jelenkornak. Mert a világháború, különösen pedig Belgium és Kelet-Franciaország lehengerelése megint aktuálissá tette ama nagy várépítő tehetség munkáját, akárhogy igyekszik is némely hadtörténelmi író bebizonyítani, hogy mennyire elavult az eddigi sáncárok- és kazamataépítkezés. Én be fogom bizonyítani, hogy még a várfalak sem fölöslegesek, ha valaki tüzetesen tekint bele a Vauban Sebestyén Traité de l'attaque et défense des places című művének első kiadásába és a Traité des mines...

A szabó arcán ijedtség tükröződött:

— Már hogy a várfalak fölöslegesek volnának? Ki beszél ilyen bolondot? Jaj, édes professzor úr, nagyságos uram, ne engedje, hogy ilyen híreket terjesszenek! Tavaly is a hideg futott végig a hátamon, mikor hire járt, hogy a városi tanács lebontatja ezt a várat. Aszondták: patkányfészek. Meg hogy sétatér kerül a helyére meg kioszk. De szerencsére nem volt pénzük erre a kegyetlenségre. Az ember az utcára kerülne egyenest, három kicsi gyermekkel meg egy lánnyal, aki most várja még a papi áldást a házasságára, ha összegyűl az a kis pénz, amivel az elsőemeleti ablakokat berakathatja itt a toronyban. És ha meglesz mind

az a kicsi bútor. Kész istencsapása volna, ha itt megkezdenék a rombolást . . .

Mályusz önkéntelenül bólintott:

— Ugye? De persze én nem azért mondom . . .

Kakasi uram egészen nekibuzdult:

— Én se azért. Hiszen ha adnának másutt lakást vagy pénzt, hogy viskót építhessek a most kapott kis telkemre.

A tudós nem esett ki az eszmemenetéből:

— De én magasabb szempontokból mondom. Nem védem én az egészségtelen lakást és a düledező falakat, csak azt vitatom, hogy a hadtörténelem kénytelen néha visszatérni azokhoz a rég elavultnak látszó eszközökhöz, melyek valaha tökéletesen beváltak az ostromra berendezett városok életében. És manapság, ki tudja, ugyebár, a repülőtámadások elhárítása céljából a falak újra szükségesekké válhatnak. Azért azt mondom, le kell bontani ezeket a porló, megrokkant falakat és újakat kell építeni a légi harc földi alátámasztásául!

A szabó fölhúzta szemöldökét:

— Nem volna tanácsos, igen tisztelt professzor úr! Higgye el nekem, ha a tanács lebontaná ezeket a mi falainkat és ezeket a mi kedves egykori céhtornyainkat, sohase juthatna megint abba a helyzetbe, hogy újakat építsen. Nem olyan világot élünk, amelyikben valami újraépülhessen. Itt másra kell most a picula! És ha tudná, milyen nyomorult az ilyen magamfajta özvegyember, mennyi a vesződség az iskolás gyermekekkel! Hát legalább ez a kis toronylakás maradjon meg az embernek a kicsi házbérrel, melyet Zima örmester úr utal be havonként az állampénztárba. Micsoda jótét lélek az őrmester úr, csak a lányom nem állhatja, mióta ez a dolga van azzal a szabásszal, aki Isten után nemsokára oltárhoz vezeti, mert a kicsikét, aki, nem mondom, korán jött a világra, nemsokára el kell választani az anyamelltül . . .

Mályusz úgy találta, hogy igen eltérnek a tárgytól s azért megtörülte csíptetőjét, újra föltette és más hangnemben, élesen folytatta:

— Nem az én szakom különben a várfalépítés vagy a hadtörténelemnek ez a modern területe. Engem a Vauban nyomai érdekelnek, és ide is csak azért jöttem, hogy nincsen-é valami régi felirat vagy emlék? Ha megkaparták a gyerekek a falat, vagy megbontották ezeket a korhadt padlódeszkákat, nem bukkantak-e valami érdekes régiségre? Én szeretnék pontos méreteket fölvenni ebben a toronyban, pincében, emeleten, leírást akarok nyújtani e helyről és bizonyítékokat, föként ezekre volna szükségem, hogy ez a vár hamis...

Lobogó, szőke hajú, ötéves fiúcska rohant be ekkor:

— Édesapám, jaj, a tokány!...

A mester legkisebb fiával együtt kirohant. Mályusz úgy tett, mintha követni akarná őket, mintha mondanivalója tempója vinné Kakasi uram után, de az ajtó dörögve vágódott be és a tudós e becsapódó ajtó tompa zajára visszaesett a múlt világába. Bent maradt és az asztalhoz ülve skiccet kezdett rajzolni a boltívek találkozásáról. Ceruzája fürgén szántott a papíron és szeme megtelt édes-boldog tárgyilagossággal. Aki így látta volna, valahogy szépnek hitte volna ezt a sárguló hártyalényt, akinek arcbőre odafakult a kódexlapok színéhez. Egyszerre megint kipattant és nyitva maradt az ajtó, mely mögül a tavaszi nedvek jó illata tódult a toronyszoba százados nyirokszagába. És két tíz-tizenkét év körüli, maszatos kölyök tolakodott, egymást lökdösve, a szoba közepére. Kalapjukat és könyveiket — zsupsz! — odahajították az ágyra és nagyot visítottak:

— Éljen a vakáció! Éljen a pünkösd!

Az idegen láttára egyszerre rémülten torpantak meg. Mályusz éppen meg akarta nekik magyarázni a helyzetet, mikor a nyitott ajtón egy rozzant gyermekkocsi a bennevaló babával s mögötte egy ifjú pár lépett be a skicceit zsebébe rejtő tudós elé. Ez, most már fokozódó zavarában, mely nem annyira a megelevenedett családtól, mint a múltból történt felriasz-

tása miatt nőtt, első pillanatban szökésre gondolt. De a leányasszony, aki olcsó városiassággal volt öltözve és bokorugró szoknyájában, aranyos bubifürtjeivel a korán letépett borostyán fürtvirágaira emlékeztetett. hűvösen kérdezte:

— Kihez van szerencsénk?

A tudós kezet fogott volna, de a nő nem nyújtotta a magáét:

— Mályusz vagyok, Mályusz Ferenc egyetemi magántanár...

Erre odalépett hozzá a fiatalember és megrázta a kezét:

— Csunderlék Jenő, szabász — és a nőre mutatott: — A feleségem, Kakasi Klára.

— Nagyon örvendek. Én itt, az önök lakásán a Vauban tábornok nyomait keresem. Illetve, bocsánat...

Csunderlék úr kétkedve rázta fejét:

— Nem hiszem, hogy itten lakott volna az a tábornok úr, már az impérium első napjaiban is előkelőbb helyeken rekviráltak maguknak lakást kisebb törzstisztek is. Mikor járt itt ez a — izé tábornok úr?

— Vauban sose járt itt. De ezt a várat az ő számításai alapján építették, ha nem is helyesen...

Kakasi uram bejött Jánoskával és mintegy bemutatóan mondta a vejének:

— Ez a professzor úr is tud róla, hogy le akarják bontani a várat. Jó lesz, ha kiszaglásszuk a tanács szándékát...

Jánoska odabújt most Klárához, mintha az volna az édesanyja:

— Ki ez a bácsi, Klára? Tegnap úgy megijesztett!

Klára egyszerre csípőre rakta két kezét és nem éppen finom hangsúlyozással, sőt némi tájnyelvi polgáriassággal támadt az idegen úrra:

— Úgy, hát ez az az úr? Ugyan biza nem restelli ilyen szegény emberek lakása körül settenkedni? Kispionérozni bennünket, osztán...

Kakasi uram fenyegető álmélkodással kérdé:

— Mit? Micsoda? Ki ez az úr?

Jánoska fontoskodva, gyerekes hangsúllyal kezdte, a bácsira mutatva vádoló ujjával:

— Tegnap a babát toltam a gyermekkocsiban, ott, ahol a feltöltött udvar a várfal tetejéig ér. És akkor rámkiáltott az utcáról ez a szemüveges bácsi:

— Elmégy onnan azzal a gyerekkocsival!

Erre már Csunderlék úr lépett elő:

— Uraságod ezt merte? Igazolja magát! Különben úgy idekeritem Zima örmester urat, hogy megtanulja uraságod, hogy rekviráltassa el a szegényember lakását! Mondta maga, amit ez a gyermek mond?

Klára sikítva csattant föl:

— Persze, hogy mondta! Jánoska sirva jött be és úgy panaszolta tegnap. Ez az úr, kimondom ápertén, vagy spion, vagy a háziúr megbizottja! Azért beszél mind ennek a várnak az építtetőjéről, valami tábornokról.

Most már Kakasi uram is kiáltott:

— Tábornokról meg indzsellérről beszélt! Ahá, most már sejtem, hogy mi az a helyszini szemle!

A tudós az ajtó felé nézett és hebegve mentegetődzött:

— Én csak a babát féltettem, hogy leesik a várfalról! És nem tagadom, azt is mondtam, hogy — ki látott már gyermekkocsit a bástyán?! — Mint a történelem tudósa, persze, hogy föltűnt nekem a gyerekkocsi!

— Bástyára inkább vitézt képzelek, de...

Klára kezében ott volt már a szabó méterfája és azzal hadonászott a tudós orra előtt:

— Uraságod le akarja rombolni ezt a mi várunkat? Uraságod ki akarja túrni a családunkat a vackából? Urságod takarodjék vissza ahhoz a tábornokhoz, aki küldte, és mondja meg neki, hogy innét bennünket, régi polgárokat, csak tanács-határozattal lakoltathat ki!

A szabó kontrázott:

— És mondja meg, hogy ez a vár nem hamis, hanem igazi! És nekem ne hazudjék az úr II. Rákóczi Ferencről, mert úgysem hiszem el! Majd, hogy az a dicső magyar efféle várat hamisittatott volna! Ne is tagadja az úr, hogy miben sántikál! De megmondom Zima örmester úrnak, az tudja, hogy van-e ilyen nevű tábornok, ilyen micsoda talján, akit itt emleget az úr...

Mályusz egy szökéssel az ajtónál termett:

— De kérem, Vauban több mint kétszáz éve halott!

Csunderlék úr, aki már kiragadta Klára kezéből a famércét, megsuhogtatta azt és úgy kiabálta:

— Pfuj, annál inkább! Egy halott nevében akarja lerekvirálni ezt a mi egy szobánkat! Tán azt is megígérte a tanácsnak, hogy új várat épit? S még azondja, hogy tudós és letagadja, hogy indzsellér, aki spekulál! Pfuj! Takarodjék, mert...

Mályusz a szitkok záporában ért át a küszöbön. Hogy meg nem verték a Szabóbástya tornyában, azt csak annak köszönhette, hogy nem beszélt még senki a családból Zima őrmesterrel. Mert hátha az mégis ismeri azt a micsodás tábornokot, akinek ez a Május nevű szélhámos mégis lehet az indzsellérje?...

(1924)

Nem Kelemen, hanem Kálmán. Lám, még a ballada is hogy elpolgáriasodik a kisvárosban. Amit ugyanis el akarok mondani, balladaféle, azaz hogy románcnak a fonákja, emlékeztet is a hires erdélyi népgyöngyre, csak éppen a vége más, mert attól nem borzad meg senki. Az ünnepélyes kifejlet módosul itt, kicsit profán, de ha az ember hivatkozik a Kőműves Kálmán óriási népszerűségére, nem botránkozik meg. Kömives Kelemenné tragédiájából megtanultuk ugyanis, hogy minden új és nagyszerű épitéshez vér kell. De itt nálunk a polgársoron most is elevenélő a felfogás: minden épitéshez szesz kell. Nem is felfogás ez, hanem hit, melynek apostolát látják néhai Kömíves Kálmánban, azért is nevezték el az utcát, melyben lakott, Kőműves Kálmán utcának. Nagy dicsőség ez és dicséretére beszél a kisváros demokráciájának is. Pesten például egy Sándor nevű mészárosról nevezték el a régi országház utcáját, de mivel szégyellték a mészárost, hát megtoldották az utcanevet „Főherceg Sándor utcá"-vá. Nálunk nem. Itt ma sincs még Tolnai Lajos utca, sem Vida Árpád utca vagy Aranka György utca, ellenben a széleskörű atyafiság büszkeséggel állapithatja meg, hogy míg Arany János nevét levakarták az utcajelző tábláról, hogy egy hamar bu-

kott miniszterével cseréljék föl, a Kőműves Kálmán neve most is fennen ragyog...

Hozzá is tesszük mindjárt, hogy a polgárlélek, mely annyiszor csalhatatlan, ezúttal sem tévedett, mikor annyira megtisztelte Kőműves Kálmán emlékét. Igazi építő szellem volt a megboldogult, „konstruktív", ahogy manapság zengik és olyan helyremagyar még a külsejében is, amilyet alig látni a mai aszfalton. Nekem leírták: fényes volt mindig a csizmája, csinos kis hasán feszült az arany óralánc, szeme apró volt és villogó, haja seszínű és kurtára nyírt, a termete kicsiny és az egész ember nyugtalan, tettre sarkalló elégületlen, mint akármelyik más osztálybeli vezér lelkülete. Mindenről önálló véleménye volt, ha nem is értett hozzá, és számos jeles tulajdonságát ma is rebegi a szájhagyomány, mely pedig erősebb a huncut úrinép minden irkafirkájánál. Kultusza van Kőműves Kálmánnak, életének sok jelenetét emelték mondaivá, szólamai és szokásai ma is irányadók és az iparos körök reá hivatkoznak, valahányszor úgy érzik, hogy a politikában meg akarják őket rövidíteni. Sőt ami több: a magánélet apróságaiban is élnek e kultusz fétisei. Ma is szabadkőműves szivarnak hívják azokat a börszivarokat, melyeknek illatát csak ő bírta el a szabadban, mikor még személyesen rakta legénykorában a téglát. Hát még házas korában, micsoda nyomokat hagyott a politikában! Ahogy illett, feleségül vette a legtekintélyesebb mészáros leányát, s aztán, mikor már a vagyon is kötelezte, részt vett minden országpolitikai mozzanatban. Ki is tűnt hamarosan. A Kristóffy kormánybiztost mindenki füle hallatára népies trágárságokkal illette, s ma is közszájon forog híres korteskiáltása: „utánam, panitiak!" (Ezek a panitiak voltak a leghiresebb verekedők, akik végül a vezért észrevétlenül otthagyták, mikor fenti kurjantással a kormányhoz akarta őket átcsalni. Az öntelt vezér csak a piac sarkán nézett hátra s akkor látta, hogy ketten-hárman lézengenek mögötte.) És

Kőműves Kálmán híres szónoklatára ki ne emlékeznék, a piaci dobogón tartotta és úgy kezdte: „Kossuth apánk, amely..." No és milyen jó kálvinista volt. hogy haragudt a katolikus nagyklérusra, erősen lapos, marosmenti tájszólással támadt egyszer a városházán Rómára: „nem kellenek nekünk a papak, a piras kalapasak!"

Ilyen és ehhez hasonló kifakadásai persze elfakultak volna már manapság, hiszen azóta a jómódú református vagy katolikus erdélyi magyarság egyformán birtokreformátus lett. Nem is a nemes nagyiparos stílvirágai őrizték meg ezt a maradandó polgáremléket, hanem inkább a tevékenysége. Ez a lázas építkezési düh, melynek nyomán egész utcák ékítik ma is modern városunkat. A kisemberek ízlését, sőt géniuszát hirdeti világgá az a sok csinosan jelentéktelen, szabályosan semmitmondó, földszintes vagy emeletes ház, mely mindahány, egyet beszél: gazdája jómódját. Szinte rájuk vagyon írva, hogy ezekbe ugyan be nem teszi lábát az adóvégrehajtó, sem a könyvvigéc, innen csak a kocsmába s néha a templomba járnak a házbeliek, akik keresztül-kasul ősi rokonságban lévén a Kőműves Kálmán építette utcák valamennyi lakójával, teljesen kimeritik társaséletüket azzal, ha egymást számos családi ünnepeiken meglátogatják. Ilyenkor egymás bölcsességében és borában megferedve, megújhodva térnek haza a legközelebbi ferbli vagy ramsli alkalmára türelmes várakozással. Ezek az utcák házaikkal az egeknek beszélik: a **háztulajdonosok halnak** és születnek, de a polgári kisizlés örökké egyformán megmarad...

Ott van mindjárt a Kőműves Kálmán háza. Milyen tartós, alul márványutánzat a külseje, fölül a mester által megnemesített görög stil. Némi székely falusi reminiszcenciák is kísértenek a fronton, de mintha szégyellné a városi tervező, csak úgy csínján keveri az akantuszlevelet a tulipánnal vagy egyéb Lechnerhagyatékkal. Kőműves Kálmán különben a feleségé-

vel együtt kapta ezt a házat, s ahogy a feleségén is megkezdte a saját gusztusa szerint való renoválást, úgy a házán is mindhalálig újított ökelme. Persze a háza türelmesebb volt, az állta a módosításokat, a maltercicomákat dicsekedve viselte, úgyhogy messzire föltűnt az idegennek a nagy kőműves tulajdona. Ám a menyecske, azzal már sok baj volt. Azon nehéz volt csak egy hajszálnyit is változtatni, hiába próbált ki a kőművesvezér mindenféle hangnemet vele szemben. Ha úgy szólította, hogy „Zsuzsánna lelkem!" — akkor csúfolódásnak hallatszott a válasz: „Ej, de finom lett maga!" Ha meg erélyesen szólt rá feleségére: „Zsuzsi te!" — akkor sértően paraszti volt a felelet: „Mit akar ked?"

Nem bocsátkozunk itt a Kőműves Kálmán házasélete mélyebb taglalásába, elvünk az, hogy a nagyembereket nem szabad a fürdőszobáig követni — a Kőműves Kálmán alkotta hajlékban nem is volt fürdőszoba —, különben is ama számos kötelék között, mely a mestert a feleségével összefűzte, a szerelem és a kölcsönös megbecsülés vajmi kicsiny szerepet játszott. Nem is igen emlegették, inkább egymásnak a szüleit emlegették, már az első esztendőben, amiért egymáshoz erőszakolták őket, nem éppen hízelgő jelzőkkel látva el a házastársi háziisteneket.

— De a kutyafáját — ütött az asztalra a férj, ha este tízkor, tehát elég korán került haza a „Czövek"-ből és nem várták vacsorával —, miféle nagyságát vettem én feleségül!

— Hogy mifélét? — ült fel az ágyban Zsuzsika. — Olyat, aki nem tűri el a ked részegeskedését! Kedet lerázták a vén Kőművesék a nyakukról, hogy most másra fújja a bort. Hanem tévedtek. Tudja meg, hogy én elverem, ha még egyszer ittasan lép ide bé!

— Hm, be kényes vagy, tán otthon hírit se hallottad a szesznek?!

— Azért mentem férjhez, hogy otthon elég volt belőle!

— No ezt kifogtad! Nekem meg éppeg édesanyám mondta: „megházasodj, fiam, máskülönben úgy elrészegesedel!"

S a veszekedés vége az lett, hogy Zsuzsika kijelentette: vagy ő, vagy a férje alszik egyedül a hálószobában, de együtt egy borkorcsolyával soha! Kálmán természetesen keveset bánta az asszonyi pörpatvart, sopánkodást, jajszót vagy fenyegetést, ő lefeküdt s akinek nem tetszik, — az menjen ki!

A menyecske kiment s az ebédlő diványán aludt el a könnyeivel. Másnap ebédnél aztán volt mit hallania férfimunkáról, amilyenről asszonynépnek fogalma sincs, hogy a sok nappal nyelt köműves sport csak le kell este öblíteni a torokból, és hogy szesz nélkül még soha valamirevaló alkotás létre nem jött. Csak az a fontos, hogy az ember annyira ne ereszkedjék a mámorba, hogy ne tudja, mit csinál.

Zsuzsika pedig éppen ezt leste. Évekig erre várt, hogy a városszerte megbecsült mester — az ura, akinek a részegeskedését is jónéven vették, mert olyan szépen mulatott, mint amilyen szép házakat épített —, hogy Kálmán egyszer úgy rúgjon be, hogy ne tudjon magáról. Akkor aztán istenuccse, megveri. Megrakja, puhára veri, hogy egy hétig is az ágyat nyomja, s aztán reggelre hazaszökik a szüleihez. Gyermeke nincs és ha már részegembereket kell maga körül eltűrnie, legyen az az apja vagy valamely fitestvére. Miért tűrje ezt a hencegő pallért, aki olyan fitymálva beszél néha a „véres hatyafiságról", a mészárosokról, mintha a kulimász kellemesebb volna a vérnél. S mikor úgyis mindkét anyagot szesszel feledtetik a mesterei.

Házasságuk tizedik esztendejében végre rámosolygott az asszonyra a jószerencse. Köműves Kálmán ez évben lett az építőiparosok ügyvezető alelnöke. A választás ünnepi zajban, heves korteskedés után történt meg, mivel az agilis, alig harminc esztendős mestert a városi úrnép nem nagyon szerette s így

csak heves küzdelem után nyert többséget az akkori ifjabb kőművesnemzedék szeme fénye. Kőműves Kálmán nagy beszédet vágott ki a helyszínen a megválasztás után. Azt hozta ki beszédje folyamán, hogy a nagyapjának igaza volt, amikor úgy vélte, hogy az a főnnvaló jóisten is inkább volt építőiparos, mint egyéb, amikor ezt a tartós világot megépítette. A szántás-vetés és minden más foglalkozás, az már az emberi nyomorúság kitalálása. Márpedig ha ez úgy van, hogy az építőipar a kezdetben is istentől való, akkor az ő akaratában való megnyugvást jelenti, a hagyományokhoz való ragaszkodást, ha az ember megissza azt a bort, melyet isten Noénak juttatott. Azért is ezennel az egész céhet meghívja egy pohár borra és egy kis berbécstokányra az ősi „Ökörsütő" vendéglőbe.

Ami ezután következett, arra már történetíró kéne, aki ezt a monstre-borcsatát, a verekedéseket és a tömegmozgalom hajnali kilengéseit kellő lelkesedéssel megörökítse. Az ünnepelt vezér természetesen a Tranzervániába húzódott reggel felé, az egyetlen kávéházba, ahol női zenekar működött az ifjú vezérkar gyönyörűségére. Maga Kőműves itt is megőrizte méltóságát, nem elegyedett senkivel, csak szakmabélivel. Egyszerre fölkelt, lehajtott egy utolsó pohár sligovicát, maga mellé intett két markos kőműveslegényt, hogy meginduljon velük hazafelé, ahol úgy látszik, döntő cselekedetre készült. Rendet akart teremteni és meg akart bizonyosodni, hogy végtére is ki az úr a portáján!

Amint kiért a Nagyközre, hegyes szél beretválta végig a két vérmes orcáját. Egyszerre megkapaszkodott jobbról és balról két hű kíséröje karjába. Mintha a Nagyköz fölső vége fölágaskodnék, úgy látta, milyen meredek lett egyszerre a hazafelé vivő útja! Kissé igen sokat ivott Kőműves Kálmán, az igaz, no de azért hazáig csak el kell jutnia a saját lábán. Mikor az udvarra ért, a két legény illedelmes köszönéssel

odább akart állni. De az építőmester nagyot hördült rájuk: „Megálljatok!"

— Instáljuk, odabent — remegett a két vitéz.

— Hátha a hétfejű sárkány vóna! — és nehezen forgó nyelve rövid vezényszavakat osztogatott:

— Téglát — kalapácsot — habarcsot — malterkalánt!

— Ne menjen bé, mester! — rimánkodtak volna a legények, de mikor látták, hogy hiába, hát engedelmeskedtek a sötét parancsnak.

Az elszánt ember betámolygott az ebédlő felé, onnan a hálóba, ahol az asszony az ágy szélén ült és sírt. Kőműves Kálmán odalendült, átölelte a felesége derekát és megcsókolta az asszony álmatlan, kövérkés arcát. Csakhogy a lendület hevétől megingott és arccal az ágyba fordult. Nosza fölragyogott a Zsuzsika hervadt ábrázata. Kibontott haját hátralökte, néhány lépésre volt csak a konyha, onnan egy szempillantás alatt előkeritette a nyújtófát és éppen azon volt, hogy a férje hátát csépelni kezdje. Két erős, meztelen karja, ahogy fölemelte, villogott a hajnal első sugarában, és...

Ekkor az ajtóban megjelent a két vacogó kőműveslegény. Dologra készen, kötényben, téglát hoztak és kalapácsot. Letették a hálószoba ajtaja elé és éppen vissza akartak fordulni az udvarra, mikor a harcias pallérné az első ütés után, melyet a férjére mért, elszörnyedve fordult feléjük:

— Hát ti mire készültök, ti pernahajderek!

Kőműves Kálmán a kemény ütésre fölegyenesedett és hátát tapogatva gonoszul mondta:

— Megütöttél! Más asszony csak kukliprédikációra képes ilyenkor. Tudd meg, hogy most megbüntetlek!

Azzal megfogta a felesége két kezét és kegyetlenül megszoritotta. Közben fenyegetőzött:

— Válassz! Azt akarod-é, hogy egyedül falazzanak ide a hálóba, vagy veled maradjak igy, ahogy itt látsz? — s azzal kitárta mellét s a szeme nagyot fénylett az alkoholtól.

A két legény megint megjelent a még szükséges építőanyaggal. Kőműves, aki már szemlátomást józanodott, csak intett nekik, mire azok szó nélkül fogtak a küszöbön az első téglasor lefektetéséhez. Mire a második sorral is megvoltak, már nem is sírt az asszony, annyira elámult erre a támadásra. Akár egyedül falazzák be, akár a borszagú urával, — rettenetes! Hirtelen fölcsukló zokogással fölugrott s a két legénynek esett: a szemüket akarta kikaparni! Hanem ezek sem vették tréfára a dolgot, úgy megugrottak, hogy még ma is futnak, ha a Marosba nem zuhantak. Zsuzsika meg visszafordult, dühös-zöld szeme most kéknek látszott s múló zivatarral a hangjában nyögte:

— Hát maga nem tökrészeg? Ilyen kegyetlenséget! — Kőműves Kálmán kiegyenesedett és karjába zárta duzzogó élettársát:

— Mesterség diadala! Mégis erősebb a pallérkalán a mészárosbárdnál. Építéshez pedig nem vér, hanem szesz kell!

Ekkor és így épült föl Kőműves Kálmán házi boldogsága. S a város, melyet szesszel építettek vér helyett — rohamosan szépült. Akkuráte a Kőműves Kálmán ízlése szerint maradt az utódokra.

(1929)

Most még hagyján. Még csak írók, szalonbölcsek és egyéb lármafiak takarják fajelmélettel igazi szándékukat. De hamarosan valóság lehet a következő fölemelő jelenet:

A városi tiszti faji főellenőr belép a szobába. Mögötte jegyzőkönyvvel az anyakönyvi segéd és a városhajdú a fajmércével. A rendeletre egybegyűlt család készen várja a fajvizsgát, melyet a főellenőr szine előtt minden honpolgárnak le kell tenni. Előbb a családapa vizsgázik.

— Neve? — kérdi a főellenőr.

— Vihorlát János.

— Vihorlát, — Vihorlát, — ez a név alighanem hibás ejtés.

— Nem kérem, ez egy hegység Ruszinszkóban.

— Á, persze. Hiszen akkor ez kisorosz név. Gondolhattam volna, hiszen magyar ember nem vihor lát, hanem vihart lát, igaz-e, Vihorlát uram?

— Kérem, én magyar vagyok. Szót se tudok más nyelven, csak magyarul. Román állampolgár vagyok, de kisebbségi fűszeres.

— Majd elválik, uram, hogy ön micsoda! Itt a fajmérce, ezzel aztán nem lehet vitatkozni. Ez német gyártmány, alapos szerszám, itt vége minden fajhami-

sításnak. Ezt a fajmércét nem lehet becsapni, ez vérre megy!

— Ó, kérem, főellenőr úr, én sem vallásnál, sem a globális adóbevallásnál nem hazudok. Én magyar vagyok, akármilyennek irja is kegyed a Vihorlát nevet. Van még a magyarban ilyen iráshibás név, például: Csizmazia, Bolytár vagy Zigány.

— No lássuk, Vihorlát uram, mit mond a fejmérce!

A kereskedő naivul kérdezte:

— Levetkőzzem?

— Dehogy. A ruha is a fajhoz tartozik.

Azzal a fűszeres, mint a sorozásnál, a mérce felső, homorú, fejleszorító fája alá áll. Abban a pillanatban szisszen egyet fájdalmában. Mintha tűvel szúrták volna meg a rekeszizmától délre. Ijedten kérdi:

— Jaj, mi volt ez, főellenőr úr? Csak nem szalvarzán oltás?

— Semmi, kérem. A készülék most vért vett önből. Ne féljen, dezinficiált tűvel dolgozunk. Egy milliliter vér a fajért meg nem árt! A fajtisztaságért!

Vihorlát félni kezdett:

— És kérem, főellenőr úr, a fajtisztátalanság azonos a fajtalansággal? Vagy büntetett előéletet jelent?

— Nem, kérem. Büntetendő ezutáni életet jelent. Feltéve, hogy valaki letagadja faját, vagy hamis adatokkal vezeti a hatóságot félre. Nekem például már az ön feje is gyanús. Gall és Lavater szerint ugyanis . . .

— Kérem, én a fejadómat lefizettem. Ha ez a két adótiszt úr mást mond, akkor tiltakozom!

— Gall és Lavater frenológusok voltak, nem adótisztek, és olyan tudományt műveltek, amire adóalanyainknak igen nagy szükségük volt. Ők fejspecialisták voltak. A fej fajra megy. Hogy ne mondjam, a faj a fejébe száll az embernek és ott aztán elárulja magát. Magának tiszta, hosszúkás, indogermán feje van, szemöldökén még a szláv típust is föl merném fedezni, ha elébe akarnék vágni a vérvizsgálatnak, melyet e fajmérce pillanatok alatt, itt a helyszínen elvégez. De

előre is kifejezem a gyanúm: magában kevés a magyar fajiság! Sehol a kerek, tatár fej, a mongolmetszésű szemek és a kiülő pofacsontok.

— Pedig az apám név szerinti ősei Árpád idejében álltak meg a Vihorlát hegység táján. Nem bírták a sok lovaglást. Ez nálunk családi szájhagyomány.

— Ki törődik itt a családi szájjal? Mondtam, hogy az vérre megy. Vér beszél, kutya ugat. Míg a fajmérce elvégzi fajelválasztó munkáját — hehe, sok titokról rántja ez le a leplet! —, addig nézzük a genealógiáját. Feleljen őszintén és a jegyző úr lesz szíves az adatokat ellenőrizni. — Neje?

— Szamossi Erzsi.

— Törvényes?

— Fajilag vagy államilag?

— Egyházilag.

— Tíz éve.

— Gyermekei?

— Vihorlát István és Júlia.

— Köszönöm. Most kérem a gyermekek nagyszüleinek nevét.

— Vihorlát Péter és Vlaicu Sára, a szüleim. Szamossi Ödön és Wagner Gertrud, a feleségem szülei. Feleségem egyik nagyapja Rajka Mózsi és ennek felesége Weisz Rebeka.

— Szóval románok, székelyek, szászok és zsidók is előfordulnak?

— Az semmi, ha már a faji bevallásnál tartunk, akkor értesítem, hogy egyik dédapám, az anyai ágon való, örmény volt és tatár nőt vett el, olyat, aki Moldovában lett román, míg a Vihorlát családig eljutott, ahol magyar lett. Közben azonban egy kisorosszal is kacérkodott.

A főellenőr kezdte a fejét vakarni:

— Vihorlát — Vihorlát — no de lássuk, mit mond a mérce?

Azzal odalépett a készülékhez, mely azonnal feléje nyújtotta szíszegve a vérpróbáló fullánkját, amint em-

bert érzett a közelében. De a főellenőr gondosan kikerülte ezt a tűt és úgy nézte meg a Vihorlát vérvegyi képletét. Pontosan leírta ezt a képletet, aztán megvizsgálta néhány percig, majd megszólalt:

— No Vihorlát úr kevés olyan őszinte embert kaptam eddig, mint ön. Hajszálpontosan itt a bizonyíték: a fajok negyediziglen úgy keveredtek, ahogyan ön mondta. Még a kisorosszal folytatott kacérkodás is itt hagyta nyomát. És ami a fő, az uralkodó vérség állandóan magyar lehetett a Vihorlátokban, mert a többi fajnak az ön képzeletében együttvéve sincs akkora együtthatója, mint a magyarnak. Írja hát, jegyző úr: „Vihorlát János, fűszeres, magyar." — És önnek, uram, őszinteségéért elengedem az egész család vérvizsgálatát. Csak letagadás esetén élek a jogommal, hogy minden családtagot megvérvizsgálok. Mármost, mielőtt a fajtisztasági adót kivetnők, jegyző úr diktálja le a fejleborító fáról Vihorlát János úr Camper-féle arc-szögét.

A jegyző fejcsóválva olvasta le a mérce tetején, de ő is ügyelt, hogy meg ne szúrja a vérpróbáló tű:

— 79° 32' és 45". Nem is hinné az ember egy egyszerű fűzeresnél . . .

Vihorlát János félénken kérdezte:

— Mit nem hinne az ember, instálom?

A főellenőr elismeréssel mondta:

— A Camper-féle arc-szöge szokatlanul nagy! Önnek, úgy látszik, használt a sok fajkeveredés. Gondolja meg, a gorillának csak 32°-os, az újfundlandi kutyának meg pláne csak 25°-os a Camper-féle arc-szöge. Ön rendellenesen intelligens adóalany.

— Értem, instálom, de miféle szögrül tetszettek ezt meglátni?

— Hja, barátom, amikor ön a mérce alá állt, akkor nemcsak a vérét vette a készülék, hanem a fején egyúttal egy pillanat alatt lemérte a Camper-féle arcszögét. Ezt két vonal határozza meg: egyik a vízszin-

tes, a fülnyilás és az orrnyílás alsó széle közt, másik az arcvonal.

A fűszerkereskedő a fülét vakarta és közel állt ahhoz, hogy térdre borulva könyörögjön kegyelemért:

— Rettenetes, uraim, ugye, mi pénzbe fog kerülni ennyi tudomány, amit rajtam gyakorolnak?! De legyenek tekintettel a rossz pénzügyi viszonyokra és higgyék el, én ártatlan vagyok a fajom és intelligenciám eredetében. Nem tehetek róluk, esküszöm! . . .

A városi tiszti faji főellenőr gúnyosan diadalmaskodott:

— Hát a születéséről, haláláról, házasságáról, a köztisztaságról, katonaságról, kövezetvámról tehet? És ugye, ezekért mégis fizetnie kell! Így vagyunk a fajjal is, meg a fejjel is. Tessék fizetni, akinek faja és feje van. Sőt az ezekért járó adót, sajnálom, hogy nem számítják luxusadónak. Tessék fajban és fejben is a rendet betartani és nem eltérni a szabályostól. Önnek egyetlen enyhítő körülménye van: az őszinte vallomása. Ezért még remélhet némi méltányosságot faji kevert állapotja dacára, jónapot!

Az urak eltávoztak. Az öreg városhajdú utoljára óvatosan fölnyalábolta a fajmércét:

— Gyere, te becstelen jószág! Nem elég, hogy fizetteted az embereket, még meg is szúrnál? . . .

(1929)

A GOMB

A jó hazafi lényegében lokálpatrióta. Ezt nem értette Fazekas öcsém, az óriástermetű helyettes tanár itt, a kollégiumban. A Nagy Alföldről vetődött erre, azért is csúfolták döblöcösnek az idevalósiak, pedig aligha hízott a nagy nyugalmú ifjú sült tökön, inkább az uborkát szerette, amiből nyilvánvaló, hogy nagykörösi származás. Apja hintós járási végrehajtó volt, míg élt, és csak halála után világlott ki, hogy fiára a kövérségnél s a flegmánál egyebet nem testált. Hogy most idehívták ezt a nagy fiút, egy koffernyi holmival jött csak, egy köcsögkalappal, nyűtt zsakettel és amaz ősi képtelenséggel, hogy a benszülöttekhez hasonuljon. Nem volt érzéke a hasznos mimikri iránt, nem is gondolt arra, hogy ahol valaki boldogulni akar, ott minden érdekszálat tűfokra kell venni, a szokásjogot tiszteletben tartani, be kell házasodni a brancsba, vagy éveken át kell házasság reményével kecsegtetni törzsfönöki fehérnépeket. A városi tekintélyeket, intézményeket csak magasztalni illik, de mélységes megvetéssel kell beszélni vagy hallgatni más helyek jelentősebb dolgairól; szóval homlokán viselje az ember a föliratást: „a nagy világon e kivül nincsen számodra hely...“

Fazekas öcsémet már megérkezésekor is baljóslatú jel fogadta. Szeptember elején, délután két órakor

szállt ki a konflisból, s miután ilyenkor senkit elé nem kaphatott, egyenest a tanári szobába ment, lefeküdt a vörös plüsdíványra s a hosszú úttól törődötten azonhelyt elaludt. Vagy egy óra múlva valaki költögette. Nagy álmosan mozdult a feje, aztán a dereka s mire felült, maga előtt egy kistermetű, mosolygó, nagysüvegű urat látott, aki a fiatalember félvállát veregetve raccsolt:

— Hát maga, kérem, kicsoda?

Az óriás lenézett az emberre, aztán visszaveregette annak vállát:

— Képzelje, az új helyettes tanár.

Az úr erre hátrább lépett, süvegével a tanár felé intve:

— Na és hogy hívják magát?

— Fazekas Ferencnek. Én meg kit tiszteljek az úrban?

— Gróf Toroczkay vagyok, a kollégium főgondnoka. Gyűlésre jöttem ide, s maga itt alszik.

Fazekas bogárszeme tágult:

— Gróf a főgondnok úr? Az Alföldön kisfiú koromban úgy hittem, mind karddal járnak a grófok.

Elmosolyodott újra a gróf, de mielőtt szólhatott volna, ott termett már az igazgató, aki nevetve igazította útba az új tanerőt:

— Majd az iskolaszolga fölvezeti a lakására és fölviszi a cakkum-pakkját. Aztán meg is feredhetik, kolléga úr.

De a kolléga úr hiába fürdött meg. Az itteni viz nem mosta le róla egyhamar az alföldi homokot. Érdes maradt és idegen, sima lateinertársai közt. Aztán az őszintesége hamar kiszolgáltatta környezetének. Ugratni kezdték s ő hagyta magát. Ha haragból, ha mulatságból kötekedtek vele, olyan maradt, mint a víz, melybe hiába mártasz kezet, mert továbbfolyik. Tréfás esetek kapcsán került közszájra Fazekas s ha megkérdezték, hogy igaz-e ez meg az a kudarca, jókedvűen

bólintott: ármányos, kéteszű székelye, hogy kifogott rajtam!

A tanácsasztalnál egyszer azt találta mondani, hogy örül, amiért Jénában megtanult németül, mert ez a nyelv lett a pápaszeme, ha nyugatra akar nézni. Fölkapta erre fejét a vén vallástanár, ki valaha nyikómenti kiejtéssel németet tanított és elképedve ütött az asztalra:

— De már Fazekas öcsém, itt nálunk nem fog germanizálni! Megmondám a tavaly Kuncz Eleknek, a főigazgatónak is, mikor azt követelte, hogy németül zagyváljak a német órán: „hallj te rá, itt a kollégyomban még a Bakk-korszakban se beszéltek németül!"

S a bütykös udvarhelyszéki góbé rajta volt, hogy megmagyarositsa alföldi testvérét. Mindenütt figyelmeztette a székely elsőbbségre, a Csaba-mitosz gyakorlati teendőire, a székelymentés eredményeire, éneklő ékes szóval tukmálta rá a túrós puliszkát öntött salátával, mint amely étel mesze maga mögött felejti a paprikás szalonnát, eljárta előtte szász bor mellett a bözödi lötyögőt, elzihálta a csűrdöngölőt és eltáncolta a mártogatóst — ahogy mondá: „népies kontrapunkttal" —, megmutatta neki székelyfaragású kapuját a szőlőskertben és fitymálta a székely fővárost, melynek piacán örmény, zsidó és „er" végű magyarok pöffeszkednek a kereskedőpultok mögött. Még az Istenszék-havasi kiránduláson is, hegynek menet, órákig dicsekedett az öreg a városra gyakorolt hatásával, építkező kedvével, negyvennyolcas szólamaival és ellenfeleinek alacsony intrikáival. Beszélt, beszélt a jóember, végre majdnem a hegytetőn, Fazekas előtt kapaszkodva a sziklás úton, a fáradtságtól, erőlködéstől nyögve egy nem éppen szalonképes hangot talált viszszafelé küldeni, mire Fazekas öcsém csöndesen szólalt meg, aznap először:

— No végre egy okos szó!

A vén góbé persze, hogy felbőszült: „tiszta bolond kee, öcsém!" — és azontúl levette róla a kezét. Harma-

dik héten egy másik székely soviniszta tanártársa, ki azóta rég fanatikus radikális vezér, azt kérdezte Fazekastól éjféltájt a kávéházban:

— Hallja, kolléga öcsém, maga mit akar azzal a fene radikálizmussal?

Fazekas egykedvűen nyelte le borát:

— Csak annyit, amennyit Kossuth apánk akart!

— De hiszen azt már minden jobbfajta mészáros akarja!

— Bezzeg, de csak annak egyik felét. Kossuthnak azt a felét, amelyikkel 49 előtt fordult Bécs felé. Csakhogy én ahhoz a feléhez tartom magam, amelyikkel 49 után fordult az egész világhoz. Az emigrációs, a birtokon kivüli, az iskolában elhallgatott Kossuth apánkat szeretném igazolva látni. Szeretném, ha a nemzetiségek is szobrot emelnének neki!

— Adja azt maga alább is, Fazekas öcsém!

A fiatal fiúnak kigyúlt a homloka:

— Nézze, bátyám, tanult maga gyorsírást?

—Nem én, minek? Nem olyan sietős az én dolgom.

— Nohát a Bódogh János-féle levelező tankönyvben utánanézhet. Ott van ez a mondat az „a" és „e" betű gyakorlására: „Fazekas Ferenc derekasan megállja helyét." Tudja meg, hogy az a Fazekas Ferenc én leszek.

A társaság harmadik tagja, a mindig különvéleményű matematikus, aki szerint a szekundát is ki kell érdemelnie a diáknak, most megvetéssel legyintett:

— Kossuth apánk nem kívánhatta, hogy szobatudósok akarjanak rajta keresztül érvényesülni. Tudja, Fazekas öcsém, hogy mihez ért egy filológus? Ahhoz, hogy miként lett a görög halopexből a német fuchs. Halopex, alopex, lopex, opex, pex, pax, pix, pox, pux, fuchs. Ezt igen, ehhez értenek maguk, de gyakorlati politikához, ugyan kérem.

Hire is ment hamarosan ennek a makacs és szokatlan kaliberű legénynek. Hogy szélsőséges, pedig nem zsidó, még „ö"-ző nyelven is beszél egy kicsit és ak-

kora urálaltaji nyugalom ült rajta, hogy a fürge semiták is elunják vele a szocializmusról vitatkozni. Paraszt ez a Fazekas Ferenc a javából, pedig nem unalmas a legjobb társaságban sem, csak úgy nyeli az erős erdélyi borokat, hogy leöblítse, úgymond, a sok homoki vinkót, lőrét meg karcost, közben fényesfekete haját simogatja és dühösen-érdekes sorokat idézget ama méltán rettegett Ady Endrétől. Egyszer, már a világháború alatt, nem is állhatta tovább a táblai főügyészhelyettes egy flekkenen:

— Ejnye, Fazekas öcsém, nem unják még azt a pávát, aki fölszállott a vármegyeházára?

Az orosz fogolytábor hadigazdag élelmezője recsegett:

— Tavaly itt járt az az Ady s még a főispán úr Őméltósága sem átallotta vele szóba állni. Hová jutunk így, kérem.

A város ellenzéki képviselője sietett a fölvilágosítással:

— Ady cikket írt a Nyugatban Őméltóságáról. Így találkozik a reakció a destrukcióval. Az igazi hazafi hiába retteg.

Egy helyi szerkesztő intimebben kezdett beszélni:

— Ady Bandi éppen úgy beszélt Kossuthról, mint Fazekas tanár úr. Csak nem birta úgy az italt. Valamelyikünk közben mind idézte neki a verseit.

— Rosszul persze! — morgott Fazekas.

— Nem a, nehogy azt higgye! Aki idézte, az a kolozsvári főhadnagy vagy szerkesztő, hogy is hívják, annak ki volt fordulva a szeme a tisztelettől. Pedig ma, ezekben a véres, hazafias napokban a hideg szalad végig az ember hátán, mikor az ilyen költő átkozódásaira gondol!

— És mennyi kárt csinál az efféle versfaragó — fűzte hozzá egy jelesül emelkedő szabadkőműves —, az én feleségem azóta folyton hajtogatja: „Menton, november, Azúrország" — szeretne odautazni, pedig azt még nem foglalták el vitéz csapataink! Fazekas

úr nem vonult be, untauglich? — és gúnyosan intett az óriás felé.

— B. osztályos felmentett vagyok nélkülözhetetlenség cimen.

— Ugy, kérem és tollal szolgálja a hazát?

Az ügyész elkomolyodott:

— Az a baj, hogy ir az öcsém. Ha csak beszélne, de az a baj, meg is irja. Legutóbb megirigyelte Szekfű úr dicsőségét is. Annak az úrnak Rákóczival volt baja, neki meg a kurucokkal. Azt állitja Fazekas öcsém a pesti sajtóban, hogy a kuruc népköltészet jó része későbbi utánköltés.

— Tyü, be labanc beszéd! — sivitott az élelmező.

— Igazság! — dördült feléje Fazekas.

— Mit érünk ma, öcsém, az ilyen terméketlen igazságokkal? Jobb a termékeny hazugság! — és az ügyész bölcsen és szeretettel nézett az ifjúra. Ám ez nem is heveskedett már, hanem mintha gyermekeknek magyarázott volna:

— Könyörtelen önszemléletre van szükség, nem annexiós hazafiságra! Megvizsgálni összes önáltatásainkat, lehámozni magyar népünkről a hízelgés mázát, mert felnőtt fajta önérzetét sérti a hazugság. Kevés magyar van a világon, de amennyi van, hadd tudja pontosan a helyét.

Az ilyen viták csak megdagasztották Fazekas feje fölött a hazafiatlanság gyanúfellegét. Az igazgató elgondolkozva figyelmeztette is egyszer:

— A gyanú öl. Maga körül bujkál a rossz hir, hogy maga nem jó magyar. Irtsa ki ezt a mételyt a neve körül, a maga érdekében mondom, Feri öcsém!

Feri öcsém szeme megcsillant:

— Maholnap divat, direktor úr, amit én hirdetek. Amit körülöttem a kisváros hasbeszél, nem érdekel. Hamarosan akadémikus leszek, ha nem ügyelek magamra, annyira konzervativ vagyok. Csak éppen a szabályos polgári életbeosztást tudnám még eltanulni. Hogy megházasodhassak. De soha sincsen pénzem,

most is kérek a direktor úrtól száz koronát kölcsön, úgyis gyönge a valuta és elsején megadom . . .

Lassanként megdiplomásodott a helyettes tanár és a miniszter kinevezte rendessé. Ám ez a megszilárdulása cseppet sem javított a népszerűségén. Csak néhány asszony nézte csodálkozva, mikor a gesztenyesoron sétált vagy szombaton éjfél felé a kávéházba lépett. Ilyenkor a torha embertölgy rokonszenvessé vált magánya biztonságában, kívánság nélküli egyedüllétében. Egy-két finom és független szalonban óvatosan próbálkoztak a közelébe férközni, sőt egyszer a szomszéd megye fél szemére fekete kötést viselő főispánja, egy joviális magyar úr, aki érdeklődéssel hallgatta végig a fiatal férfi nyugalmas, újszerű elmélkedését, nyíltan helyeselt neki. Így történt aztán, hogy a város első jótékony nőegylete fölkérte, hogy a katonakórház gyógyuló betegeinek tartson irodalmi előadást, amelyik magyar íróról akar. Az úri katonabetegeken, lábadozó paraszt bakákon kívül megjelent az előadáson a vöröskeresztes hölgyarisztokrácia és a város egész intellektuális rétege. Fazekas Ferenc Babits Mihályról beszélt s miután saját szivére hallgatott, a költő olyan versét recitálta, melynek hatása néhány pillanatnyi dermedt csend után tomboló helyeslést csalt ki a hallgatókból. A politikai és katonai vezetőség azonban nem maradt ott az előadást követő teazsúron, sürgős dolguk akadt, és félelmetes feszültség ülte meg az egész társaságot. Fazekas Ferenc is félóra múlva ajánlotta magát. Az utcán nagyot lélegzett és lerázta magáról ennek a lelkes és kínos órának az emlékét. Valaki megszólította, egy kurtára nyírt hajú leányka:

– Megengedi, tanár úr, hogy magával tartsak hazáig? Én is arra lakom.

Feri öcsém ismerte már ezt a kisasszonyt. Úgy tudta, medika vagy valamilyen főiskolás lány, egy öreg vá-

rosi tanácsos egyetlen gyermeke. Kezet se fogtak most s úgy mentek egymás mellett a tavaszi piacon. A tanár úr elég hevesen fogott egy témához, mintha meg akarná előzni a leány szándékát, hogy az iménti előadásról beszéljen:

— Jó, hogy találkoztunk, kisasszony. Maga, úgy tudom, rövidlátó? Hány dioptriás szemüveget hord?

— Téved, tanár úr, csak ha megerőltetem a szemem, úgy kollokviumok idején, vagy erős nyári napfényben láthatott rajtam binoklit.

— Csak azért mondom, mert én alighanem kezdő rövidlátó vagyok. Most mennék orvoshoz.

— Sajnálom, hogy még nem vagyok orvos — mosolygott a lány és fakó, jelentéktelen arca a szeme mosolyától szépült. — Maga volna az első páciensem. De hát aki beteg, az nem várhat.

— Maga szóval máris betegnek tart. Meg se vizsgált pedig.

— Kell is ide vizsgálat, uram! Annyira rövidlátó, hogy nekimegy a társadalom jól látható pilléreinek. Magának sokdioptriás szemüveg kéne. Súlyosan rövidlátó!

Feri öcsémnek tetszett ez a támadás. A leány vékony hangja apró ezüstcsengőre emlékeztetett és nagyokos anyáskodása, pártfogó természetessége melegítette az árva óriás szívét:

— Köszönöm, kisasszony, a diagnózist — Fazekas nevetett —, csakhogy ne higgye, hogy a baj fölismerése már gyógyít is!

— Ó, kérem, maga meg ne gondolja, hogy én valami hazafias dáma vagyok, aki figyelmezteti, hogy a bort kevésbé és a hazát inkább kell szeretnie. Én orvos leszek és pszichiatriát hallgatok.

— Aha, valami esetet sejt bennem? Kóros hazafiatlanság esete, ugye. Hát vegye tudomásul, hogy én a hazából csak az ostoba embereket nem állhatom.

— Pedig azok vannak többségben, uram! A bölcseket nem vicc szeretni, hanem a butákat, ez a nehezebb erény.

Fazekas ijedten nézett lefelé a lányra, szinte annak arcáig húzta le fejét, hogy jobban lássa:

— Most már én kérem, engedje meg, hogy hazáig kísérjem! — S Feri öcsémnek ennyi elég volt, hogy az egész húsvéti szünet idején naponként keresse a találkozást a karcsú, tisztátalan arcszínű Várady Eszterrel. A kurtahajú orvostanhallgatónővel, aki a női nemből először lepte meg önálló észjárással. Egy hónap múlva pedig már azon tanakodott, hogy megkéri a kezét. De gyámoltalanságában s titokban azt remélte, hátha a lány kéri meg az övét, vagy legalábbis rátereli erre a szót. Ez a reménye egyenest boldoggá tette . . .

A város, melyben Fazekas Ferenc mind derekasabban állta meggyőződését, hírhedt volt félművelt lapszerkesztői miatt. Túlnyomóan nyomdatulajdonosok, nyomdászlegények, hirdetésért lapkiadó papírkereskedők, sőt egészen sötét előéletű sajtóbrávócskák utánozták itt az országos újságok közéleti kritikáját, természetesen gyakori komikus mellékízzel. Ezernyi tanult fő szórakozott a zsurnalizmus e vidéki virágzásán, de senki sem vetett annak véget egy nagyobb, független napilappal. Fazekas kultúrkényessége persze hamar beleakadt ebbe a fércírásba, mert féltette diákjainak ízlését és helyesírói érzékét e sajtótól. S miután kifogásait nyíltan hangoztatta, újból mulatságra adott alkalmat az intelligenciának: a helyi vicclapban lerajzolták, amint megvöröstintázza a hírlapírók cikkeit és hazaellenessé javítja azok olcsó patrióta-közhelyeit. Egy csúfondáros építőművész pedig a következő adomát portálta városszerte Fazekasról: Éjfél után egy sötét mellékutcában találkozott a tanár úr egyik ilyen zsaroló álpublicistával, aki mindenkitől ki-

sebb-nagyobb kölcsönöket szokott kérni. A hírlapíró elébe állt a tanárnak és a vakhomályban megszólította:

— Nincsen a tanár úrnál könnyű helyen kétszáz korona?

Fazekas zavartalanul vágta rá, némi fenyegetéssel:

— Van. De azt hiszi, félek magától?!

A hírlapírónak a fülébe jutott ez a tréfa és erre ugyancsak az építőművész információi alapján megtámadta másnap a tanárt, hogy ő az a Fazekas, aki a „Ludas Matyi"-t írta, hogy izgasson a történelmi osztály ellen. Mindeme cécókból pedig, csudálatos, mindig a Fazekas alakján ragadt valami újabb botrányárnyalat, pedig a szerkesztőt kinevették, úgyhogy egygyel több sakál leste a városon a közéleti préda, a fölforgató tanár leterittetését. A végső feszültséget e várakozásban egy különös véletlen hívta elő 1918-ban, október közepén. Fazekast, a helyi sajtóban sokat emlegetett „tanbetyárt", gazdája, az igazgató, valami birtokpapírral átküldte az alispánhoz a megyeházára, hogy írassa alá. Az alispán úr jobbját a füléhez tartotta és még egyszer kérdezte a bemutatkozótól:

— Hogy is hívják, öcsémuram, nem értettem jól.

— Fazekas Ferencnek — mondta ez hangosabban.

— Ahá, maga az a bizonyos?

— Milyen bizonyos, kérem? — fortyant föl a tudós. — Tessék világosan beszélni, nagyságos uram!

Az alispán közelebb hajolt és fölényes, hivatalos fontossággal fogta meg Fazekas kabátján a felső gombot:

— Maga az a bizonyos front mögötti aknavető városunkban?

Feri öcsém hangosan fölnevetett, de közben már ő is kedélyes önkéntelenséggel fogta az alispáni kabát fölső gombját:

— Ön talán, mint Gábor Áron, ágyúkat önt a vármegyeházán? — de tovább nem mondhatta. Az alispán arca egyszerre elvörösödött, aztán hirtelen fölhábo-

rodva egyenesedett ki a megyei úr, úgy, hogy akkorát rántott a sujtásán, hogy a gomb ott maradt Fazekas öcsém kezében. Erre kifordult a főhivatalnok a másik szobába és hallhatóan telefonált az igazgatónak:

— Kérem, tessék mást ide küldeni, vagy fáradjon föl személyesen, direktor uram!

Fazekas várt még egy percig, aztán lassan megindult a boltívek alól s még az utcán is szorongatta markában a kötött fekete gombot. Drága lesz ez a gomb — gondolta magában, de azért szemernyi félelmet sem érzett. Akkor már összeomlani készült minden körülötte s ő mégis jóleső aggodalommal gondolt csupán arra, hogy Várady Eszter meginti ez újabb baklövéséért. Pedig ő, bizonyisten, nem is haragszik erre az alispánra, akire pedig annyian haragusznak hazafias üzletei miatt . . .

Ezt az újabb esetet a helyi hajsza-sajtó természetesen nem hagyhatta kiaknázatlanul. Ámde beleszólt Erdély sorsának változása döntő szóval a gomb-affférba és a mindent elsöprő forradalom, majd az impériumváltozás elsősorban az alispánt késztette repatriálásra. Úgyhogy Fazekas Ferenc gyögédtelensége ezúttal bosszulatlan maradt. Feri öcsém keserű elszántsággal és ázsiai tehetetlenségi nyomatékával itt maradt az iskolájában. S mikor félesztendő múlva, húsvét táján, megkérdezte tőle az egyetemi tanulmányaiban a forradalom által megakasztott orvosszigorlónő, hogy miért maradt Erdélyben a tanár úr, ez egyszerű őszinteséggel vágta rá.

— Magáért.

Eszter elpirult, de azért korholta:

— S Erdélyt nem szereti annyira, hogy érte is itt tudna maradni?

Fazekas Ferenc megszorította a leány kezét, s közel hajolt annak arcához. Mintha meg akarta volna csókolni, pedig az utcán voltak, az öreg Várady régi, barokk-cirádás háza előtt. Délre járt az idő s ők ketten, anélkül, hogy összebeszéltek volna, befordultak most a

nagykapun. Feri öcsém tárgyilagosan beszélt lefelé a lányhoz:

— Az erdélyi hegyeket megszoktam s addig verekedtem itt, hogy most már honfoglalónak érzem magam ebben a világban. Most megkérem édesapjától a kezét, hogy gyökeret verjek végképp.

Az őszülő Várady bácsi rejtett ellenségeskedéssel fogadta:

— Látja, öcsém, hogy mivé lettünk? Érzi most már, hogy a haza minden előtt, úgy, ahogy van, ezernyi hibájával.

Fazekas szerényen ropogtatta két hatalmas tenyerét:

— De én kitartok eredeti életcélom mellett: hazai színvonalunkat szeretném emelni, már amennyire erőmből telik. Soha még virágot, fát nem ültettem, csak a népem szellemét tataroznám. Néha úgy érzem, mintha foltozó műhelyt nyitottam volna s abban reparálgatnék minden likas holmit.

— Jó, jó — csattant föl az öreg —, de most már nemigen tépheti le az alispán melléről a gombot!

Fazekas számot adott önmagáról:

— Először is a gombot az alispán úr tépte le. Másodszor: most is itt van, ni, a zsebemben ez a fura gomb — s a tanár úr fölmutatta, mint valami emléktárgyat —, akarja látni? Az alispánból csak ez a gomb maradt nálunk, én azonban egészen itt maradtam. Ha cinikus volnék, aszondanám, hogy adja nekem a lánya kezét, mert a régi sujtásból legalább a gombot itt tartottam. De higgye meg, új ruhát illesztek ehhöz az emlékgombhoz.

Az öregúr fejét csóválta. Aztán kezet fogott Fazekas öcsémmel.

(1930)

Nvugaton felhők fenyegettek, korán sötétedett, mikor Bálint gazda portája előtt egylovas szekér állt meg. András szállt le róla, s oda se pillantva a nagykapun hivalkodó táblára: „Primar — Bíró", ostorral a kezében sietett be a kifaragott kiskapun. „Áldás a belépőre" — ez volt írva a szemöldökfára, de vajon áldást hozott-e a már negyven esztendös legény? Bátyja, Mihály, az ámbitus könyöklőjére támaszkodva pipázott, mint aki az imént tette le a Népújságot. András fontoskodva szólt rá:

— Adj' Isten, Mihály! Hamar húzz csizmát!

A bíró nagyot nézett.

— Hamar-é? Tán lassan is jó lesz, hékás!

— Zámfirus úr hivat. Aszondta, azonnal gyere!

Bálint Mihály most már csodálkozott:

— A gazdád? Csak nem akarja lehúzni a csizmámat is? Jó leszek cepökben is, ugyi?

— Nem nagyon. A nagyságos úr nem szólt a csizmáról, hanem én. Látod, vihar lesz megint. Hátha tolni kell a szekeret Virág mögött a sárban.

Mihály még húzódozott:

— Mirül van szó, ecsém?

— Lehet keresni, aszondta a vén ördög.

— Keresni? Akkor nem megyek, ha aszonta. Száz lejt eiszen, mi?

— Hát ötöt? Gyere!

— Ötszázat? Akkor talán mennék. De Zámfirustól hiszi a pici!

— Hát ezret?

Mihály gazda megrángatta egyenes, fekete bajsza két hegyesre sodort végét. Nem szerette, ha nála fiatalabb ember mókázik vele. Hát még az ember öccse

— Tréfás ember vagy, de viccelj a komáddal. Taknyos!

Erre András úgy tett, mintha befelé indulna a házba és úgy mondta komolyan:

— Még kétezernél is többet kereshetsz. Bémenjek hozzátok? Muszáj mindent meghalljon a fehérnép? Mikor igen sürgős volna, hogy elgyere?

Mihály elháritotta:

— Nocsak. Szóval menjek? — és befordult a pitvarajtón. Messziről, a hollóstető felöl megdördült az ég. Fülledt villámok gyúltak félpercenként s egyszer a vakító fényben hirtelen Adrás elé termett valahonnan a kút felöl Örzse. A villámlások után még sötétebb volt, mint azelőtt s András merészen szökött két mennykő között egészen közel még fiatal sógorasszonyához:

— Hamm, békaplak! — és megcsókolta Örzse arcát. Ez hevesen lökte el:

— Menj, bolond, ne bomolj! — és magából is elárulva valamicskét, hozzátette:

— Még meglátnak. Mi jóban jársz?

András kötödött, de nem minden izgalom nélkül:

— Elviszem az uradat. Hadd csinálja meg a végrendelettyit.

Az asszony ezúttal olyasmit érzett, mintha nem egészen kicsi dologról volna szó. Megszokta nála alig idősebb sógora hangját, félkomoly, incselkedő modorát, melyben, Uram bocsá', mindig ott lappangott valamelyes szerelemre hivogatás is. De most mást vett ki a szavából:

— Mire kell Mihály ilyen késő este?

— Nincs késő, de Zámfirus úr hivatja. Ő tudja, a nagyságos úr, hogy miért. A bíróné pedig nem fogja megtudni és — pássz!

András ezt az úri szót is megszokta a cselédségtől, odafönt az uraságék kastélyában, mint mindenes. Öt perc alatt a szekéren ült bátyjával, aki zekét vett fel és csizmát húzott, aztán ketten ugyancsak nógatták Virágot a futásra. Kint a falu fölött, a Rákospataka mellett, a szurdukban kissé lassított. Látszott rajta, hogy beszélni akar. De Mihály megelőzte:

— Mennyiről van szó? S hová küld a görög?

András jól megforgatta a szót a szájában, amíg kieresztette?

— Hétezret kapnál, én meg hármat a hallgatásért. A hóttember ott van a fegyverszobában.

Mihály, mintha kígyó csípte volna meg, majd kiugrott a szekér elejéről:

— Fordulj vissza! Mi vagyok én, hullamosó vagy embercsempész?

András azonban csitította és visszarángatta:

— Nono, csak lassan! — Mindjárt megérted . . .

Jobbra is, balra is kékfehér, sűrű mennyköfény gyújtotta fel minduntalan az ég vak boltját, mely mintha fából lett volna, akkorákat reccsent egyszer-egyszer. S mintha dézsából öntötték volna rájuk a langyos vizet, úgy esett. Ítéletidő járt a lankás hegyoldalon, ahol a ló ideges óvatossággal kapaszkodott fölfelé. Ahol lehetett, egy-egy ázott, egyenes útrészen futni próbált, de András, aki összerándult minden nehéz villámra, Mihály gazda bosszúságára, egy-egy égszakajtó dörgésre megállította lovát:

— Szamár vagy! — kiáltotta a fejére húzott pokróc alól Mihály — ha már megállítod azt a gebét, ne a dörgés alatt tedd, hanem a villám alatt. Ne félj a dörgéstül!

— Ki fél? Te félsz — attól a hóttembertől. Pedig semmi dolgod se lesz vele!

Mihály most már csak azért is belement a hóttemberről való társalgásba. Ha már a pokolba indultak öccsével, meg kell szokni ezen az odavezető úton . . .

— Osztán ki az a hóttember?

— Bota úr, a birtokszomszéd.

Mihály megfogódzott a lőcs fején a bal kezével:

— Isten az Atyám —, aki nyugosztalja szegényt! Hát abba mi ütött, hogy meghótt!

— A guta.

— Mikor, te?

— Máma. Még ebédnél. Tudod, hogy agglegény vala s gyakorta meghívták Zámfirusékhoz. Merthogy olyan árva volt a megboldogult, aztán sokat evett s ivott, mint kezdő hatvanas . . .

— Még fiatal volt . . .

— Délután béhívtak s úgy kerültél te szóba. Kicsit lecsillapodtak akkor már a gazdámék, mint most az idő.

A zivatar valóban a Kisküküllő felé húzódott s már mind nagyobb időközökben csattant kelet felé. Mihály, mikor most már fönt a Tatárfürdőn jártak, félórára az erdőszéli kúriától, beszédes lett:

— Ki örökli meg a birtokot? Úgy tudom, Botának csak távoli atyafiai pusztítják Amerikában a kenyeret.

— Azoknak van mit apritaniok a tejbe, 'szen azért megyünk mi most a nagyságos úrékhoz. Annak okáért, hogy megbeszéljük...

Mihály egészen jókedvű lett:

— Azért? Hát jó És mit beszélünk meg? Az örökséget?

— Nem is az agrárollót, akiről tegnap olvastam az újságban.

— Hát az hogy tartozik ide? Nem értem.

— Én se. De a Zámfirus úr tervét igen. Jó terv. És tisztességes. Ide hallgass. Én most, mielőtt hozzád gyüttem volna, a jegyző úrnitt valék. Hogy telefonáljon a városba a királyi közjegyző úrért. Autón gyüjjön ez ki azonnal a kúriába, mert végrendeletet kell ké-

sziteni. Egy haldokló várja az ágyban. Az a haldokló te leszel.

Mihály megint fel akart ugrani:

— Micsoda? Na, forduljunk!

— Ugyan ne billegtesd úgy ezt a szekeret! Nincs ennél Istennek tetszőbb dolog.

Mihály megharagudt:

— No lám. Akkor mért nem haldokolsz te ott az ágyban?

András egykedvűen vonta meg a vállát:

— Mert te idősebb vagy. Ötven vagy hatvankettő, az már hihetőbben mindegy, mint negyven meg hatvankettő. Aztán az új közjegyző nem tud magyarul egy szót se. Regáti. Most jött errefelé. Te meg románul beszélsz annyit, hogy a kérdéseit megszivleled és jólrosszul bemondod, amit kell. Azt hiszem, mindent értesz már. Bémondod a haldokló, érted, nem a meghótt nevében, hogy a vagyont te, ezúttal Bota Zsigmond, Zámfirusz Éliásra és nejére testálod. A tagoddal szomszédos harminc holdat is. Én meg egy öreg dobrudzsai inas leszünk a tanúk. Ne félj, ügyelnek mindenre Zámfirus úrék, hogy simán folyjon le. Mindez ma este, vacsora után történik. És Bota úr csak reggel lesz hivatalosan halott. Ennyi az egész és — pássz!

Mihály gazda a fejét vakarta:

— Hát az ámerikai rokonság? De mit is beszélek, — hát én? Belemegyek én ebbe az úri huncutságba?

— Belé hát. Hétezer lej neked, három nekem. Ahogy mondtam.

— És Zámfirus úr akarja?

— Aszongya, ő is, de még te is jóba voltatok az elhunyt uraságval. Ti csak tudjátok, hogy mi volt a megboldogult — nyugodjék — végső akarata. Aztán a vagyon úri szemmel nézve is akkora — nem is akkora fejtörő. Rongyos harminc hold föld, akit a kolduszerzet is szeretne megörökölni és az a kurtanemesi kertesház, ami a Bota úré volt. És közel s távolban

senki közeli rokon, aki megörökölje, azt a cseppet Nem is szólva, hogy a legvégén a dolognak . . .

— A cukház...

— Tegyük föl, esetleg a cukház. Zámfirus úr rendezi az egész ügyet. Ő a felelős, nem mi. Manapság, mikor annyi föld kerül rezorvába. Zámfirus úr pedig nem valami kódus-szerzet vagy valami törvénynemtudó bikfic. Úr az, befolyásos ember. Annak az árnyékában lehet keresni! Aztán az egész falu tudja, hogy Bota úr szerette őket. Nem a naccsás urat, hanem az asszonyt.

— Engem is szeretett — dörmögte Mihály, a foga közt rágva egy nedves szénaszálat. — Bizony engem is! — és nagyon messzire nézett, mint aki elgondolkozik valamin. — Meglátjuk, no meglátjuk — én, amíg ki nem rúgnak ellenségeim, bíró is vagyok, amíg vagyok. Tudnom kell a törvényt jobban, mint másnak.

— De nem úgy, mint Zámfirus úrnak!

— Eh —, meglátjuk a helyszínén. Hátha kötélnek állok? Egyelőre most bírói lag kiszállunk ott. Már látom is a kúria tetejit.

— — — — — — — — — — — —

Minden úgy ment, mint a karikacsapás. Mikor a közjegyző bejött a kis hálóba, Mihály már halványan feküdt a drága ágyban és a bajusza lekókadt. Nehezen lélegzett, egyet néha hörgött is, a halálközelség okáért. Halkan és szaggatottan, mezőségi románsággal mondta jegyzőkönyvre végakaratát. Hogy ő, Bota Zsigmond, házát a belsőséggel együtt és kicsi pénzét, ötvenezer lejt, Zámfirus Eliásra és feleségére, született Elisaveta Moldovánra hagyja. Aztán rátért a harminc hold földre. Itt azonban már nagyokat nyögött, amíg kihozta:

— A harminc hold földet — hagyom — egyik hívemre, — Bálint Mihály kisgazdára, — csergedi lakóra — 146. házszám, — aki a világháborúban — egyszer — megmentette az életemet — a fronton.

A körülállók, Zámfirus úr és neje, a még mindig szép, fekete hajú hölgy, az öreg inas, de még András is, ijedten integettek a közjegyző háta mögül. A közjegyző azonban, meglehetős megilletődéssel a haldoklóval szemben, jegyezte, amiket hallott. Bálint Mihály a földre vonatkozó hagyakozást — látható nagy erőfeszítéssel — meg is ismételte, hogy azt ne higgyék, hogy nyelvbotlásról van szó. Hiába jelezték neki kézzel-lábbal, az álhaldokló nem engedett ebből a véleményéből. A jegyzőkönyv lezárult, a végrendelet megvolt, alá kellett írni. Az inasnak reszketett a keze, mikor a nevét odajegyezte, sőt András is, mintha citerát pengetne, úgy tétovázott a tollszárral az ujjai közt, mikor a bátyjára nézett. De mintha a haldokló szigorúan pillantott volna rá és András aláírta. Aztán az ajtóhoz szökött, mintha ijből lőtték volna ki és ennyit mondott rémült magában:

— Cukház lesz ebből és — pássz!

A közjegyző pedig azonal visszaindult autón a városba. Alig tette ki a lábát a szobából — Zámfirusné vele ment ki —, a kastély ura inasával együtt nekiesett Mihály gazdának. No de ez se volt rest. Két alapos pofon jobbra és balra és már kint volt a szobából. Átfutott a termeken, Andrást kereste. Ez ott volt a verandán és mezítlábas bátyjával együtt, aki könnyűmagyarban ugrott ki az ágyból, rohanni kezdett. Mihály futtában még megkérdezte öccsétől:

— Van-é harapós kutyája a görögnek?

— Üsmernek azok éngem. De vadászfegyvere sok jó van az úrnak.

Mihály szusszant, lihegett, már kivül az udvaron, a megyeúton és legyintett:

— Fegyver? Meghallaná azt a közjegyző úr is! Aztán a fronton is futottunk vaj' egyszer mind a ketten, mi?

— Igaz biza — kacagott András —, mikor megmentetted a Bota úr életét? Mint most a fődjit...

Szép, szelíd galoppá lett a futásuk, Csergesd felé, völgynek alá.

— A fronton ritkán láttam Bota urat. Azért volt valami igaz abból az életmentésből. A forradalom után mentettem meg a harminc holdját. Százból harmincat az ágronómtól, aki jóbarátom volt, megmentettem.

— Magadnak?

— Majd egyszer elmondom — már alig szaladtak —, az az igazságos föntvaló tudja, hogy nekem, ha nem is a törvény, de a természet rendje szerint igazam van. Bota úrnak is, Zámfiruséknak is magvuk szakadt. Nekem lányom van és az a harminc hold az én nyolcholdas tagom mellett fekszik.

András hirtelen megállt:

— De hát én mit kapok? Én már a göröghöz vissza nem mehetek udvarbírónak?!

Mihály is lassított, aztán két kezét csípőjére téve, öccséhez fordult:

— Ha cukház lesz a jutalmunk, a felit kapod. Ha nem, akkor megveszed — ingyért — a nyolc holdamat . . .

Senki sem üdvözölte őket. Mély nyári csönd feküdt a hegyek közt és vihar utáni ózon kergette a vért a két kemény földosztó arcába. Még Mihály sem fázott, csak a csizmáját s egy rend ruháját fájlalta, hogy ott veszett a görögnél.

(1930)

A városka címerében ökörfej hivalkodott, előtte taglo. De a vasakaratú Bodoni polgármester hadat izent az ősi jelképnek! Erős állával, kiülő kék szemével, beretvált római arcával mintha a maga nemes fejét erőltette volna a címerbe, a tagló helyébe vakolókanalat. Az eszem-iszomot munkalázzal váltotta fel a piacon, átépíttette az egész ökörsütő helyet várossá és modern úri gúnyát szabott a módosodó kispolgárságnak. Közben nem tűrte, hogy a dzsentri meg a táblabíró mosolyogjon egy-egy új középület alapkőletételénél a frakkban, cilinderben feszengő, újsütetű nagyiparoson. Szinte havonként volt ilyen ünnepség, ilyenkor a tűzoltózenekar trombitásainak arcizma fájdult bele a sok pohárköszöntő-tussba és vége-hossza nem volt az éljenzésnek, amikor Bodoni szálas alakja szóra emelkedett.

Hogy beszélt ez a Bodoni! Mondatai terjedelmesebbek voltak a köztereinél, mégis minden mészáros, csizmadia, szatócs azonnal megértette célzatukat, amelyben hasznos kezdést jelentett minden ige. Nem is csuda, az első polgár a méltóság többes számában beszélt a nevükben és kicsinyben egész kora civilizációját beleépítette — kormánytámogatással — a maga városálmába. Székely álom vala ez, Lechner-

épületekkel, tulipánnal és falfestményekkel, hunmondával, Kalotaszeggel és népballadával, a kor kulturális követelményeivel, melyeket önmaga lelkén átszűrve valósított meg. S annyira eredetinek tudta magát, hogy harminc éve könyvet sem olvasott, utoljára a Kék hattyút, azt is azért, mert a szerző neki ajánlotta. Lassanként az egész lakosságot a maga képmására formálta, egyetlen kultúrközhellyé gyúrta, a tisztelői által vert Bodoni-plakett negatív oldalává. S az ilyen nagy embert bűn volt aztán hódolattal el nem ismerni, úgyhogy még a csúfondáros Csete Jancsi, a fiatal főjegyző is a maga módján tisztelettel beszélt róla a társadalmi találkozókon.

Azaz hogy, mégis akadt a Klastrom utcában egyetlen bikanyakú, gazdag öregúr, egy ósdi magyar, aki örökös gyűlölködéssel morogta körül Bodonit. Mikor a polgármester az egyik középiskolában, amelynek főgondnoka volt, jobb kezével a zsebében festtette le magát a dísztermi szószék mellett, Jánossy bácsi, az ellenlábasa, bal kézzel a zsebében festtette le magát a másik iskola dísztermében, ahol ő főgondnokolt. Aztán makacsul, állandóan ellenkezett a podesztával, mivel semmit sem várt már a közélettől, visszavonult a vénségbe s csak a lányának, Katinkának akart gondviselője maradni. De rágta a társaságban a városvezetést és valahányszor Csete Jancsi Bodoninak egy-egy friss alkotását dicsérte előtte, két kezével malmozott a hasán és úgy kérdezte:

— Aztán készen van már az új palota? A nyugdíjpalota. Minek a nyugdíjnak palota? Egészen készen van?

— Abizony, bátyám. És milyen fényes a teteje!

— Úgy. Hát azt belevésték már az oldalába, ami a fő, hogy „épült az Úrnak 1903-ik és Bodoni polgármesterségének 5-ik évében"?

— Bele bizony. Mégpedig aranybetűkkel, az utókor számára.

— No, akkor már csak az kell, hogy az utókor fizesse is ki adóban! Mi, jámbor adóalanyok aligha győzzük már ezt az uraskodást!

Hát nem volt igaza Jánossy bácsinak. Hiába heveskedett az építőiram ellen, amelyik hibát-hibára halmoz. Ide kell a kényelem, az aszfalt, a vizvezeték, a gáz meg a közmunka, inkább legyen fogyatékos, mint semmilyen! Efféléket hirdetett Katinkáéknál Csete Jancsi, a rosszmájú fiatalember, aki ritkán mulasztotta el, ha valakiről csipősen beszélhetett. Féltek is a csúf szájától, csupa respektusból emelték városatyává, csak éppen Jánossy bácsi nézte le:

— Eh, Jancsi öcsém, nincs magában igazi bátorság. Aki mindenkit bírál, legyen komisz fölfelé is, ne csak maga körül. Nem szalon az élet, sokat kell még komiszkodnia, amíg valaki magára bízza a lányát.

S itt Katinkára nézett a zsémbes öreg, aki ahány szerette, annyi seb vala, s jól tudta, hogy Csete régóta szereti a lányát. De a maga módján, mert soha ki nem mondta a világért, csak évődött és gúnyolódott, úgy, hogy Katinka csak azért birta el, mert ő is szerette, talán éppen így szerette Csetét. Pedig a főjegyző kopaszodott már, de csillogott a kicsi szeme nagy, kerek koponyájában, amikor megszólalt, és annyira mozgékony volt ilyenkor, hogy két tenyerével buggyos térdnadrágja végét ültében is ráncigálta, mint a kereskedősegéd, amíg befejezte tartalmas mondókáját.

A lány már a harminc felé közeledett, olvasott, utazott, műveltebb volt udvarlóinál, de sohasem árulta el, mert nőiesen vágyott hallgatni, hogy mennyire élesedik körülötte, érette a férfiak vitája. Különösen az mulattatta, mikor a kis Kamprat főhadnagy, aki a Waffenrock biztonságából rendszeresen mocskolta Bodoni polgármestert, hogy tessék Jánossy bácsinak, — szóharcot vívott Csete Jancsival. A morva származású bakatiszt félénken nézegetett a lányra, de vita közben megvillant bal szemén a monokli és nyílt go-

rombaságokat kuldött a főjegyző felé. És lopva tolakodó, sőt vetköztető érzékiséggel vizsgálta Katinkát: a bokák hogy is birják ezt a magas, telt termetet és mért fénylik úgy az a holló haj azon az édes fejen? Valami fanyarság is játszott Katinka arcán, lehet, vénlányi, de izgalmas volt. Kamprat néha azt hitte, hogy kényesség, vagy a többszörös kaucióképesség az oka. S maga se tudta miért, de alig türtőztette vágyait, gyöngyozött a fölfelé fésült haja és majd kifeszült egyenruhájából a melle, valahányszor közel jutott a lánykérés lehetőségéhez. Csete már egy éve viaskodott vele Jánossyéknál, itt a házban érezni lehetett, hogy ketten maradtak csak a porondon; Csete a lánynál jutott előbbre, Kamprat meg az apánál.

— Van olyan magyar már, mint a Bach-huszárok unokái. Megtanult a magyar garnizonokban a mi nyelvünkön ez a von Kamprát! — korteskedett az öregúr.

— Cseténél még az is baj, hogy székely? — rázta fejét gúnyosan a lány. S vastag hajfonatai az ölére voltak áthajítva, fénylettek a reggeli napban, mint a fekete korbács.

— Ugyan — legyintett bosszúsan az öreg —, Kamprat kitűnő magyar, egyenes katona, nem olyan ármányos és cinikus, mint ez a Csete, aki csak Bodonit kíméli, csak őt magasztalja. Hogy siet engem bosszantani, azonnal Bodonira tereli a szót, amint ide belép. És olyan komolytalanul áld elő, hogy sose tudom, hányadán vagyok vele. Tegnap délután én maradtam itt vele, mert te Kamprattal jártad a boltokat. Ahogy megtudta, kivel mentél el, különösen élénk lett és csak úgy dűlt belőle a Bodoni-magasztalás. Pedig arról szerettem volna értekezni, hogy minek és meddig jár még ide.

— Nono, édesapám.

— De hát azt hiszed, lehetett odáig vinni a szót? Kérdem tőle, hogy van? Aszondja, köszöni, csak úgy előfordul. Az este a Bodoni-banketten volt. Kijelen-

tette a polgármester úr, hogy aszondja: „Még odakint a temetőkertben is, halóporában is szíve egész hevével fog a városán csüngeni!" (Mintha ezt a csüngést nem látnám már két évtizede! — dörmögte hozzá Jánossy bácsi.)

— És azt is reprodukálta Csete. hogy Bodoni az asztalt verte: „A Monarchia állása követeli meg, hogy ez a város itt a keleti szélen pallérozódjék!" — és hozzátette Csete, hogy erre az összes pallérok tapsorkánban törtek ki. De meg is érdemelte — Csete szerint — ezt a lelkesedést, mert órákig nem fogy ki az okos szóból . . .

Jánossy bácsi, hogy enyhüljön haragja, rágyújtott a tajtékpipájára és határozottan folytatta:

— Láttam, hergelni akar Erre nekitámadtam ott, ahol neki fáj. Megkérdeztem, hogy mi a véleménye erről a Kampratról, csak úgy általában és különösen arról, hogy annyit jár hozzánk?

— Nahát, ezt kár volt! — komorodott el Katinka. — S mi volt a válasz?

— Ugyancsak megdicsérte Kampratot. Hogy kistermetű, de daliás ember és hogy kivont karddal meglepő látvány a század élén. Azt is hozzátette, hogy ha volna eladó lánya, azonhelyt a kezére adná.

— Micsoda betyár! — rándult meg a lány szemöldöke.

— De én nagy komolyan rá is hagytam a szavát. Mintha Kamprat már meg is kért volna. Kereken tudtára adtam, hogy alighanem hozzámégy Kamprathoz. Azt hiszed, megijedt a lókötő? Fenét! Gratulált. És annyit kért csupán, hogy az eljegyzési vacsorán ő üdvözölhesse a jegyeseket, az ifjú párt — így mondta. Mert, úgymond, meg akarja mutatni, hogy ő is tud úgy szónokolni, mint Bodoni, a nagy polgármester. Megint Bodoni, mindétig Bodoni! És mint egy mániákus, még hangsúlyozta is, hogy ez az eljegyzés is a Bodoni polgármestersége idején fog megtörténni. A századforduló is ezalatt történt. Hát Katinka, én mondom

neked, ez nem komoly ember. Ezen el nem igazodol, léha és férfiatlan, ahelyett, hogy férfiasan komisz volna. Ez nem fogja Bodonit kitúrni a helyéből!

Katinka mutatóujja fenyegetődzött:

— Két szavazat kell, hogy férjhez menjek: édesapámé s az enyém. Én még nem szavazok! — Azzal hirtelen kifordult a lány a szobájából s délután a lugasban szokatlan komolysággal fogadta Csetét:

— Magának, Jancsi, nem sürgős, ugye, a házasságunk? Mindjárt harminc esztendős vagyok.

Jancsi meglepődve nézett a lány szemébe:

— Hogy mondta, nem sürgős? Még álmomban is maga az egyetlen restanciám! Csakhogy az édesapja . . .

— Minek ingerli annyit Bodonival?

— Mert nincs igaza az édesapjának. Ő a lényeget támadja Bodoniban, ami hasznos, amiért el kell nézni a jeles városépítő hibáit és hiúságait.

— Amiken maga is csúfolódik.

— Csak mulatom magam rajtuk, de úgy, hogy észre ne vegyék. Hogy dicséretnek hallják. Bodoni bosszúálló!

— Szóval fél tőle. Csak rajtunk mer csúfolódni, apámon, rajtam és Kampraton, aki pedig szerény velem szemben, mint a gyíkocska.

— Ó, csak látná a kávéházban, milyen krokogyélus! Nagy, karikás szeme hogy parancsol ilyenkor mindenkinek s hogy zörögnek a pikkelyei!

— Ne csúfolódjék, maga varasbéka. Ezzel a csúfságával kuruzsolja meg az embert.

— Maradjunk csak a gyíkocskánál. Tudja meg, hogy maga az. Ismeri a székely mesét a gyíkról meg a székely fiúról? Megszólítja a gyík a székely fiút: „Csókolj meg engem, te legény, akkor kiszabadulok a' csúf varázslat alól, mely fogva tart. Csókolj meg és három kívánságod teljesülni fog". Félt a legény a gyíktól, de azért letérdepelt eléje, hogy én most magához hajlok — és megcsókolta. Így.

Katinka tűrte a hosszú csókot. Ezt is csúfondárosan kapta. Aztán megkérdé:

— Na és mi lett azután?

— Hát mi lett volna? A gyik abban a pillanatban világszép királylánnyá változott át. „No, te legény, megváltottál a varázslatból, kívánj hármat és teljesülni fog!" S erre a rosszcsont székely fiú, képzelje el, mit mondott? Azt, hogy ő csak egyet kíván, de azt három izben. Persze, belépirult a királykisasszony — mint most maga —, de mégis háromszor csókolta meg a legényt.

Katinka nevetve ugrott föl:

— No, én köszönöm, ráérek még. Olyan a mese, mint a mondója. Most már én is édesapámmal tartok. Addig nem leszek a magáé, míg meg nem hallom, hogy Bodonit is éppen úgy ki nem csúfolta, mint akárki mást.

— Szemtől szembe csúfoljam?

— Csakis. Akkor megjutalmazom ezt az erényét.

— De Katinka, a csúfolódás nem erény!

— Nem, nem. De képesség. Tessék ezzel a legnehezebbre vállalkozni. Megcsókolni egy gyikot, engem, megharapni a krokogyélust, Kamprátot, ez mind semmi. Tessék megtámadni a hatalmat, a város tengeri kígyóját, Bodonit, az a kunszt, és akkor elmúlik a közösség előtt is a Bodoni erőszakának varázsa... És akkor teljesedik a három kívánsága is.

*

Harmadnap déltájt a szokott időben hazafelé tartott egy század a gyakorlótérről. A menet élén kivont karddal lépkedett Kamprát főhadnagy. Rajongva tisztelgett szablyájával a Jánossy-ház egyik ablaka felé, melyből Katinka és édesapja néztek ki a szemközt épülő iskolára, állványok és építőanyagok, nyüzsgő kőművesek zűrzavarára. Katinka és Jánossy bácsi nyájas fejbólintással fogadták a nyári napfényben szikrázó kard hódolatát, mire Kamprat főhadnagy úr

megfordult a csapat élén és egy iskolapadra szökve, magasra tartott karddal hátrafelé lépkedett, aprókat, keményeket és úgy mosolygott a bakák fején keresztül Katinka irányába. Aztán megint a földön marsolva, nehezére esett, persze, mert magassarkú cipőben is kicsi volt. De azért naponta, nyújtott nyakkal, a világért el nem hagyta volna ezt a szerelmi erőfeszítést. Hiába, a fegyver imponál a polgárnak, hát még ha feléje mosolyog a fegyver gazdája! Szólt a trombita, marsolt a főhadnagy hátrafelé, de egyszerre, reccs, aztán jaj! — nagyot kiáltott Kamprat és mintha a föld nyelte volna el, eltűnt, elsüllyedt a menetelő szuronyok mellől. Csak a feje, a jobb karja és jó kardja áll ki valami deszkával rosszul fedett lyukból. A század zavartan állt meg, csak az eleje marsolt tovább, míg egy hadnagy megállást vezényelt. Ekkor már húzta ki néhány baka a vakolatos gödörből a büszke bakatisztet, a nyakig malteresen káromkodó Kampratot, aki megmentőit dühösen félrelökve, berontott az iskolaépület félig kész, fedetlen falai közé. Katinka, apjával együtt, ijedten szökött vissza az ablakból, egyikük se kacagott az udvarló dalia balesetén. A lány szánakozott:

— Be kéne hivni hozzánk...

— Nem jön az most ide! Mit gondolsz, a császár katonája!

*

Másnap délelőtt nagy tanácsülés volt éppen a városházán. A polgármester elnökölt, sürgős városfejlesztő ügyeket tárgyaltak, mikor belépett a városi hajdú és fontos alázattal kérte az előszobába a nagyságos polgármester urat. Két katonatiszt várta odakint. Bodoni tíz percre fölfüggesztette az ülést, de már hamarább tért vissza a városatyák közé. Egészen kigyúlt a haragtól és már az ajtóban rárivallt a városi főmérnök-tanácsosra:

— Te Gyula! Mindig tudtam, hogy hanyag fráter vagy és fölületes! De hogy már megint mi szenet

gyűjtöttél a fejemre! Azonnal takarodj haza és végy zsakettet! Velem jössz a kaszárnyába, te semmirekellő!

Gyula tanácsos úr, szegény, meg se kérdezte, hogy miről van szó. Sápadtan tűnt el a tapétás ajtón, és Bodoni leült megint az elnöki székbe:

— Mind ilyenek vagytok. Ahelyett, hogy segitenétek, még akadályoztok a munkámban!

A polgármesterhelyettes nagyokat pislantott félelmében.

— Mi az, Imre lelkem, mit csinált ez a Gyula? Valami disznóságot?

— Azt hát. Nem ügyelt a Klastrom utcai iskolaépitkezésnél és rosszul fedett bé egy vakolatos göbét. Erre Kamprat főhadnagy — majd azt mondtam, hogy hál' Istennek! — beléesett. Állig belehullott. Csak az a baj, hogy szolgálat közben, a század éléről pottyant a város vakolatába. Itt járt két tiszti kiküldött elégtételért. Mi most itt a miheztartás? Bocsánatot kérjek a város nevében?

A tojásdad asztal végén megszólalt erre behúzott nyakkal, de mosolyogva Csete Jancsi, a főjegyző:

— Kérj bocsánatot, Imre bátyám, a századtól, az ezredtől vagy a Monarchia nagyhatalmi állásától! Aztán örökitsd meg a történelmi helyet márványtáblán: „Beléestem, Kamprat főhadnagy, a vakolatos göbébe, Bodoni polgármestersége idején" ...

Tovább nem mondhatta, mert repült feléje Bodoni kezéből a tintatartó. Szerencse, hogy Csete Jancsi feje már az asztal alatt volt. Mindenki nevetett, ki félve, ki harsogva, még a rettegett podeszta sem tehetett mást. Kacagva szidta bolondos-székely kedvencét. S másnap már hivatta is Jánossy bácsi a város tollát magához:

— Áldott komisz ember vagy, fiam, mikor tartjátok Katinkával a kézfogót?

(1932)

HALHATATLAN GAZSI

Nekem nevetve mesélték még az első világháború előtt, hogy Gazsi álmában vesztette el állását. Reggel nyolckor a kollégium kapujában fél lábáról a másikra dülöngélt, fejét ütemre himbálta és úgy dúdolta:

„Látta-e már Budapestet éjjel?“

Jött az igazgató és szemére hányta:

— Gazsi, Gazsi, már megint dorbézoltál? Egyszer még rajtavesztesz! Látod, Géza kollégád nem iszik többet.

— Mert az telítve van. De belém sok fér még. Ujjé, de mennyi! — és pattintott ujjával és éleset füttyentett a szakállas direktor felé. Ez elővette hivatalos tekintélyét:

— Ne cégérezd itt az almamatert! Vagy órára mégy, vagy eriggy haza aludni!

Gazsi erre órára ment aludni.

Így kezdődött a Gazsi dolga. Korai nyugdijazása azonban — nyugdíj nélkül — akkor történt, mikor egyszer az „ebháton“ szedték föl a fűről, valamely kurtakocsma közelében, és úgy vitték vizsgára, hogy fejét előbb egy vizescsöbörbe nyomták. Gazsi ásitva bizonytalankodott a bizottsággal a vizsga színhelyére, elfoglalta tanszékét és az első kihivott nebulóra széles gesztussal szólt reá:

— Mondj el mindent!

Azzal a fejét a tenyerébe nyugtatta és megint aludni kezdett. Hiába, szervezete ekkor már inkább a szeszt unalta, mint a helyzetet. A bizottság elnöke próbálta menteni Gazsi urat és helyette kérdezte nyájasan a nagyobbacska gyermektől:

— No, fiacskám, szépen mondd el, az idén mi mindent tanultatok és miért?

A gyermek alvó tanitójára pillantott és kivágta merészen, amit nyilván apjától hallott:

— Semmit se tanultunk, igazgató úr, kérem, — tandijért!

Gazsit az elöljáróság másnap elbocsátotta, gyógyíthatatlan álomkórság címén. Pedig, pediglen más volt a baja Gazsinak. Akkor még csak harminckettedik évébe ért és fiatalságához képest, már úgy, mint az öregek, szokatlan hagyománytiszteletben szenvedett. Muszáj volt innia, mert őseinek is muszáj volt. Nem tréfa ugyanis az ember családi címere, a félláb on táncoló tatár pohárnok, aki jobbjában borosflaskót emel magasra. Aztán Gazsi vezetékneve is pohárnokot jelent tatárul, anélkül, hogy közelebbről meghatározná, vajon bort, méhsört vagy seprőt kinált-e urának a címernyerő ősapa. Gazsi azért ivott mindenféle szeszt fölváltva, bár leginkább a borhoz húzott. Legalábbis, mikor én megösmertem, külön borbölcselettel gyönyörködtetett a Sáros utcai „Jó sógorhoz" címzett csapszékben.

— Tudod, hogy elcsaptak a satnyák, a bornemiszszák, a dógosok az állásombul. Aszondták, nem teljesítettem a kötelességem és megszegtem a fogadalmamat. Nyavalyarontást! Inkább ezer fogadalmat megszegek, mint egyetlen füleskancsót, amelyikben bor van.

Hörpintett vagy kettőt és megtörölte bajszát.

— Barátom, szent nedű a bor! Lehet, hogy a víz a földnek vére, de bizonyos, hogy a bor a földtengely olaja. Attul mozog.

S a züllő legény anakreoni szárnyakat kapott, mert magacsinálta versét szavalta telt poharának:

„Meghalt Kossuth, meghalt Bém,
de élek én!"

— Jó, jó, de hogyan élsz? — tettem föl a józanító kérdést. — Mint a kivert kutya, ugye? Hallom, Báldi, a doktor-agglegény, az könyörült meg rajtad s magához vett, mi? Hogy vagy nála?

— Hogy hogy vagyok? Hát ahogy tartanak. Báldi gazdag ember, jóságos és tudós. Tanulmány tárgyává tett eleinte. Meg akart gyógyítani, le akart szoktatni a bolond az ivásról.

— Nem is olyan bolond!

— Bogaras ökelme. Néha odaállított asztalához, féllábbal, fölemelt borosflaskóval a kezemben, mintha töltenék és rámolvasta a szentenciát: „Ebbe a szolgacímerbe pusztulsz bele! Még mindig azt hiszed, te vagy a „Töltsél, Gazsi!" — mint valamelyik szépapád? Holott úrnak születtél!" — és maga mellé ültetett és megölelt.

— Derék ember.

— És derekasan iszik maga is. Hiszen igaza van, úri sorba teremtett az Úristen, de micsináljak, ha mikor születtem, éppen akkor nem volt üresedés az úri helyeken . . .

Aztán peckesen megkérdezte tőlem:

— Hát te beállottál tanár-mesterembernek? Asse valami nagyúri dolog!

— De valami! Te azonban ingyenélő semmi lettél!

A kemény szóra pogányul nézett rám. Csak pillantásnyit s máris lenyelte a sértést. A szesz már erősebb volt benne, mint a jellem érzékenysége. Kurjantott egyet:

— Friss bort, kocsmáros! — és megcsípte a karomat. — Tudd meg, ha háború lesz azért a Ferenc Ferdinándért, akkor én bézupálok! Katona leszek.

— Ha kellenél! Elittad te már a vitézségedet. Dolgozni se szeretsz. Pedig a háború is dolog, nemcsak a civilélet. S méghozzá nem afféle satnya dolog.

Gondolkozott.

Egyszerre leküldött vagy két decit a torkán az eléje tett magas pohárból, melyet aztán talpára lekoppintott. Úgy hangzott ez a koppintás, mint pont a mondat végén. Utána egész más hangra fordult:

— Nézd, kérlek, lehet, hogy nem válok bé katonának. A sok ital meg a sok éjszakázás...

— Miből, Gazsi, miből iszol te?

— Báldi pénzéből. Belém fekteti.

— Mint tanulmányi tárgyba?

— Nem a'. Hanem azért, hogy nőjön bennem a pénz. Báldi megneszelt valamit. Valamit, ami több nekem, mint az iskola volt, több, mint ez a bitang élet most, számomra fontosabb, mint a szabad katonaélet, sőt még az italnál is több. Valami kimondhatatlant sejt bennem. Aszongya — és suttogva fújta rám a szeszt —, igy mondja, hogy én — művész vagyok!

— Nocsak. Ámbár lehetséges.

— Az a'. Hány művész ivott!

— Mindenesetre több az italos ember, mint a művész. Te tán az ital művésze vagy?

— Nem úgy. Hanem kölyökkorom óta hegedülök, mint a cigányok No, ne ijedj meg, nem valami híres a játékom. Hanem egyebet mondok. Addig fogdostam a hegedű testét, amig az ujjamban maradt a formája. Belészerettem a karcsú hangszerbe. S egyszer a Bánffy-havason megszületett első művem: egy olyanamilyen — hegedű. Életemnek tán az volt a legnagyobb és legtisztább öröme, mikor megszólaltattam. Báldi azt mondta, hogy a hangszer nyaka golyvás még, emlékeztet a hentesgyerekek nyakára, de úgy „vadon" készítve bizony jó az. Azóta sokat készitettem...

— Báldinál van a műhelyed? — kérdeztem némi kétellyel.

— Nála. De titkolja a hatóság előtt és megtiltotta, hogy bárkinek beszéljek erről. De te most gorombán kivetted titkomat. S ha elmondod valakinek, nem vagy jó barátom.

— Ne félj, hallgatok én! De azt mondd meg, Báldi mit kezd azzal a te hegedűddel?

— Hogy mit? Hát elküldte mindenfelé a sikerültebb nótafáimat, még Németországba is — te tudsz németül, ugye? —, s képzeld, legutóbb azt írták neki Heidelbergából, hogy a küldött hangszer „famos"! Nem kell megmagyaráznom neked, hogy ez nagy szó! S azért mondom én, hogy Báldi keresni akar rajtam.

Megszorítottam a kezét.

— Gratulálok, Gazsi! Akkor te újra ember leszel.

— Ne gratulálj azért! — és búsan nézett maga elé. — Hol vagyok én még az új-emberségtől? Hol tartok én még attól, hogy elismerjenek, hogy szállítóképes legyek, és ami a fő, hogy Bálditól megszabaduljak?!

— Hát ugyanbiza mért akarsz megszabadulni? A jótevődtől?

— Hej, nagy sora van annak! Azt szeretném, hogy elcsapjon magától, mint az iskolám.

— Azért iszol még mindig?

— Az semmi, azt Báldi úgysem ügyeli annyira. Van még egyéb is, a szerelem!

— Ez már beszéd! Egyik méreggel a másikat. Szóval szerelmes volnál?

— Fülig. Jaj, te, ez tán még a bornál is jobb, hogy szerelmes vagyok . . .

— Na és kibe?

— Báldinak egy szegény rokonába. Szász leány az illető. Käthenek hívják, Baldi háztartását vezeti. Vastag hajfonatait ha leereszti, leérnek azok a — hogy is mondjam, kérlek, — sokszor álmodom velük. Käthe aranyszőke, erős és gyönyörű és alig néhány esztendővel fiatalabb nálam.

— Uccu, vedd el, Gazsi, íziben!

— Még a tavaly megkértem a kezét — kókadt le Gazsi szomorúan —, de hiába. Mert akkor jött át Szebenből az anyja, biztosan miattam, hozzám háztűznézőbe. Hát röviden: egy sárkány volt, érted, Drache, ugye, dracu, ahogy a román mondaná. Rusnya féreg az istenadta, aki azzal támadt rám, hogy én mért szeretek annyit kocsmázni? Meg kávéházalni? Hogy én mért szeretek . . .?

— Miért is szeretsz? Igaza volt.

— Nem lett igaza. Elvittem őket egy este Báldival együtt a kávéházba, ahol a cigány húzta. Micsoda cigány, az öreg Bámbó, hisz ismered! Éjfél felé megkezdtem a primással a mókát és a sok magyar nóta közé kevertettem egy-egy németet is a máminak. Hát a vén szásznénak örömében kétfelé állt a füle, mikor Bámbó elhúzta boldogult urának a nótáját, a — megállj, mindig elfelejtem! — és papirt szedett elő a belső zsebéből s úgy olvasta le a szöveget: — „Mann von Jahren, Mit grauen Haaren", — a mámi tapsolni kezdett és hajnali háromkor egy koronát, egy fényes ezüst koronát vetett oda a tányérozó füstösnek. És én akkor követtem el a ballépést.

— Részeg voltál?

— Ha csak az lettem volna! De megfogtam a mámi kezét és rákiáltottam: „Látja már, ténsasszony, hogy én mért szeretem annyira a kávéházat éjszaka? Hát maga nem szereti itten? Maga még pattintott is az imént! Csuda, hogy táncra nem perdült! És maga tészen nekem szemrehányást. Maga?!" — Käthe hiába lépett a lábamra, hogy hallgassak, hiába ráncigált az asztal alatt, megmostam én a vénasszony fejét. Úgy lehordtam, hogy a mámi végül fölállt és hazavitte azonhelyt a kisasszonylányát Szebenbe. Én meg itt maradtam a Báldi szidalmaival.

— Megállj, boldogtalan! Báldi akarja-e, hogy elvedd Käthét?

— Visszacsalta Szebenből valahogy. Addig nem hoztam létre egyetlen hegedűhasat sem.

— Brávó! Szóval már akaratod is van!

— Akaratom, az vagyon. Ha nem is akkora még, mint a Báldié. Paulus rám is mondta: „Jóllehet a lélek kész, a test erőtelen". Kívánja a szeszt. És szegény Báldi, vénecske már ökelme, de lehet, ő is kívánja — Käthét . . .

*

Árvából lesz jó katona, mégpedig Galiciától a déli frontig az lett Gazsiból. A fronton pedig annyi jó katona tért meg őseihez, de árva Gazsi nem. Ő megerősödve jött vissza a frontról és egészen eltért őseitől, mert leszokott az ivásról. Leszerelt és az uralomváltozás első napjaiban fölkeresett. Komolyan nézett rám, hajdani vizeskék szeme egy tónussal sötétebb lett. Hajában és bajuszában meg a szürke szálak jutottak túlsúlyra. Altiszt lett, de tiszt módján rendelkezett velem a hangja:

— Föl akarom venni a kapcsolatot a külföldi hangszergyártással.

— Tyűha! A hangszergyártással? És a kapcsolatot a külfölddel?

— Én igen. S azért jöttem ide, hogy fordítsd le ezt a levelemet, Heidelbergába küldöm.

Még mindig mosolyogtam, erre rámszólt:

— Ne nevess! Most nem olyan napokat élünk.

— Ne haragudj, de muszáj nevetnem. Hogy milyen tréfás a sorsod.

— No nem éppen.

— Nem-é? Ha én a háború előtti Gazsinak elmondtam volna ital közben, hogy valaha olyan leszen, mint amilyen most vagy, akkor . . .

— Kérlek, én akkor is . . .

— Lehunytam volna a szemem, mint mindig, ha viccet mondok, mert félek, szembeköptél volna. Gazsi, mint dolgos ember! Mint satnya . . .

— Hagyjuk ezt most, kérlek!

— S mondd, egykori alakodra nem gondolsz most megvetéssel?

— Eh, — juventus ventus! A kocsmába, hacsak nem muszáj, nem megyek többet.

Megszorítottam a kezét.

— Számíthatsz reám. Furcsa szerzet vagytok ti, székelyek. Csupa vargabetű az életetek. Rajtad is hogy igazodjak el, hogy most munkának állnál.

— Majd meglátod.

— No és Báldi? A gonosz doktor mit csinál? Hát Käthe hogy várt idehaza? Mi lett a hajfonataiból, a híres szépségéből? Most kurta haj a divat!

— Fordítsd le a levelet. Aztán majd egyszer . . . ezekről is szólhatunk vaj' egy szót.

Kicsit elborult és hideg lett a tekintete. Mintha zavaros víz indulna szemének jege alatt. Megsajnáltam és hirtelen a levél fordításához fogtam.

*

Vagy két esztendőre aztán újra elvesztettem szem elől s csak úgy apránként kezdtem megint hírt hallani róla. Nagyrészt hallomásból is szedtem össze azutáni történetét.

Gazsi szerelme egyformán heves maradt a hegedű és Käthe iránt. De sajna, szerelmének mindkét tárgya Báldi birtokában volt. A Báldi házában rejtőzött a hegedű titkos műhelye, amelynek önálló és nyilvános megnyitásához még csak gyűjtötte az erőt a művész. Nagyobb nehézség volt Käthe körül. A lány már elérte a harmincat és őszintén kedvelte Gazsit. Bolondulásig csókolóztak és hajszálnyira kitervelték a jövendőt. Azért Gazsi, mint minden valódi szerelmes, mégse volt nyugodt. Folyton gyötörte Käthét:

— Valld bé, a szeretője voltál a háború alatt Báldinak! Báldi nem éppen szent ember.

— Öreg ember. És én téged szerettelek mindig.

— Báldinak is van szeme.

Käthe befogta a legény száját:

— Ostoba, féltékeny vagy! Mindjárt itthagylak.

— Engem aztán élve nem! Miért nem jössz hozzám feleségül?

— Majd, ha önálló ember leszel. És elhatol a híred Szebenig.

— Anyádig? Nem ád az hozzám. Hacsak Báldihoz nem.

— Igen, ha hozzámennék.

— Hát kellenél neki?

— Kellenék. Öregsége támaszának, házvezetőnőnek. Hogy kiszolgáljam.

— Tyű, az irgalmát neki! Másképp nem?

— Tudod, hogy te kellesz nekem.

— Miért? Mert szép vagyok?

— Szép nem vagy, de sovány.

— Gyere hozzám és hizlalj meg!

És megcsókolta keményen a lány érett száját, sokáig. Aztán jókedve lett, incselkedett, mint egy parasztfiú:

— Te, ha kéményseprő volnék, akkor sem félnél tőlem, ugyi?

— Mért, te bolond?

— Csak letörülnéd arcodról a csókom nyomát. De velem egyszer megjárod, ha titkolod Báldi előtt, hogy szeretjük egymást. És Báldi se jár jobban.

— Minek bosszantod? Alig tudom néha lecsitítani, annyi — hogy is mondják, mit is — törsz az orra alá?

— Borsot.

— Azt. Múltkor is minek csődítetted szülőbeli portájára a fél várost, a doktor tudta nélkül? Azt írtad a titkos meghívóra, hogy születésének hetvenötödik fordulójára kéred a vendégeket. Pedig az öreg jóval fiatalabb. A foga közt egész éjszaka téged szidott, s mikor a vendégek hajnaltájt elszállingóztak, ki akart tenni téged azonnal a házból. Még kezet is csókoltam neki, mikor elállt ettől a szándékától.

— Szóval, már csókolóztok is?

— Anyám unokabátyja. Te meg kihívod a haragját. A múlt hónpban tízféle kereskedőtől rendeltél neki egy délelőtt árut: csupa olyasmit, amit Báldi egyáltalában nem vásárol . . .

— Hogy ne unja magát!

— De azonnal megsejtette, hogy te komiszkodol vele!

— Bizonyítsa be!

— Minek? Báldi bácsi szelíd, mint az angyal, de te visszaélsz türelmével. Téli zeneestéjére is ki hívta meg a hagymaszagú szomszéd fűszerest, ha nem te? Pedig tudod, mennyire utálja a doktor bácsi a hagymát.

— Nem demokrata. Lett volna csak a háborúban. Még a mezei telefondróton is éreztem néha a pionírlegény szája ízét. Szegényember kosztja a hagyma, s az ilyen finnyás gazdag . . .

— No, erről ne beszéljünk. Azt mondja Báldi bácsi, hogy te cucilista lettél. Igaz ez?

Ez bizony igaz volt. Gazsi a munkásotthonba járt sakkozni és antialkoholista előadásokat hallgatni. De halvány fogalma se volt az ott hallott elméletekről. Mégis szívesen látták, vagyonos ember kitartottjának tudták és remélték, hogy értelmi képességei egyszer még hasznosak lesznek a munkások számára. Gazsi kevés szóval élt a proletárok közt is, még azt sem árulta el, hogy alig hat rá a marxizmus kátéja.

Inkább úgy révedezett a munkásotthonban, mint egy társtalan anarchista. Úgy látta, körülötte minden bérmunkás egy-egy rendezett sorsú kispolgár, akinek fizetése, felesége, gyermeke van és akinek elveiből kinő a jövendőben elképzelt kormányzás varázsjogara. De neki?

Ő hegedűt akar készíteni, olyat, amilyent kevesen tudnak csak, s amilyennek készítését sehol sem tanítják, neki: önmagától kell kitalálnia mindent, szegény székely fejéből.

És Käthe olyan tudatlan, hogy szörnyülködve kérdi tőle:

— Te cucilista vagy? — mikor ő semmi más, csak egy szerelmes, szerencsétlen legény, aki nagyra tör, a legnagyobbra, hogy művész lehessen! Azért válaszolt akkor olyan nyersen Käthénak:

— Én nem vagyok cucilista. Én kárt akarok okozni Báldinak. Mindaddig, amíg veled együtt ki nem kerget a házából . . .

Báldinak, azt meg kell hagyni, nemigen volt még haszna Gazsi munkájából. Igaz, hogy kára sem. A hegedűk jó áron keltek — én is vettem később tőle —, de kevés hibátlan készült még a műhelyében. Amelyik azonban sikerült, az igazán pompás volt és mind a Gazsi sorsát siratta szép hegedűszóban. Általában azonban mintha Gazsi mégse dolgozott volna igazi becsvággyal. A doktor ugyan így is szerette és ellenségeskedését, bár értette okát, inkább mulatságosnak találta. Tetszett neki, hogy Gazsi gyűlölködik vele; mint ahogy a felnőtt nem veszi komolyan a kiskorú támadását. Szórakozott vele, mint bögár- és lepkegyűjteményével. Ha meg már nagyon vastag volt a Gazsi dőfködése, akkor egyszeriben figyelmeztette függő helyzetére. Rendesen Käthén keresztül, hogy megalázza. Megsimogatta, megtapogatta ebédnél a leányt, kissé illetlenül, kissé úgy, mint a tulajdonát, és komiszkodóan tette hozzá:

— Végül mégiscsak összeadlak benneteket. Nem is tudom, Gazsi, mért nem vagytok még egymáséi?

Gazsi mindannyiszor dühösen elhallgatott. Pedig ilyenkor látta legvilágosabban, hogy Báldi és Käthe közt nem lehet semmi.

Henceg a vénember — gondolta a legény és újabb csinyen törte a fejét. Maga se tudta volna magának megmagyarázni, hogy miért. Közben gúnyolódott a doktoron, aki sokszor harsogott világmegváltó szólamokat.

— Meg akarja váltani a világot — magyarázta Käthénak —, pedig önmagát se tudja megváltani: iszik és dorbézol, aztán dohányzik, mint egy basa. Vajon mi-

féle orvos az ilyen, akinél a szó fele hazugság, a másik meg komolytalan. Azt állitotta a minap, hogy egyik betegének hetven fokos láza van, s amikor nem hittem el s meg voltam sértve, hogy marhának néz, akkor bocsánatot kért, mert, úgymond, mint részeg ember duplán látott. A múltkor meg éjszaka a kocsistandon botránkoztak meg rajta, egy konflisló hátán ült és a mellét verte borgőzében: „Állaton az ember!" — kiáltással. És ez a vén korhely akar engem megváltani?!

Gazsi a már megváltottak heves türelmetlenségével hadonászott Báldi ellen. Ur lett az italon és önmagán. Meg is kevélyedett úgy, hogy a kedélyes és fölényes hangot, mellyel a borisszákat illetik a társadalomban, a legélesebben utasitotta vissza. Egy kövér jogász gyereket, aki már nemzetmentő szerepre áhitozott a Magyar Pártban, egyszer a piacon fizetett ki nagykurtán. Ez a fiatalember figyelmeztette:

— Gazsi lelkem, erősen bő a nadrágod!

— Semmivel sem járultál hozzá, hogy beléhizzam!

Lassanként meg is szokta a közönség, hogy Gazsi rendes polgár lett, érzékeny, magyar, aki orron üti azt, aki bántja.

Különösen Báldival szemben nyilatkozott meg mind élesebben, és nemcsak öt szólta le és meg, hanem, hogy hatalmával legénykedjen az öreggel szemben, mind követelőbb lett Käthével szemben. Nyersen és kiméletlenül erőszakolta az öregedő fiú, hogy a lány legyen a szeretője. Käthe, hogy önmagát biztositsa, Bálditól kért fokozott oltalmat. A doktor tréfásan vállalta is ezt a csőszködést a leányerkölcs fölött. Persze, ezáltal a végsőkig bőszitette föl Gazsit. Ez most már csak azért is kereste az alkalmat, hogy egyedül maradhasson a lánnyal és mind hevesebben csalogatta műhelyébe. Ott aztán rajta volt, hogy szenvedélyével elkábitsa. Egyik szombat este, mikor Báldinak rendes ihatnékja volt a „Tag" vendéglőben, Gazsi célhoz is ért. Käthe a sokévi ostromtól kissé bágyadtan, de sze-

relmének boldog teljességében odaadta magát kedvesének. Mire Báldi hajnaltájt hazaért, már édes álomban kapta a fiatalokat a műhely kopott kanapéján. A doktor részeg ingerültséggel keltegette mindkettőjüket s csak mikor azok teljesen magukhoz tértek, akkor nyöszörögte vénesen, borosan és rekedten Käthe felé:

— Gyere, lelkem Katicám, kend meg a hátamat. Beléállt megint a csemer és tudod, hogy csak te segíthetsz!

Käthe szégyenkezve pillanat alatt kint volt az ajtón. Báldi három komikusan hosszú lépéssel utánatermett és Gazsi viharosan vegyes érzelmekkel morgott a nyomukban. Mi volt ez? Hát micsoda ő, hogy a szeretőjét csak úgy elparancsolják mellőle? Ej, a kirelejzumát, hiszen ez a doktor őt csak rabszolgának tartja! És ez a lány — ilyen édes lány! — ez engedelmeskedik annak az emberbognak, annak a bütykös vén rosszcsontnak, akinek a tudománya csak cégér, hogy rakoncátlanul éljen a vagyonából. Milyen nevetséges volt, amikor innen kivonult! Félt az öreg — no megállj, agg imposztor, majd megkenegetlek én a Katicád helyett! — , és mire hármat számolt, már az előszobában volt és rázta két kézzel a belső szoba ajtaját. Csakhogy ez — amint végül egy rántásra kiderült — nyitva volt. Erre a kudarctól még dühösebben az ebédlő ajtaját nyitotta volna ki Gazsi, csakhogy hiába. Báldi rég bezárta már és a legbelső szobák mélyéből, a csöndben, mintha vihogásféle hallatszott volna kifelé.

A legény fejében összevissza kavarogtak a gondolatok: ha botrányt rendez, Báldi csak kiszól az utcára és rendőrkézre adja. Hirtelen kegyetlennek látta Báldi beretvált arcát, nagy, horgas orrát és egyszerre bölcs és komisz arckifejezését. Ahogy mosolyogni szokott az öreg, azért most várfogságra ítélte volna.

— Áh, megállj, Báldi! — ordította és öklével megdöngette az ajtót, majd visszafordult műhelyébe. Lefeküdt és hajnalig bosszúterveket forgatott agyában. A Gazsi bosszúja! — Istenem, csak arra volt az jó,

hogy a szivét emésszе. Báldi tudomásul sе veszi a környezete indulatait. De arra elég volt az a harag, hogy Gazsit reggel korán a szomszéd fűszereshez kergesse. Mit csinálhat itt egy elkeseredett nótafamester? Megiszik néhány gyűszűnyi sepröt. A gyűszűből pohár, majd unitárius pohár lett. Déli boltzáráskor már a „Jó sógorhoz" űzte a bánat a mi Gazsinkat, estére meg itt a kocsmában megzenésitette már a mestei vagy két gyönge bordájú hegedűje árát. Éjfélkor arra vetődött a „Pici" cigány, a magános és szenzációs primás, akinek latin idézetei éppen olyan hamisak voltak, mint ujjainak fogása a húrokon. Mikor megláttam az ablakon át Gazsit, amint Picivel összeborulva mulattak, a csatakos őszi éjszakában beléptem a füstös, mocskos ivóba. A józan ember előtt egyszerűen érthetetlen, hogy hogy lehet ilyen helyütt csak egy percig is kibirni?

Hangosan köszöntöttem a két árva duhajt:

— Szervusztok!

Gazsi rám se nézett. Odaléptem asztalukhoz és a primással mit se törődve a tanító vállára tettem a kezem:

— Szervusz, te visszaeső bűnös! — mert akkor szentül hittem, hogy újra iszákos lett.

Pici cigány ellenségesen válaszolt, latin műveltségét fitogtatva:

— Nescimus hungarice!

Gazsi fölemelte fejét és jobb mutatóujját lassan az orrom előtt lóbálta:

— Én nem adom föl a várat! Nem vagyok én Kuzmanek tábornok!

És félig fölemelkedett, szegény, ez még Przemyslnél tart. Merészen belévágtam, rejtelmesen, de helyes érzékkel a dolgok közepébe:

— A várat Báldi tartja megszállva, nem Kuzmanek.

Gazsi morgott, nehezebb volt a nyelve a szivénél.

— Sohase lesz Käthéből — Kuzmanek Katica! — Pici a vonóval hadonászott:

— Non, non, nunquam!

Leültem az asztalhoz, megpróbáltam a közelharcot az alkohollal. Megfogtam Gazsi állát és nagyon melegen néztem ködös szemébe:

— Tanító úr, kolléga úr, hegedűmester, művész úr! Ide figyelj, aki székely istened van, hallod-é?

Szeretettel, szelíden nézett vissza már:

— Hallom.

Szigorúan folytattam, az asztalra ütve:

— Szégyelje magát az úr! Az úr népnevelő volt . ...

Pici latinul és románul egyszerre akart bölcsnek látszani:

— Quem dii odare, nu are mare valoare!

Gazsi rákezdett a pedagógiára:

— Mert mi az egyenes vonal? — Hm! — Ha valaki a templomból egyenesen — haza tud menni. De ha közben a — kocsmába tér — az már nem egyenes.

— Vivát Bolyai! — lelkendezett Pici cigány.

Csöndes ravaszsággal szakitottam őket félbe:

— Báldi hivat. Engem küldött érted. Reggel jelentkezzél nála!

— Befél, az befél. Ő kívánta. Ott leszek! — és vésztjóslóan fölkelt. Hazakisértem a tántorgót, lefektettem. Reggel kilenckor ott volt már az orvosi rendelőben és várta Báldit. Bemenni nem mert hozzá, nehéz volt a feje, a szive és a lelkiismerete. Látszólag nyugodtan lapozott valamelyik képes folyóiratban, amikor kinyílt az ajtó és belépett az udvarról két úr. Az egyik, egy sötétes bajszú, az idősebbik megkérdezte Gazsitól:

— Nem fogad még a doktor úr?

— Nem a'. Biztosan alszik még, sokat rádiózhatott az este . . .

— Igen? Hát szokott? Vajon mikor és hol jelentette be.

— Hát azt ugyanbiza minek? Az ilyen gazdag magyar ember minek jelentse bé a hatóságoknak? Nem kell ezt tanitsák, ért ez a doktor magától is minden-

féle masinához. Nem kell annak az állam segítsége efféléhez. Sose féltsék az urak!

— Nem is féltjük mi! — ment belé a naiv tónusba a másik úr.

— S azt se higgyék, hogy Báldi dicsekednék a tudományával! Még hegyről lefelé menet se dicsekszik, pedig úgy könnyebb, mert van egy kis asztmája. Egyáltalán mi mindene van ennek a vén kalefaktornak!

— Ne tegyen bennünket kíváncsiakká, uram!

— De pedig ha jártak volna már a padlásán, micsoda miskulánciái vannak ott! A minap is láttam fönt valami romlott szerkezetjét, úgy tetszik, ott őrzi elavult tudományát.

Megszólalt erre halkabban, de sebesebben az első úr, aki még mindig nem volt tisztában Gazsival: ugratás-e vagy tudatlanság, amiről itt szó lehet:

— Nem adnám sokért, ha láthatnám azt a tudományos padlást. Én is szakember volnék. S éppen ilyen irányban jöttünk volna a doktor úrhoz.

— Báldi alszik még. De én fölvihetem az urakat, házi vagyok. Megsúghatom az uraknak, hiszen jóféléknek hiszem magukat, itt van a titkos hegedűműhelyem, csak ne mondják meg senkinek, itt ne, hátul a házban.

A két úr szeme összejátszott: Áhá, titkos rádió és titkos hegedűműhely!

A padláson ezer limlomot halmozott föl az ezermester Báldi. Vénülő hörcsög-természetével gyűjtött oda mindent, elavult orvosi műszert, hangszert, ládát és bútort. Az isten tudná, hogy ilyen hosszú élet alatt mennyi mindent szed össze az anyag szerelmese a zsibpiacon, hány nemes kacatot és csillogó semmiséget. Valahol az utca felé, egy padláslyuk fényében ráakadtak egy ócska rádiószekrényre. Gazsi közvetlen jólértesültséggel mutatott rá:

— Szegény ember házában ez is jól fogna, ez az öreg rádió. De Báldi kevély gazdag, ebben tartja pókai szűzdohányát.

— Szóval ez is van, szűzdohány? — s már szinte ujjongott a két úr.

— Úriházban hogyne volna! Báldi úgy pöfékeli, mint egy szultán. Meg is mondám neki. „Az ilyen rózsás arcú, vastag nyakú vénember minek bagózik? Máma még virul, holnap meg lefordul, mert úgy megsuhintja a laposguta, hogy volt, nincs!" Különben valaha én is pöfékeltem az ilyenből, de most, tudja a kő, — már nem esik jól.

Gazsi annyira kívül élt az időn, mint egy gyermek. Sejtelme se volt, hogy finánc nak beszéli mindez épületes dolgokat. A vad rádiót, a szűzdohányt, a titkos műhelyt. S mikor leértek a padlásról s egyik pénzügyi fogdmeg megkínálta cigarettával. elhárító mozdulatot tett:

— Köszönöm, nem élek vele — de aztán utána nyúlt —, ugyan nem bánom ezúttal, mert nem aludtam jól.

És hogy teljes legyen a pénzügyőrök öröme, csak kivett a mellényzsebéből egy öngyújtót, melyet az államnak nem volt még alkalma eddig lepecsételni. Tűzzel kínálta meg a rendelőben az idegeneket, nagy csetlintve:

— Ez is a Báldié, ez a tűzforrás! Hej, nagy macher ez, van ennek mindene. Csak utálja a hatóságokat az öreg. De nem csudálom, én is őket . . .

Báldi akkor lépett ki a hálószobájából, frissen beretválva, vidám hatvanöt esztendejével. Először Gazsit üdvözölte, mintha mi se történt volna:

— No, művész úr, mit álmodtál? Páciens lettél? Mindjárt, — csak előbb hadd végezzek az urakkal. Korán jót jelent a finánc. Adóügy?

Az urak beléptek. Tíz perc múlva pedig nagy patáliával siettek kifelé, nyomukban Báldi kivörösödött fejjel, kidagadt nyakerekkel.

— Húszezer lej büntetés! Meg vannak őrülve az urak? — aztán Gazsinak esett:

— Mars ki a házamból, te kígyó!

Gazsi nagyot nézett. Hiszen ő akart az erdő felől állni, de villogott pogányul az orvos szeme és ahogyan haragosan átfordult a tekintete a pénzpecérekre s azokról vissza Gazsira, — ez megértette végre, hogy mit csinált. Egyszerre úgy megijedt, mint a csínytevő gyerek és az idegenekhez könyörgött:

— Tyű, az urak effélék! Én nem akartam ilyet! . . .

Azzal a kilincset kereste és pillanat alatt eltűnt az utca felé. Rohant egyenesen hozzám. Hogy jöjjek el Báldihoz és magyarázzam meg neki: Ő nem hitvány följelentő, spicli! Jöjjek, mert különben . . .

— Különben?

— Kettétörik a pályám. És Käthe mit gondolhat rólam? Én nem piszkolom be magam holmi följelentésekkel! Úriembernek születtem, ha nem is volt akkor éppen üresedés.

Elmentem vele, de csak két nap múlva. Addig a vendégem volt Gazsi a legénylakásomon. Egész nap sóhajtozott és nógatott: mikor megyünk már? Mintha be lett volna piszkolva és sürgős fürödhetnékje lenne, úgy izgett-mozgott a szobában. „Micsoda szamár voltam!" — kiáltotta többször és: — „Nemhiába tudtam, hogy megárt az ember eszének a tehetség!"

Vigasztalgattam, hogy hiszen nem ártott ő a finánc-nak. És annak is meg kell élnie, százalékot kap az ilyen büntetések után. Az is meglehet, hogy ezek után fölveszik őt pénzügyőrnek. Aztán végre sikerült neki Báldit érzékenyen megkárosítani . . . Elvégre mégsem lehet eltűrni, hogy az emberrel büntetlenül cselekedjék jót az a gazember! Báldit megkárosítani, ez volt a célod, nemde?

— De nem így, ilyen csúful!

— Minden rosszban van valami jó! — mondtam titokzatosan, de nem árultam el neki, hogy már ott jártam Báldinál. S hogy nem eszik a finánclevest sem olyan forrón, ahogy tálalják. Harmadnap délben aztán karonfogtam a művészt és megindultam vele. Gazsi karja rángatózott a félelemtől:

— Becsületemre mondom, a háború, az semmi se volt ehhez képest. Hogy nézek most ennek a komisz Báldinak a szemébe?

Az orvos régi, bolthajtásos barokk-háza palotácska számba ment. A vert vasrácsos, zárt kapun nagy, feltűnő cédula fogadott bennünket: Egyszerre betűztük Gazsival:

> Csomós Sándor hegedűkészitőmester a mai nap áttette műhelyét Strada Creangă (Vörösmarty utca) 27. szám alá. Rendelésre pontosan szállit házhoz mindenfajta hegedűt. Hangszerjavitásokat is vállal.

Lehajtottam a fejem.

— No, Gazsi, ez kidobott. Igazán nem szép Bálditól. De legalább önálló lettél a mai naptól fogva. Célhoz értél, a magad ura lettél.

Most Gazsi fogott karon, nagy izgatottan:

— Gyere! Tudod-e, hogy a Vörösmarty utca 27-es számú ház is a Báldié? — és csillogott a szeme, mint valami gyermeké, aki ismeretlen jóhírre les.

— Azt hiszed, hogy...

— Megalázott, de valami huncutság lesz a dologban! Ó, ösmerem én Báldit! Még a szeme sem áll jól, nemhogy a tettein csak úgy mirnix-dirnix el lehetne igazodni!

Persze, hogy ott kaptuk a Báldi másik házában, az udvaron, az új műhely melletti egyszoba-konyhás lakásban Käthét. Ngy pörölve fogadta az iparművész urat:

— Már a reggel óta mind szóval tartom a rendelőket. Kettő is járt itt. És maga cankózik a városon?

Szegény Gazsi, — megnémult az örömtől is, meg a szégyentől is. Én meg rájöttem, hogy ez a fiú, most, hogy megszabadult Bálditól, végleg elvesztette a függetlenségét. Hogy megtanult az a Käthe magyarul! Megtanitja ez Gazsit móresre.

Egy hét múlva megvolt az esküvő. Báldi a lánynak, én meg Gazsinak voltam a násznagya. Egy esztendőre megszületett a kicsi Gazsi. S mikor az élhetős mester meghívott a keresztelőre, tudja Isten, miért vártam, hogy Kálhére panaszkodik majd. Tudtam, hogy kurta pórázon tartja a menyecske. De szó se róla, mind Báldi ellen fenekedett és morfondírozott. Vagy kétszer is félrehívott és rázta a fejét volt gazdája háta mögött:

— Tudod, nem bánt velem úgy, ahogy illett volna...

Magasra rántottam föl a szemöldökömet:

— Nem bizony. Csupa jót tett veled. Meg kéne magad bosszulnod rajta! Az ilyen nem is érdemel mást.

— De ne tréfálj: Báldi valóban sértegetett! Megalázott, hiszen te is mondád, kitett a házából!

— És egy másik házába telepített át.

— Szóval fölényesen bánt velem. Látszik, hogy iszik. És nem tudja fölmérni, hogy mégis egy művészt, egy halhatatlan embert látott vendégül. Bezzeg tudták a századok előtti talián hercegek!

— Azok igen!

— Báldi hiába gazdag, mégiscsak egy kispolgár, úgy-e?

— Az, az.

— Nem érti meg a halhatatlan művészetet, melynek más a törvénye, más az illeme is...

Megpróbáltam lehűteni:

— Gazsi lelkem, nem mondom, jók a hegedűid és még most is mind javulnak. De nem vagy te azért még halhatatlan.

— Még nem, az meglehet. Ámbár — node majd nézd meg — a fiamat! Hogy én mit, — hogy én kicsodát faragok abból, majd meghallod. Majd megtudja az utókor!

— Adja Isten!

— Az lesz a vásárhelyi Guarnerius! Milyen kár, hogy nem írhatom a hasába, mint a mesterhegedűknek,

az örökkévalóság számára: „Foecit Gasparus de Csomoss, 1922, Novo Foro Siculorum“ ...

És mérhetetlen gőggel nézett rám. Mintha megsejtette volna, hogy csak az ember halhatatlan, míg művei egymáshoz hasonlóan halandók.

*

Tíz évvel később ott voltam a temetésén.

Báldi, a Gazsi nagy ellensége már előbb ment ki a temetőbe, ahol szellős és kényelmes kripta várta. Gazsinak egyszerűbb sírhely jutott, noha ő úgyis halhatatlan és az ember lelke úgy sincs jelen a temetőben. Kathe, az özvegye és a tizéves fiúcska, a kicsi Gazsi, aki szakasztott az apja volt, őszinte fájdalommal siratták meg a derék családapát. Nekem is nagyon fájt, hogy csak tíz évig lehetett boldog a barátom, de amikor fölzendült sírja fölött a pap ajkán a kálvinista szertartás szerint való hitvallás, a „Hiszekegy“, akkor kiszökött szememből a könny.

Vajon igaza lesz-é Gazsinak?

És rádobtam egy rögöt a koporsójára. Aztán meghatottan indultam hazafelé. S akkor, az óriás külvárosi tömegben, a szegények gyászába keveredve, — hirtelen megdöbbentem. Ilyeneket hallottam jobbra-balra:

— Valódi nagyember volt a lelkem! — mondta siránkozva egyik kofa a másiknak.

— S micsoda fáintos hegedűket készített! Hetedhét országban nem volt azoknak párjuk! — tódította a társnője.

— Az a vén salabakter, Báldi doktor hogy kiuzsorázta! — magyarázta egy köpcös pékmester a feleségének.

— Milyen hálátlan a Lavotta utca! — Hogy nem voltak itt a cigányok és hogy nem temették el nótaszóval ezt a nótafát! — fenyegetőzött egy rezes orrú polgár.

— Húsz banda is kitelt volna olyanokból, akik hitelre vették a hangszert tőle! S még van pofájuk szépen játszani! Hálátlan a világ!

— Bezzeg most sehol sincsenek, akik a hegedűin hiztak! Nem főispán, persze, ez a szegény Gazsi! De jól ösmerték idegenben is ökelmét, oszt' melyik főispánt ösmerik . . . ?

. . . Már indult a legenda a külváros népében. Gazsi hegedűi pedig valóban mind jobbak lesznek. Melyik más művész alkotásairól lehet ilyet mondani? Bizony kevéséről. Gazsi, meglehet könnyen, hogy még igazad lesz! Különösen, ha fiadból is hegedűkészitö leszen.

(1932)

Pecsenye polgármester villával verte poharát:

— Hajrá, jöhet a flekken!

És nagyot kortyolt sárga zsidvei borából. Szombat este kilenc óra volt: ekkor indult a legenda. Gyaraki bácsi, az „Örök élet"-nek címzett fogadó tulajdonosa belépett. Ezúttal komoly volt, kinai bajusza szinte mérgesnek mutatta és nem látszott ki fekete kabátjából hegyes hasa, melyen annyit nevetnek a mulató urak, valahányszor — hajnal felé — az öregúr eljárja vele, mint egy táncosnővel, egyedül, a francia négyest. Ünnepélyesen járult a város feje elé s a fülébe súgta:

— Instállom, próba lesz. Azt hiszem, emberünkre akadtunk máma!

— Na meglátjuk! — bólintott a város atyja jelentősen s erre, mint annyiszor már, elcsendesedett a rabonbáni asztal. Mint hajdanában, amikor itt a nagyivóban a néhai Nagyúr elfoglalta kéktulipántos trónusát, mely azóta is csupa kegyeletből üresen áll, mert fiai, a közigazgatási daliák, ritkán ereszkednek beléje, a székely közvéleménynek innen való meggyúrására. A vacsoraváró tanácsos-szájakban összefutott a nyál, még a többi asztal kisebb jelentőségű közönsége is feszülve várakozott, mert senki se kapott eddig ma este egy falat

flekkensültet. A nagy eseményeket szokta ilyen éheztetés megelőzni és ezért senki sem panaszkodott.

Odakint elhallgatott a cigány, mikor a kármentő felőli ajtó megnyílt és beférközött rajta óvatosan és fülig veresen Zsuzsika, a kocsmároslány, két kezében egy hosszú rúddal vagy micsodával, melyet némán tett le a cserépkályha mellé. Mikor a mestergerendán csüngő csillár alatt elsuhant, a kaláris a nyakán, feketezománcos fülbevalója és két sötét szeme egyszerre villant az éhes főasztal felé, mire minden szék megrecsccsent a nyugtalan nézők alatt, és még a két morcos vadkan ott az egyik törvényhatósági tag által mázolt falfestményen is fölhorkant: olyan támadó és kívánatos, de határozottan félelmetes is volt a lány szépsége. Csete Jancsi, a város tolla, a vidék első szavalóbajnoka, aki minden balladát románccá édesített, nem állhatta meg szó nélkül, hanem a főbíróra hunyorított:

— Ebből lesz aztán a kamarábarántó menyecske!

A reszketős fejű főbíró csettintett a nyelvével:

— Olyan feltűnő szép, hogy az már közrendháborítás!

Pecsenye polgármester lekopogta ezt a társalgást:

— Csend abban a rossz gúnyában! Kössétek meg a csödöröket és ne sürgessétek az abrakot. Ma megint próba lesz.

És a terebélyes városvezér, aki széles jókedvében pocakjával emelinti meg az asztallapját, egyszerre azt az ábrázatát öltötte fel, amelyikkel előkelőbb házasfeleket szokott összeesketni az anyakönyvi hivatalban. Ilyenkor olyan bölcsnek és parancsolónak érezték a környezői, mint egy kategorikus imperativuszt, annál is inkább, mert német származású volt és ezért élesebben tudta kiemelni a magyar nemzeti méltóságot. Ilyenkor vezényelte volna legszivesebben, hogy: „Hajrá, puhítsuk azt a húst a nyereg alatt!" — de érezte, hogy alárendelt ivótársai sohase kaphatók a „huj, huj!" kiáltásra, mert azok egyszerűen csak született magyarok voltak. Szárnyas szólamokat ma-

gyarkodott hát, mint „rabonbáni asztal", „székely szer", „keleti védbástya" és „kárpátaljai nemzetmentés", amit azután hetekig mondtak utána kisvárosi sajtólegényei és a jóllakatott hívei. Hívei? Inkább alattvalói, akik közül nem egy kelt föl éjszaka az asztaltol és futott át ádáz ellenségéhez, a főispánhoz — Pecsenye mindig tudta, hogy melyik —, hogy elmondja még melegében, miket dörög odafönt a Vár mögötti „Örök élet"-ben az első polgár a kormány bizalmasa ellen. Minden kocsmajáró tudta már, hogy a fenti két fali vadkan, aki egymásra giccsesen agyarkodik, a főispán és a polgármester szembenállását jelképzi. A harc a két hatalmas közt azonban inkább kedélyes volt, mint kártékony, hiszen egy politikai pártban versenyeztek, hogy melyik tehet több jót a városért. Ebben a harcban a főispán volt a konzervatív és önzetlen, a polgármester pedig minden városújításnál és reformnál megtalálta üzleti számítását. Azért maradt lassanként homályban becsületes, ötvenkrajcáros neve és került előtérbe a Pecsenyebecézés: a deresedő unambátyám pedig nemcsak maga szerette a pecsenyét, hanem szellemesen variálta pohárköszöntőiben egyetlen kormányzóelvét, hogy a város minden polgára szombatonként flekkent vacsorázhasson!

Most, vacsora közben is közügyben, hivatalit ténykedett. Gyaraki bácsi, az illusztrisok vendéglőse ugyanis lányát, Zsuzsikát, már régóta férjhez akarja adni. De mivel igen-igen szépnek tudta, és mert a lány boldogult édesanyjára olyan szívhez szólóan hasonlított, nem akarta akármilyen hétköznapi alakhoz feleségül ereszteni, hanem már a tavaly a polgármesterhez fordult, mint első törzsvendégéhez, hogy segítsen neki a lánya férjének megválasztásában. Ezt a kérést Zsuzsika ugyan nem támasztotta alá, de nem is ellenkezett vele, úgyhogy Pecsenye barátságosan veregette meg akkor a Gyaraki Tóni vállát és mindjárt kész volt egy tervvel:

— Öregem, maga úgyis csak a nagy föltalálókat tiszteli igazán. Igaz-e, Zsuzsika? — és másik kezével meglapogatta kacagva-nyerítve a lány vállát is. — A maga édesapja soha életében nem talált föl semmit, azért függesztette oda a kisivóba, a Nátyi-banda feje fölé az Edison és Marconi arcképét. Nahát azért ajánlom, hogy hirdessünk versenyt magyarok és székelyek közt a Zsuzsika kezéért! Aki a legkülönb találmányt mutatja be ennél az asztalnál, ahol mérnöktanácsos is akad mindig vagy kettő, az nyerje el a gyönyörűséges virágszálat. Jó lesz-é, öreg?

Az urak éljenezték és Gyanaki nagyogva hajolt meg ekkora ész előtt. De Pecsenye már az asztalnak szónokolt tovább, sőt az egész teremnek, — épp egy esztendeje ennek:

— Mert uraim, ebben a pakfong-városban, ahol a kispolgárok még most sem tájékozódnak házszám szerint, hanem céhbástyák után igazodnak és Cigánytelepnek hívják a Lavotta utcát, Tetűsornak a zsibpiacot, — itt elfér a székely kisipari géniusz, a legmodernebb föltalálószellem támogatása! Legyünk nemzetiekben radikálisok, hogy is mondta a nagy Malonyay: „Valami eredetit mutass nekem, Fricikém, ha már a zenélő Bodor-kutat elrontottátok, valami székely szokást, szöttest vagy bármit, amit a falvak lelkéből plántáltatok ide, a városba. Amiből kiderül, hogy ti a székely őstehetséget akarjátok itt melengetni, nem a pesti könyvek népcicomáit lemásolni. A kirendelt székely támogatásán kívül magukat a székelyeket bocsássátok rá a városi munkára, hadd teteremtsenek ők maguk a szülőföldjükön!...

A harsogó éljen e szavakra rég elhangzott már s a szép szavalat óta legalább negyven ifjú járult e hivatalos próbaasztal elé a találmányával. Néha esténként többen, negyven patentzseni Erdélyország minden sarkából. Akadt köztük ötvenéves örökifjú is, meg alig fölszabadult mesterlegénye, aztán úrfélék, gyanús műlakatosok vagy betörők és tisztességes

ezermesterek. A székely hegy-völgy ontotta erre a versenyre a legügyesebb artifexeket. A jó hírre, hogy szép lányt és jó vacsorát lehet itt puszta ésszel szerezni, megindult minden titkos, szabadalom-vágyó szerzet, magát elnyomott tehetségnek hirdető remeteküllönc és mindenik hozott valamit mutatóba, mint a mesebeli királylányért, a fejével versengve: ravasz kulcsokat, gyújtószerszámokat, dugóhúzót és önműködő palackot, szezám-nyílj-meg-lakatokat, pocegérfogókat, csavarokat és elszakíthatatlan láncokat. Volt, aki az apóra dolgozott, az ilyen számlapot hozott a cech-bliccelők elhárítására. De volt, aki szívre ment, egy érzelmes szász patikussegéd élet-édesítő, hangulatkeltő pirulákkal akarta Zsuzsikát megfőzni. Egy külvárosi pénzhamisító a regényes, hajdani zenélő Bodor-kutat szerette volna újra megszerkeszteni és egyik szombatos-legény — biztosan Jókai hatása alatt — repülőhajó tervét magyarázta Pecsenyének. Egy aranyifjú-ügyvédjelölt egyenesen megkérte a kocsmároslányt: ő a Zsuzsika szivét akarta föltalálni, de a lány öt is szigorúan a zsürihez utasította.

Ó, ez a zsüri! Minden találmányt könyörtelenül kifogásolt és többnyire gúnyosan küldte el a föltalálókat. A városban már joggal gyanúsították a flekkenező tanácstagokat, hogy ök is szerelmesek Zsuzsikába, azért nem jó nekik még a legjava találmány sem. És azért éneklik minden versenypróba után a kérő kudarcára olyan lelkesen:

„Ó, Zsuzsánna, ó, Zsuzsánna,
Bár az élet még oly szép,
— Igyunk még egy csöppet, igyunk még egy csöppet, —
Aztán soha, soha többet —
Lábunk végül sirba lép..."

S hogy rágták Pecsenyét, még ezért a nótáért is, mert állítólag ö maga forditotta ezt is németből székelyre és hogy ő az oka a férjválasztó huzavonának. El lehet azért képzelni, milyen izgalom és zsúfolás volt minden szombaton az „Örök élet"-ben, ha ver-

senyzőt neszeltek a polgárok. Most is a végletekig feszült a figyelem, amikor Gyaraki uram a kályha mellől bejelentette a zsürinek, hogy a versenyzőt ezúttal jómaga sem ösmeri, csak Zsuzsika talán igen és az is csak akkor hajlandó megnevezni, ha eredményes lesz a verseny. Közben a háziszolga behozott vagy tíz darab nyers pecsenyének való szeletet, disznó-, berbécs- és marhahúsból és lehajolt a kocsmáros háta mögött ahhoz a rúdhoz, melyik előtt Gyaraki Tóni a zsürit informálta. Egyszerre az öreg vendéglős ijedten szökött félre és nézett hátra, mert mögötte finom zene kezdett pattogni. Olyan, mintha egy nagy zenélő szólna, a Rákóczi-induló zendült föl és — az urak ágaskodva mind odanéztek — bizonyisten az a rúd zenélt ott a padló fölött vagy egy félméterre. És forgott-forgott, lassú, egyenletes forgással, forgatta a reátűzdelt hússzeleteket a föléje és alája szerelt kemencécskék lángjához közel, úgyhogy két perc alatt ropogós-barnára sült a verespecsenye. Aztán egy palotásra gyújtott a rúdnak valami titkos zene-szerkezete, mely kuruc táncdalokkal folytatta az asztali zenét. És mikor a szeletek egyik oldala megsült, csak billent egyet az egész csudaszerszám tengelye, mire a rúd fogai átcserélték a flekkendarabokat a sületlen felükre. Újabb két perc múlva a nyársrúd egyik végén már folyni kezdett a bor egy kancsóba, míg a másik végén paprikaszósz csöpögött egy tálba . . .

Ez inycsiklandó, édes látványra egyszerre törtek ki a városatyák:

— Hurrá, megvan az örökmozgó! A flekken perpetuum mobiléje!

Pecsenye az általános zajban és felugrálásban megőrizte méltóságát. Nem rohant az apparátushoz, nem kiáltott és nem csudálkozott. Rekedten mondta:

— Láttam én már ilyet a lipcsei vásáron. De igaz, abból nem jött ki a paprikaszósz és az valcert játszott, nem kuruc nótát. Hát — mondta — és befalta

az első falatot az örökmozgó nyársról —, lássuk most, kérem a szerzőt! Mert a flekken elsőrangú — és föltartott fejjel ragcsált, hogy példát mutasson a zsürinek.

Ekkor váratlanul Zsuzsika szólalt meg, ki ott forgolódott a háziszolga és az örökmozgó körül:

— A szerző csak a zsüri döntése után hajlandó magát megnevezni. Nagyságos polgármester úr és a tanácsos urak nyilatkozzanak, — mert most, amíg még éhesek, másképp ítélkeznek, mint jóllakottan...

Egyszerre több hang emelkedett, összevissza:

— Nagyon téved, Zsuzsika. — Maga hozzá fog menni. — Ez a verseny győztese. — Uraim, csak egyhangúan. — Ki lehet a dicső?

Pecsenye megint kopogott a villa nyelével:

— Csöndben, uraim! Akkor tehát kimondom, hogy az örökmozgó flekken-nyárskészítő mesterének megszavazzuk egyhangúlag a verseny díját. Kérjük mármost az érdekelt Gyaraki Zsuzsánnát, szíveskedjék megmondani, hogy ki légyen az a szerencsés.

— Én vagyok az — hallatszott egy fakó hang a kályha mellől. Persze, hogy a háziszolgáé volt. Ahogy kiegyenesedett a legény, még hozzátette:

— A flekkenóra egy gombnyomásra örökké jár. De legalább egy hétig szavatolok!

— A nevét! — kérdezte Pecsenye bizalmatlanul.

— Bedő Pali vagyok, agárdi születés, kérem. Iparművész akartam lenni.

Az urak, jóval halkabban bár, de éljenezték. Pecsenye tetőtől talpig végigmérte a legényt:

— Ön a flekkenipar remekelője.

— Az egész városé! — vágott bele hevesen Zsuzsika. Erre már mindenki a legényt nézte meg jobban. Ez a csillogó szépleány és az a szolgalegény? Mi lehet ez? Bedő Palinak olcsószőke haja kicsit a homlokába verődött a sok hajlástól, szálas alak volt, az igaz és a maga huszonhét esztendejével úgy szalmájára nem is mutatott rosszat. Olyan volt, mint

egy görcsös, ideges fa. De volt valami félszeg ellenségeskedés a szemében, ahogy most fölbukkant a mélyből az urak elé. És vegyük úgy, ahogy van: — lehet-é ilyen semmis szolgalegény az izgató versenydíj nyeröje? Aztán Zsuzsika a pártját fogja! Gyaraki bácsi a kezét tördeli, még szóhoz sem tudott jutni. És az általános elképedésben fölkelt az öreg Pálosy, a város legkisebb embere, akiről azt beszélte Pecsenye, hogy mikor királyi tanácsossá nevezte ki a király, hát a markába vette az audiencián és úgy kiáltott rája: „Ilyen kicsi embertől kérjek én tanácsot?“ — Ez most fölkelt és gúnyos diadallal szólt a polgármester felé:

— Gratulálok! Ez a demokrácia diadala! Egy bérest polgári sorba emeltetek — és nevetve ajánlotta magát. Pecsenye pedig tudta, hogy ez most kárörömmel egyenest a főispánhoz viszi a zsüridöntés hirét Erre összeszedte magát a bajban szívós polgármester és a legtermészetesebb hangon üdvözölte az ünnepeltet:

— Azt mondtad, fiam, hogy iparművész akartál lenni? Én meg azt mondom, hogy te már az is vagy. Belőled városi embert csinálunk és hisszük, nem válsz majd szégyenére a székelységnek. Ennek a te találmányodnak csudájára fog járni a világ és apósod majd — általad — egy aranybányának lesz a tulajdonosa. Azért is hiszem — fordult most Pecsenye Gyaraki felé —, hogy maga is, öregem, büszkén fogadja házának asztalához ezt a becsületes fiút. Annál is inkább, mert azt a vak is láthatta, Zsuzsika szerelmes ennek a Bedó Palinak az eszébe. Igaz-e kislány?

Zsuzsika egykedvűen húzta a vállát:

— Én nem aztán. Én csak büszke vagyok rá. Rég észrevettem én, hogy miben mesterkedik nálunk ez a Pali. És én biztattam, hogy versenyezzen értem. De szerelmes nem vagyok beléje. Nem is megyek hozzá feleségül. Igen, ha lenni találna belőle valami úrféle.

Bedő Palinak megviharzott a barna szeme. Hetyke mozdulattal nyúlt a nyakkendőjéhez:

— Szóval úrféle. Hát az még lehet belőlem, Zsuzsika! Meg is kezdem, Gyaraki úr! Béveszen-é engem ebbe a fogadóba társnak? Mert csak akkor hagyom itt ezt a csudát, akit egy félév alatt fabrikáltam...

*

Pali a Gyaraki bácsi társa lett. Jó városi gúnyába öltözött és a legjobb iparosok környékén forgolódott. A kocsma csak úgy ontotta a pénzt, de azért a Társ, aki a szomszédban lakott, nem volt boldog. Pedig Zsuzsika szíves volt hozzá, csakhogy mindig a leereszkedés hangján. Gyaraki Tóni pedig a lányára bízta a fiatalok sorsát. És Paliból nem lett úr, mégpedig éppen az urak civódása miatt. Mert két esztendő múlva Pecsenye polgármester az örökmozgó, zenélő flekkennyárs föltalálóját, aki a legjobban látogatott vendéglőnek és fogadónak társtulajdonosa volt immár és az apósára menendő Gyaraki bácsinak örökébe fog lépni minden tekintetben, be akarta vinni a városi törvényhatóságba. Akár virilis, akár választott alapon. Mintha érezte volna a polgármester, hogy Zsuzsika, a rátarti polgárlány, talán csak ezt várja: a pecsétet Bedő Pali uraságára. Egyik szombat este együtt volt megint a tanács az „Örök élet"-ben és várta a főispántól a törvényhatósági tagok jelölőlistáját, melyet fölülvizsgálatra küldött föl Pálosy tanácsossal Pecsenye. Azért rendezte ide a lista véglegesítését, mert örömöt és meglepetést akart okozni a háznak azzal, hogy Bedő Palit úrnak szenteli ma este azon a listán. Javában szólt a nyárs zenéje, fordult az asztalra a sok gyöngéd flekkenhús, a bor és a paprikaszósz soha ki nem fogyott, mikor tizenegy felé megérkezett a kicsi királyi tanácsos:

— Őméltósága csudálkozott, hogy azt is a kocsmában akarjuk véglegesíteni, hogy ki legyen a város vezetőségében.

Pecsenye ezt a csipést nem hagyhatta:

— Őméltósága nem filozófus. A torony alatt mindent tabunak lát, ami jó. Pedig ha annyit ejti ki az ember azt a tabut egyfolytában, hát butának hangzik. Nem szabad kocsmában közügyeket intézni? Én mondom nektek őszintén, urak, hogy az ilyen kocsmában inkább sajnálom, hogy egyszer meg kell halni, mint ott a városháza dísztermében. De az ilyesmit őméltósága a keménygallérjában sohase fogja megérteni. No add ide, kicsim, azt a listát, haddlám, kit kifogásolt ezúttal a Nagymogul?

Pálosy körülnézett. S miután látta, hogy a vendéglős családjából mindenki a nagyivóban van, úgy tett, mintha halkan beszélne, csak éppen ügyelt, hogy mindenki mindent halljon meg:

— Őméltóságának csak egy személy aggodalmas. A Bedő Palié, aki ugyan derék ember, de két évvel ezelőtt mégiscsak Lohndiener-féle volt még ehelyütt. Azért azt üzeni neked, Frici, őméltósága, hogy az idén talán Bedő Pali helyett jelöltesd inkább a zenélő nyársat törvényhatósági tagnak. Mert az sokkal népszerűbb Bedő Pál föltaláló úrnál...

Még manapság is beszélik a városon, hogy mekkorát szökött a hírre Bedő Pali. Pillanat alatt ott termett az örökmozgónál és igazított valamit rajta, megnyomott egy gombot, úgy, hogy elállt a csuda szussza, megállt a szerkezet és a férfi sértődötten vágta oda az asztaltársaságnak:

— Akkor fütyülök a városra! Nem eszik többet a pecsenyémből! Zsuzsikám, jössz-e velem?

S a vándorútra azonnal kész dacos székely az örökmozgó nyársat a hóna alá kapta dühösen. A bor és a paprika a padlóra folyt. Zsuzsika azonban eléje állt a férfinak. Pirulva, a tegező hangtól leleplezetten, haragtól szikrázva parancsolt:

— Tegye le azt a szerszámot, ha jót akar!

Pali nevetett, a farkas nevethet úgy, ha tud:

— Mármint én? Két éve várom, hogy a feleségem légy. De már látom, csak amúgy csókra voltam jó...

Bizony a pofon elcsattant a Bedő Pali arcán. És az este látták utoljára ezt a legendás székelyt a városon. Örökmozgóját azonban én még láttam a brassói Város-múzeumban. Az igazgató azt magyarázta róla, hogy egy zekés fiatal férfitől vette a város egy emberöltővel azelőtt. Most is jár, csak ritkán kell újraindítani, a forgó rúdja. Persze csak szárazon, flekken és bor meg paprikaszósz nélkül. Úgy maradt a gép, mint Zsuzsika, aki soha férjhez nem ment, miután Bedő Palit eljátszotta. Azt mondják, hogy a dölyfös leányzó, halála előtt már, száradtságában és egykori szépsége emlékei közt, megtudta még egy levélből, hogy Bedő Pali Amerikában él. Ma már az egész legendából csak a brassói múzeumi mutogatnivaló és a rabonbáni asztal létezik. Így múlik el a világ dicsősége.

(1937)

JUSTINÁNAK NYÍLIK A SZEME

Termetét Pallas Athenétől örökölte, görög arcélét is, egyenes orra és kék szeme vonalát. De éneklő mondathangsúlya cáfolja küllemét: Sóváradon beszélnek így, a világ közepén, mert se le, se fel nincs több ilyen falu... Hogy dalolta nálunk téli alkonyatkor ez a Justi, hogy

Túl a vizen zörög a jég.
Hát te, rózsám, élhetsz-e még?
Elek, élek, de csak alig,
Nálad nélkül lassan telik...

Hogy is bódult belé ez a szépség abba a görcsökös, küsdeg barnába, Jánosba? Meg is kérdeztem vagy négy esztendeje háztartásunk büszke alkalmazottjától, mit szeret azon a külvárosi legényen?

— A hűséget! — felelte hirtelen. — Annyi a lány itt városon, némelyik még pecket is teszen a hajába, pedig az mit sem idvezit rajta! S János, aki falumbéli volt, észre se veszi őket, mind csak utánam nyargalászik!

De szerelmének valódi oka is kiderült. Feleségemnek bevallotta: János nem éppen akárki, alighanem jelentös legény, aki egyre csak — búdosik! Ritkán láttuk s olyankor a fiú egy-két szót felém is ejtett: — „Meddig

tarthat még ez a háború?" — „Instállom, van ennek még értelme?" — Sőt néha furcsán vágott felém a szemével, mintha sejtette volna, hogy nekem sincs valami nagy véleményem a hadi dicsőségről...

Mikor a front megfordult, már alig bírt magával a lány, teli szivvel beszélt, mintha vallana. Hogy János meglépett a hadihelyzetből, de nem is alszik már a régi munkahelyén, hanem minden éjjel másutt pihen. Törvényen kivül helyezték s keresik már. Juj, de iszonyúan érdekes!

— Nem fél, hogy elkapják?

— Azt aztán a német soha! Mozgalmi ember az, bátran hordozza titkát. Akosfalváról is megszökött...

— A népfőiskolából?

— Az a', népfőiskola. Ott verik a csendőrök a népfiakat. De Jánosnak már csak a nyomát üthetik bottal.

— Szóval itt van a városon?

— Az itt, — szó köztünk maradjon! Egyik gyűlésből a másikba szédül. Oszt' minden gyűlésük csupa rejtőzés. Juj, bizony nagyhelyt van ez a János, mer' a holnapot munkálja.

— Érdekes ember ökelme. Bolsevik, ugye?

— Meglehet. De ha az, akkor ugyanvalóst becsülöm. Aszondja nekem, nem úgy kell azt érteni, ahogy itt értik. Nem olyan rosszat jelent az. Úgy magyarázza ő, hogy a holnap embere.

— A maga embere, Justina, azért szereti. Nem azért, mert kommunista.

— Azér' is kedvelem. Mert vakmerő és makacs. Az érdekli, ami nekünk tilalmas és lehetetlen. Azért járt utánam is vagy négy esztendeig, mig belészerettem.

— Okos is, ugye?

— Hogyne lenne az, mikor egyik gyűlésből a másikba siet és gyűjti ott a bölcsességet!...

Gyűlés ide, gyűlés oda, mégis mikor a front közeledett, a lány elment tőlünk. János is vele tűnhetett el, arrafelé, ahonnan a Katyusa szólt. Azonban egy félév múlva megint jelentkezett Justina nálunk, most már

mint a János felesége. Kissé tömöttebb lett, kikerekedett s talán még feltűnőbb volt a szépsége, mint azelőtt. Ingerkedve kérdeztük, hogy boldog-e? És dicsekedtünk a feleségemmel, hogy most már mi is mind járunk gyűlésre s alighanem versenyezünk Jánossal ész dolgában. De Justi legyintett:

— Akkor volt izgalmas a sok gyűlés, amikor tiltották. Most már...

— Hát hol okosodjék az ember, ha nem a gyűlésen? Még ha nagyokat hallgat is.

— Otthon is lehetne bölcsen hallgatni — fanyalgott Justi.

— János otthon szótlan?

— Hiszen ha volna vagy egyszer otthon is! Vagy ha konyhaleső katipilla volna! De mind a gyűléseket bújja most is.

— Persze. Most ő oktatja azokat, akik eddig nem mertek gyűlésbe járni.

— Jó, jó, de már — sok a jóbul. Nem is tudom, mit lehet annyit lefetyelni. Mindenki úgyis tud már mindent.

— Iiigen! Most már sokallja a gyűlést? Pedig azért szeretett Jánosba, lelkem!

— 'sze nem mondom, érdekes vót. De most itt a háztartás és itt a...

— Csak nem a gyermekáldás is?

— Közeledik, instálom. És az a darab földecske, — nehezen élünk meg.

— Mégis. Az elv, elv és a gyűlés, gyűlés. Maga tudta, kihez megyen feleségül! Most aztán szeresse is.

— De mennyire szeretem! Nincs abban hiba! Csak lenne, kit! Ha otthon ülne az istenadta! De mind jár faluszerte, fölvilágosítani...

Szeliden csúfolódtam:

— Magát sem ártana, Justina, ha fölvilágosítaná János!

— Engem? Mármint engem? Hiszen beszervezett már fülig és mind hajszol, hogy oktassam földijeimet!

Mind arra unszol, hogy amiket tőle hallok, mondjam el a többi fehérnépnek.

— Aha. És azok nem szerelmesek Jánosba, mi?

— Nem... De engem már tisztelnek. Aszondják, belém bútt a János lelke. A demokrácia... Meg arra is buzdítanak, hogy — ha nem engedelmeskedik és nem ül meg otthon, akkor — váljak el tőle! Mer' voltaképpen — nincs is férjem.

— Remélem, nem hallgat rájuk!

— Az uramna hallgatok. De igen hangosan hallgatok, eiszen, mert aszondja János, hogy odahaza velem lármásabb a gyűlés, mint a községházán. Minek is mentem férjhez? Elváljak? Micsináljak?

— Várja meg, amíg kibeszélte magát az ura.

— Az soha! Nem is veszi észre, hogy beszél, mer' úgy állítja, hogy fejlődik. Az árgyélusát neki, — hová fejlődik? El is válok tőle, ha nem hagyja abba ezt a szószaporitását!

Az idén végül együtt jöttek el hozzánk: János meg a felesége. Jelentették, hogy a kicsi Jani megszületett, már egyéves, hála a fennvalónak, bár zsenge, ügyesbajos a gyermek, nyűgös, na. A társalgást most János kezdte:

— Békövetkezénk. Tetszik tudni, a megyegyűlésre...

— Ez már beszéd, János. Mit is ott leszünk, különösen a feleségem.

— Az is? — kérdezte kissé aggályosan János.

— Miért ne? A feleségem ugyancsak jár a gyűlésbe! És gyakran beszél ottan!

— Akár az enyim. Hej, haj, fordult a világ, nagyot fejlödött...

De már ezt nem bírta ki Justina, egyszerre az erdő felől került:

— Nem tetszik tán? Hát nem maga tanított a kifejezésre? S azér' gyűlök, hogy furt mást hallgassak a tanácsban? Nekem is van szavam, ahol az igazságot mérik!

János a két kezét emelte föl:

— De mekkora a szava! Nagyobb, mint a kisfiamé, pedig annak most tágul a torka. És hogy nekipirul a jámbor nőszemély, amikor eléad. Előbb ennivaló, aztán heves és goromba lesz, végül olyan, mint most erdőégés után a piritott áfonya, akit a medve ehetik.

— Ammá' igaz, János, medve vagy te már, annyit brummogsz! Nem tetszik, hogy kinyílt a szemem?

— Inkább a szád, Justinkám! Úgy jár, hogy fegyver lett belőle!

— Sokat pörlekednek otthon?

— Nem a', instálom. De baj, hogy a mozgalmat is nálam jobban akarja tudni az asszony. Bírálja, amiket szónoklok, falun. Ahol kihagyom, ami a fejérnépre tartozik, ott azonhelyt a szavamba vág. Hiába intem, hogy csak akkor lehet megszólalni, amikor az előtte szóló befejezte, s akkor is jelentkezni kell az elnöknél.

— Mit — pattant föl a menyecske —, az elnöknél? Ugyan, ugyan, hát az is valaki? Milyen hitvány a vonatunk, mégis három osztálya vagyon, de az elnökünknek csak kettő! Attól kérjek én engedelmet, hogy letegyem a garast?

Egyszerre vettem most észre, hogy ez a János alig ér följebb a Justina vállánál. Tyű, mi lesz ebből! Mi lesz, ha az egész férfinép rájő, hogy alig ér föl a női nem füléig? — De Justina mintha vigasztalt volna:

— Nem oktalanul szájalok! S nem követelek sokat, csak amit a törvény juttat nekünk!

— Nana — morgott János.

— Meg amit kifelejtett a törvény, mivel a huncfut férfiak csinálták azt is. Csakhogy másképp lesz ezután, mi is beleszólunk a törvény születésibe...

— De mennyit! — nyögte János, Justina meg a kötényét simogatta:

— Nem kell azér' haragunni a férfinépnek! Vagy igaza vagyon, vagy nincsen annak a Marxnak, akit annyit emleget az uram, hogy még a zsebéből is az

kandikál ki... Ha igaza vagyon, akkor mink is föl-szabadultunk...

Elhallgattunk Jánossal. A feleségem rokonszenvvel simogatta meg Justina orcáját:

— Vigyázzon, lelkem, a fiára! Hogy mire megnő, ne az apjával szövetkezzék!

— Attul ne tessék félni! A gyűlésen lehet — akár János — elvtárs belöle. De otthon én szavazok elöször! Én fejlődök s utánam a ház...

És belékarolt Jánosba, az új székely amazon: szinte hallszott, amint ropogtak szegény ura férficsontjai.. Am a derék mozgalmi nem hagyta magát, hanem visz-szafelé komikusan fenyegetőzött a fejével:

— Baloldali túlzás, instállom! De benépesül a há-zunk gyermekkel és leszavazzuk Justinát!

(1946)

Fojtott vezényszó, trombitalökések, Haydn-zene, Őfensége ruganyos léptekkel vonult el a díszarcvonal előtt. Aztán bámész civilek sorfala előtt bíborszőnyegen kígyózott kíséretével föl a díszterembe s utána siket csönd borult a kollégium előtti dísztelen térre.

Szemben fönt, az emeleti nyitott ablaknál állt a marosmenti tisztes polgár, balra egy vejéremenendő ifjú, jobbra eljegyezett leánya. Az ősz polgár alattvalói sugárzással, fényes-nedves szemmel sóhajtott:

— Mégis gyönyörű az ilyen császárparádé!

Az ifjú sebtiben vágta rá:

— Ez semmi, ez a parádé! Láttam én ennél különbet Londonban: skótszoknyás, medvebör-kucsmás testőrök topogtak ott a walesi herceg előtt.

— Edward előtt, aki Görgényben vadászott Rudolffal meg Teleki Samuval?

— Nem, dehogy. Azóta másképp hivják már a walesi herceget is.

— Fogják azt még másként is hívni! Meglátjátok, ha megnyerte Vilmos a világháborút, Angliába is egyik fiát teszi be walesi hercegnek.

A leány ellenkezett:

— Nem volna igazságos. Meg bajos is lesz. Az angolok nem birják el a központi hatalmak bajuszviseletét.

— Nagy kópé volt az az Édi — mélázott el az öregúr —, micsoda hecceket rendezett a görgényi parkban.

És hirtelen a kicsi park felé mutatott, mely a kollégium előtt porosodott, és hevesen folytatta:

— Nézzétek azt a purdét, hogy hémpereg a park füvében! Hol az őr, hogy az ilyet meg nem tanitja móresre! No né' — a gézengúz, — mész ki mindjárt abból a drága selyemfűből!

Az ifjú megint sietett a véleményével:

— Ez semmi, ez a füvecske! A londoni Hyde parkban szabadon járhat mindenki a fűben. Koldus, király és detektiv, még a cigány is, akit ott dzsipszinek hívnak.

— Azért is van ott akkora takarmányhiány, fiam!

— Az semmi, az angol takarmányhiány — szólt az ifjú fontoskodón —, tegnap tolmácsoltam a helyi törvényszéken néhány hadi-szénaszállító bűnügyében; csaltak ezek a hadi hiénák, apró gácsok, aztán hazafiasan a takarmányhiányra hivatkoztak.

— Mit nekem a gácsok! — legyintett az öregúr. — Látszik, fiam, nem vagy gazda. Ilyen időben táblát kéne ide a parkba kitűzni: „A fűre lépni hadivétség!" És intő jelül egy jó hazafi lovasszobrát kéne ideállitani, a szobrot meg szöges dróttal körülvenni, hogy minden pernahajder le ne tépje róla a hálás polgárok virágait...

Az ifjú és a leány egyszerre kérdezte:

— Szobrot? Ugyan kinek a szobrát?

Az öregúr méltósággal mondta:

— Valamelyik nagy hadvezérünkét. Minden más nációnál jobban bővölködünk effélékben. Most háború is van és a hálás nemzet...

A leány a fejét csóválta:

— Háromesztendős a világháború és nincs egyetlen népszerű hadvezérünk. Ez nem is nemzeti háború. Van néhány értelmes csatanyerőnk s néhány ügyetlen

tömegmészárosunk. Csak nem kívánja apám az ilyenek szobrát lóra ültetni ártatlan gyermekek iskolája elé?

Az öregúr komoly lett:

— Más népek is így tesznek, a nyugatiak is. Különben nekem is szívem szerint valóbb, aki nagyot mer a torony alatt, a városi kommunitásban, mint az, aki a más bőrével hazárdéroz a csatamezőn. Aki a vagyont, a portékát gyarapítja és a szépség meg a kényelem emelésében jeleskedik, — az a vivát! Aki a polgárerényekben kiváló, aki szembeszáll a népszerűséggel is és megállja helyét akármelyik kormány előtt. Aki az életszínvonal helyett az adót szállítja le és betonfedezék helyett fürdőszobás, parkettes lakásokat épít. Ott van a múltunkban Borsos Tamás, a várépítő, hogy ideillenék ennek a ravasz városbírájának takaros kis szobra erre a házunk előtti térre! Minden háznak hogy emelkedne itt az értéke, nem is szólva Borsos Tamásról!

Az ifjú nem tágított:

— Az angolok csak elég jó polgárok, mégsem emelnek a lordmajornak szobrot.

Az öregúr aggodalmas volt:

— Fiam, aki az én lányomat akarja elvenni, ne nézzen olyan messzire! Te nem gondolsz a vagyon védelmére, pedig a te imádott Londonodban elsősorban azt védik! És itt nálunk mások a viszonyok és meglátszik, hogy te nem vagy erdélyi ember.

Az ifjú idegesen vágta rá:

— Majd kivívom én még az „erdélyi" nevet!

A marosmenti tisztes polgár kirukkolt a végső tromffal:

— Fiacskám, te nem fizettél ebben a városban negyvenezer korona aszfaltadót. Nem a te verejtékedből van itt ez a teméntelen kultúra meg intézmény, amelyik folyton a szátokon dagadozik nektek, fiataloknak. Ti nagy városokról áradoztok, de nekünk előbb városiassá kellett lennünk. Láttad volna itt a tempót, ahogy várossá adjusztálták ezt az ökörsütőhelyet!

Az ifjú makacsul mondta a magáét:

— Az semmi, ez a városiasság! Láttam ilyet egyebütt is, nemcsak Erdélyben, ilyen hirtelen emelkedést, ezt az amerikai pusztaföldből való fölbukkanást. Szemem előtt folyt le Kada Elek munkája Kecskeméten; tapsoltunk neki, de azért Katona József szobra elé jártunk évente nemzeti imádságra. S bár a legnagyobb hadvezérnek is elébe helyezem a legkisebb városi komfortzsenit, mégis, ide, ez elé a negyedfélszázados iskola elé egészen másfajta embernek a szobrát állítanám. Persze, nagy protekcióra volna szükség...

Az öregúr csúfondáros lett:

— Legénye válogatja, hogy megszavazzuk-e annak, akit ajánlsz. Te biztosan valami tanárról ábrándozol, valami brancsbeliről, ugye? Tán a negyvennyolcas vértanú-tanárra gondolsz, vagy, Uram bocsá', az ateista Mentovichra?!

A leány tapsolt:

— Közel jár, apám, tűz, tűz! — Az ifjú ünnepélyes lett:

— A Maros mentén egyenest nevetséges másnak szobrot állítani, míg ércbe nincs öntve itt két világraszóló fejmunkás, a két Bolyai.

E lelkesedésre tárgyilagos szóval kopogott az öreg:

— Hát nem mondom. Jeles férfiak voltak azok a Bolyaiak. Már tudniillik az öreg az volt. Mennyi észt gyűjtött és a Bach-korban ő fogadta itt, ezen a téren a császárt is. Hallottam apáról, fiúról is mindenféle jót, de furcsát is...

— Az semmi, amiket apámuram hallott, — de hadd pletykáljak én is valamit a Bolyaiak érdekében. Apám jó polgárt meg rossz polgárt lát ezekben a Bolyaiakban. Ám így se megvetendők ezek! Ugye, negyvenezer korona aszfaltadót fizetett apámuram azért, hogy lerombolhassák majd mindazt, amit Borsos Tamás néhány száz éve épített s ami azóta jórészt elavult. Mégis szobrot szavazna meg neki!

No mármost, amit a Bolyaiak építettek át, az több mint kétezer esztendeig volt változatlanul jó a világnak. S mikor átépítettek, egy polgár se fizetett azért aszfaltadót. Egy Euklides nevű görög tudós épületét tették elavulttá a számtani tudományban, a csillagászatban és a geometriában. És kétezer évi pihenő után tették meg ezt a világlépést előre. És ők tették meg, szegények. Gyermek ezek mellett a Bolyaiak mellett minden hadvezér és históriai kalandor vagy polgári tűzhely-tatarozó! Lassanként búcsújáró hellyé hiresedik az igazságuk, melynek hatása emelkedőben, — ha nem is éppen egykori lakóhelyükön...

Az öregúr, a marosmenti tisztes polgár gondolkodott kissé, aztán váratlanul azt kérdezte:

— Megállj csak, fiam, hol született az az Euklides nevű örmény vagy görög?

Az ifjú és a leány egyszerre tétovázott:

— Hirtelenében nem is tudja az ilyet az ember...

— S mit gondoltok, gyermekek, van már annak az Euklidesnek szobra a szülővárosában?

Félve mosolyogtak össze a fiatalok:

— Hát azt sem tudjuk, nem is bizonyos, hogy van-é Euklidesnek szobra...

— No és — tegyük föl a jobbik esetet — mondotta már diadalmas-harsányan a marosmenti tisztes polgár —, tegyük föl, hogy van nekie otthon szobra, az iskolája előtt, ha tanár volt. Hát csuda-e, ha van nekie, mikor kétezer évig tűzállót épített a tudományban. Ennyi idő alatt különben is sok derék polgár érdemelhet szobrot. Van idő megtanácskozni kinek-kinek érdemeit a városi kommunitásban. De ha nincs nekie, annak az Euklidesnek szobra, akkor a Bolyaiaknak még soká kell várniok. A számtan mai állása szerint még legalább négyezer évig, úgy-e?

A fiatalok szeme egymásba zavarodott kissé: igaza van a marosmenti tisztes polgárnak, mert az időtlen nagyoknak nem sietős a szobruk.

(1946)

Ötnaponként huszonnégy óráig volt Harcó tanár úr légóparancsnok. A Kultúrpalota betonpincéjében szirénázott, ha szokás szerint este kilenc óra felé jöttek a repülögépek, mikor is a rádióközpont jelezte, hogy „Beszterce—Kolozs—Maros, légoltalom vigyázz!“ A város elbújt a föld alá a föloldó jelig, azután többnyire olvasni kezdett a hosszú fejű tanár az örszobában. Eddingtont böngészte, a természettudomány legújabb filozófiáját. Ideges telitettség, háború végi reménytelenség, könnyű rádiózene, nehéz olvasmány. Harcó még sakkozott is: nem csuda hát, ha tudat alatt mindig várta éjszakai társaságát. Jött is ez majd minden alkalommal. Először Géza esett be ajtóstul és kezében újsággal szidta a világegyetem legostobább Führerét. Őrnagy lett végre, vezérőrnagyi korban, de lehetöleg civilben járt s még így is életveszély volt vele közlekedni. Alacsony termetével, seszin bajuszkájával, tatárcsontos székely arcával, heves, tajtékzó ellenzékiségével feltűnt már a városon és jónéhányan lesték, mikor tartóztatják le ökelmét...

— Egy pofa bort is hoztam, héderfájit, jártam odalent.

Nosza, töltöttek, ittak, mire nyílt a nehéz deszkaajtó és belépett a Chamberlain-esernyőjével hadonászó Jóska, egy köpcös, borotvált, volt követségi titkár, aki akkor nálunk az idegenforgalmat vigyázta. Franciául, olaszul, németül, románul és magyarul, sőt latinul és a szellemek asztrálnyelvén is szidta a háborút, közben kicsit titkolta, ami később kiderült róla, hogy angolul és oroszul is fogyasztja a szót, ha rászorítják. Vidáman heherészett, lenyelt egy pohár bort és hencegni kezdett, hogy milyen fiatal! — „Hatvanhárom vagyok, barátaim, de apám hetvenen túl házasodott harmadszor!"

A két telefonos kisasszony is ott volt már, mire Harcó sakkpartnere, egy főcsövezető-tűzoltó lesöpörte a sakkfigurákat: lehet is ilyen gőzfecsegők közt játszani? A lányok — hivatalosan a hírszerzőnők — halkan rendelkeztek a légós altisztekkel, mire kolbász és szalonna, darabka sajt is került az asztalra és a társalgó ajkak egy-egy falatnyelés közben kevesebbet szólhattak. Ilus tömött szőkesége ilyenkor még feltűnőbben kínálkozott. Manci erélyes álla és szögesbarna vonásai meg parancsra keményedtek: a két hölgy ura volt a helyzetnek, mint mindig, ha nagyon fiatal nők vannak élemedett urakkal együtt. Ezek az öregfiúk csak elégületlenségüket precskelték hangosan, úgyhogy Hardó— szokása szerint — azonnal húzni kezdte őket:

— Jó, jó, kedves defetistáim, de mi lesz, ha megszólalnak a csodafegyverek?!

Jóska gonosz gúnnyal karácsolt feléje.

— Megszólalnak? — Csoda, hogy van fegyverünk!

— Van — legyintett a levegőbe Géza —, a te szirénád az utolsó fegyver! Hát te hülye, még mindig győzni akarsz?

Ilus megpaskolta Géza orcáját.

— Ne felejtse, örnagy úr, hogy hol vagyunk! E helyiségben, itt a pokol hivatalos tornácában, csak a győzelemre ihatunk.

Manci már ivott is, aztán helyrebillentette a vitát:

— A háború szerencsés végére iszunk!

Megint nyílt a gyalulatlan ajtó és két csendőrszurony villant meg a folyosón. Mögülük bontakozott ki egy kövér, sűrű sujtásos, aranyozott egyenruhás úr. Ez megállt feszesen a küszöbön és Harcó felé szalutált, nyilván neki szólt a látogatás:

— A város légoltalmi szolgálatát jöttem felülvizsgálni, kérem!

Harcó közönybe takarta rosszérzését. Ki ez az ember? — még sose látta. Fölállt és könnyedén nyújtotta kezét, teljesen civilmódra:

— Szervusz! Mit parancsolsz vizsgálni rajtam?

A jövevény erre betette az ajtót maga után, talán, hogy a két csendőr odakint meg ne lássa ezt a hivatalos fogadtatást. Körülnézett, aztán bemutatkozott:

— Macsói vagyok, az új városi főkapitányotok.

Az urak kezet fogtak vele, Géza ugyan csattant egyet:

— Főkapitány? Akkor miért jársz csendőrrel? — aztán az új vendég arcát vizsgálta, a szemét kereste, alig tudta kihámozni a szürke egyenruha s az aranyzsinórok szörfényében, hogy fent a zsírpárnák vajon mit fejeznek ki a fején? Homályos is volt a főszoba, ahogy illik egy légós őrhelyen. Macsói már a nők felé hajolt és pohos keccsel kérdezte Mancitól:

— Megengedik? — azzal leült egy háromlábú székre, Harcó itallal kínálta, s Macsói megköszönte, mindjárt a hölgyekre ürítve poharát:

— Rég hírét vettem én a székely nőknek! Ők segítenek majd, hogy Erdélyben meghonosodjak!

Géza gyanúval hajtotta félre fejét s kedélyesen komiszkodott:

— Ritka olyan döblöcös, aki itt ne ragadt volna... Szereted a puliszkát?

— Hagymástokánnyal — enyhítette Gézát Harcó. Csakhogy Macsói nem értette Gézából az ellenségeskedést, hanem Jóskához fordult gyanútlanul:

— Te is székely vagy?

— Most erölködöm, hogy az legyek. Különben Biharországból szakadtam a kontinensre.

Géza visszakérdezte a főkapitánytól:

— A macsói bánságból jöttél? Tudsz-e szerbül, haddlám?

A gömbölyded jövevény nem válaszolt erre, nem hallotta tán a kérdést? Bogárszemét még jobban behúzta arca rengő gödreibe és Manci felé húzódott székestül:

— Úgy szeretem, amikor maguk székelykednek. Megtanulom én is, ha addig élek is!

— No, azt meghallgassuk! — izgett-mozgott szemben Géza.

Macsói — mintha önvédelemből — a két telefonhölgy közé próbált ékelődni. Nehezen ment, óriási arányai miatt, de azért végül sikerült. Csakhogy Géza ott is támadta, érthetetlen volt ez a hirtelen üldöző kedve:

— Csak nem titkolod, hogy hová való vagy?

— Dehogy titkolom — emelte hangját Macsói —, én pivnicai vagyok, kérlek.

— Ah, pivnicai, 'sz az pinceit jelent szlávul! — ragyogott fel filológiai szenvedéllyel Harcó. — És mi is pincében vagyunk most! Igyunk hát, gyermekek, mintha Bácskában innánk.

Macsói megrándult kissé: még a ruhája is hullámzott valamitől, talán ruhagörcs érte. A főkapitány felnézett, szét a társaság feje fölött és fakón kérdezte:

— Miért érdekel titeket, hogy honnan jöttem? — most a rádióban elakadt a zene. Egy hang kezdte leleplezni a tengelyhatalmakat, majd az akkori magyar vezetőket, a nép rabtartóit s a háborút, Macsói idegesen förmedt hátra, mintha ott egy szolgálatos csendőr állna:

— Zárjátok le! Ne zörögjön ez a „Kossuth"-rádió!

Jóska rászólt az ügybuzgó szökére, aki engedelmeskedni akart.

— Hagyja, hogy hörögjön! Olyan mindegy már.

Macsói ránézett, a szeme is tágult valamicskét:

— Neked mindegy? — és fenyegető volt a székről való felemelkedése. De Géza megtoldotta még barátja szavát:

— Mindegy hát . . . A végén vagyunk úgyis, — nehéz lesz ezután beírni a nevedet a történelembe!

Macsói fészkelődött, mint egy túlhízott őzike:

— Aszondod, magyar őrnagy vagy? Székely határőr?

— Az. Granicsár, héderfáji születésű — halk és mindenttudó lett most Géza —, te a Bácskában születtél, ugye? Jó, hogy nem — Újvidéken!

A főkapitány arcszínét homály fedte, mégis a rémület sejlett róla. Hirtelen mély torokhanggal gurgulázta:

— Újvidéken? — Jaj, kérlek, gyermekkoromban voltam ott a színházban, egy szerb előadáson. Romeo így búcsúzott Júliától: „Zbogom, Júlia!"

— S azóta nem voltál ott? — éles volt nagyon a Géza kérdése.

— Hm — Újvidéken — s megcsendült mellén a sok kitüntetés, ahogy feltört a szava:

— Én . . . én ott is parancsra cselekedtem! — azzal visszahanyatlott a tábori székre és irgalomért sóhajtott a megdöbbent ivók felé. — Azért jöttem ide, hogy felejtsek.

— Ki mondta, hogy te — hogy te — tömegmészáros lettél volna?! — beszélt Gézából az iszonyat.

— Jaaaj! — nyögött Macsói és meglökte térdével az asztalt, hogy az egész rozoga, különmotoros pincevilágítás valahol meglódult és hunyorogni kezdett. Aztán felállt és — mivel a rádió megint hallgatott — megtántorodva szólt rá Harcóra:

— Nyomd meg azt a gombot! Hadd szóljon a sziréna!

— Na hallod? Mikor nincs légiveszély! — rázta fejét a tanár. Azonban Macsói mintha önmagának adott volna injekciót:

— Nem szirénázol? Akkor megyek a kávéházba . . . Fülsiketitő zene kell most nekem. — Dzsessz, gyerekek! — s azzal tétován megindult a durva ajtó felé. Ott megállt még, mint egy koporsófedél előtt és visszaszólt vibráló lidérchangon:

— Tíz kilót fogytam a — szörnyűség óta! — és a bent ülők kitörő, vad hahotájára gyorsan kitódult a teste a lépcsőre. Még pendült a két csendőrszurony a nyomában . . .

Jóska mondta utána, gúnynak és részvétnek is hatott:

— Tíz kilót? — Azért zörög a sok pikkely a mellén.

(1947)

Tivi báró egyszál fürdőnadrágban lépett ki csónakjából a fürdőházba. Még csöpögött szájába nyirott, barna bajuszáról a Maros vize, mig csónakját egyetlen hurokkal az ugródeszkához kötötte. Aztán kilépett a tiszta kabinból a kertes-udvarba, ahol Kibédi Pali, a szálas, erős házmester ingujjra vetkőzve gumicsövön precskelt vizet a csapból a kánikulai fűre. Három gyermeke, két fiúcska és egy leányka, irigykedve nézte a csirkeól tetejéről apja tevékenységét, de váratlanul — elöttük termett a majd meztelen, kissé ragyás férfi! Hát ez vajon ki lehet? Pali a gumicsövet önkéntelenül feléje forditotta:

— Kint az utcasarkon van a bejárat! Kihez van szerencsénk?

— Adja át a névjegyemet gazdájának! Haddlám, fogad-e igy a jóember? — mosolygott kesernyésen a negyven körüli, idegen úr. Pali hümmögött, de aztán fiatalos gyorsan futott be a kúriába a névjeggyel. S már két perc múlva a széles ambitus kőlépcsőjéről kiáltotta:

— Parancsoljon a báró úr a fürdőházba visszafáradni! Mindjárt ott lesz gazdám, a nagyságos úr is...

A kisportolt testű vendég fejét csóválva igyekezett vissza a vizen ingadozó faépületbe, melynek kátrány-

szaga messze érzett. És hamarosan jött már — ugyancsak fürdőnadrágban — a ház ura, Koronkai Mihály doktor, ügyvéd is. Kövéren és lihegve hagyta meg Palinak:

— Senki se zavarjon, a báró úrral bizalmas tárgyalnivalóm van! Addig is vigyázzon, rá ne eressze a kölyköket a fűre!

— Igenis! — bólintott Pali, megsértődve megint a fűtilalom miatt, de azért tovább öntözve a féltett udvart. Az ügyvéd meg, amennyire hája engedte, sietett a kabinba és bikanyakát meghajtva ért a báró elé. Bütykös lábát kellemesen csiklandozta a hűvös-nedves deszkapadló:

— Aa, aa — van szerencsém, báró úr! Mivel szolgálhatok — és körülmutatott — itt nálam?

Tivi báró nem adott kezet, csak halkan csikorgott az ügyvédre:

— A rabló még a poéntemet is elrabolta! Meztelenül jöttem ide, hogy lássa: maga vetkőztetett le! S erre maga is meztelenül jő elém!?

— A báró úr ősei még jobbágyelődeimet vetköztették le, instálom! — és kissé zavartan dörzsölte kezét Koronkai. — Most ez egyszer fordítva, én . . .

— Még érvel is, nem szégyelli magát? Előveszi szokott ügyvédi rabulisztikáját? Eh — legyintett a vendég bosszúsan.

— Jut is, marad is, báró úr! — mosolygott minden alázat nélkül a borotvált szájú fiskális. Aztán elordította magát:

— Pali, Paali! Hozzon azonnal cigarettát és gyufát.

— Igenis! — hangzott kívül a házmester hangja. Az ügyvéd szemrehányóan folytatta:

— Foglaljon helyet, azon a nádszéken, ni! Csak amíg megmagyarázom! . . .

— Leüljek? — rázta fejét a báró. — Ebben a házban, amelyet szintén tőlem rabolt el? Ha valamelyikünknek ülnie kéne, az csak maga lehet!

Az ügyvédnek majd keskenyebb volt a feje, mint a nyaktömege, melyet most meghajtva előrefeszített:

— Hagyjuk, báró úr, a szociológiát, jó? Nem áll az jól nekünk! Nekünk csak egyetlen védenivalónk van ma, s ez a fajtánk! Ó, ez a mi drága fajunk . . .

— Maga óbégat a fajról, maga — elfajzás!

— No, ami az elfajzást illeti, ezen a téren az arisztokrácia se kutya! — de nem merithette ki ezt a témát, mert bejött Pali, átadta a cigarettát, gyufát és szinte észrevétlenül húzódott ki a szárazra. Koronkai megkínálta volna morcos vendégét, de az elfordult. Az ügyvéd rágyújtott, mélyet szippantott és békítően próbálta a tárgyilagosságot:

— Nézze, báró úr, becsületes jogi esetben álltunk szemben és én megnyertem ügyfelem perét, nemde? Ügyfelem ezúttal maga az állam volt, hogy engem a pör megnyerése után a báró úr volt házával honoráltak, hát, istenem, tehetek én erről? Különben is rég lakom itt, ezen a kúrián, úgyhogy . . .

— Igeen? Hát a lőrincfalvi kúriámmal és az ottani harminc hold szántómmal mi köze volt? Az is ügyvédi fizetségéhez tartozott? Maga törvényes — útonálló!

— Nono, báró úr, — kérem, fékezze magát! Jó magyar kézre ment úgyis, amit maga elveszített! És magának még másfélezer hold erdeje maradt a Kisnegojon, hát az a kis kastély a kéméndi határban, az mit vétett, a kétszáz holdnyi mintaföldecskéjével? Higgye meg, ritka kitartás ez, ilyen hosszú pörben! Csak gratulálhatok ellenfelemnek, az ön felperesi ügyvédjének! Kitűnően támadt a kollégám, azt meg kell neki adni!

— Peersze, mert ő is — megtalálta számításait! Maguk a veszteségeimen osztoztak, hiába is tagadná! No és — az államnak is átadták, ami az államé, az Irás szavai szerint, ugyebár? — Maga pedig — ezen a kövér, görcsös lábán, — maga még szabadlábon jár és kukorékol itt nekem?

— A magam szemétdombján, báró úr, kukorékolhatok! Aztán családom sincs, halálom után minden vagyontárgyam úgyis az egyházamé! Most is . . .

— Tudom, tudom, — ahogy megnyerte ellenem a pört, azonnal százezer lejt adott egyháza céljaira! Remek! Hallom, főgondnok is lett már itt helyben és — olajban festették le a presbitériumi díszterem számára, jobbjával a zsebében! De miért nem az én zsebembe dugott kézzel pingálták le magát, mi?

— Mert a báró úr őseit se portrézták a parasztok zsebébe dugott kézzel! Csak ősi kardjuk markolatát fogták keményen, — hehehe, — ugyebár?

Most hirtelen Tivi báró is elvett egy cigarettát a Koronkai markából. Ő is rágyújtott, mélyet szippantott, mire Koronkai már békítőleg nógatta:

— Ha elszívtuk, nem úsznánk egyet ebben a forróságban fölfelé, az ár ellen?

— Jaaj, uram, nem merem én azt! Biztosan belé fojtanám a vízbe! És tartozom önnek egy vallomással!

— De én nem vagyok menyecske! — nyihogott a csupa zsír emberke.

— Egyszer a turbina hidjáról néztem önt, amint a Maros-csatornában mozdulás nélkül úsztatta kövér kadáverét . . . Sejtelmem se volt, hogy egyszer majd személyesen kell önnel összerúgnom a patkót. Már akkor is híre volt önnek országszerte! Első ügyvédnek becézték önt a magyarok közt és erre én az államma! való peremben pont kegyedet fogtam ki ellenfélnek...

— Higgye meg, báró úr, direkt jól járt velem! Ha nem én állok a báró úrral, mint kisebbségi magyarral szemben, akkor még most is tartana a tizéves monstrepör és a báró úr egész vagyona elúszott volna! De én humánus fajtársa vagyok. Mert tengeri kígyó ilyen állami per, hiszen egyik fiókja, a városi malomper még most is húzódik! Hajaaj! Ismerem én itt a dörgést!

— Meghiszem azt! On kitűnően uszik a szennyesben, tempó nélkül is, hát még ha mozdul! Ha valóban úszik! Attól maga körül mindenki a víz alá kerül!

—. Hát ez sok, báró úr! Maga folyton inzultál, saját otthonomban! Ez — ez, kérem, — magánlaksértés!

— Ugyan, ugyan! Magának a száján minden mindjárt jogi eset lesz! Ha valaki rálép a lakkcipőjére, akkor ez magánlaksértés, mi? Maga . . .

— Elég, uram, ne folytassa! Mert tudja meg, — a történelmi múltjaval együtt — kidobatom innét a házmesteremmel, megértette?! — s a lábujjára emelkedett fölháborodva Koronkai. De a báró most testközelbe lendült:

— No lám, még ő haragszik, a kis gömböc! — azzal nekiszökött a tömött zsákemberkének, jobbról-balról arcul ütötte s végül öklével úgy hasba lökte, hogy nyekkenve hullott az a vizes padlóra. És ott nyögte hangosan:

— Pali, Pali, — jöjjön már avval a gereblyével!

Pali berohant, de a báró már kint volt a nyitott ajtón a szabadban és a csónakjába szökött, kihurkolta s miközben ellökte magát a háztól, gúnyosan búcsúzott:

— Ezzel még tartoztam! Isten vele, főgondnok úr! — s már a folyó közepén evezett a két végén hegyes csónakján. Pali kérdően tekintett hátra gazdájára, hogy beszökjön-e ruhástul a vendég után a vizbe? S volt valami a magatartásában, mintha kérdezné: érdemes neki beavatkoznia e két úr üzelmeibe? — De az ügyvéd már föltápászkodott és nyöszörögve szidta Palit:

— Maga is — jaaj, — mindig elkésik! Legalább azt a gereblyét hajította volna a fejéhez! — Jaaj! — De talán jobb így! Úgyis elintézem én, — azaz — az en dolgom, na! . . .

És ügyet se vetve az ámuló házmesterre, a hasát fogva imbolygott be a házba. Pali csak az udvar közepéig kísérte, két lépésnyire mögötte, aztán hátrasietett

a szuterénbe a feleségehez. Csakhogy Koronkai még visszahörgött utána a fölépcsőről.

— Küldje be asszonyát, Rózát, borogatni, hé! Aztán — be ne merészkedjenek a kölykök a fűbe!

— No, akkor nincs nagy baj — vigasztalódott Pali —, ha most is a füvet félti, nem a hasát! — és bein tette ujjával a gyermekeit ebédre. A fásfélszer mellett, félig a föld alatt volt egyszobás lakása, fedett nyárikonyhával. Mire beért, már terítve volt az asztal Róza meg sietett a ház urát kúrálni . . .

Az asszony, egy vékony, szelíd házidoromb, sajnálkozva jött vissza:

— Szegény naccsás úr, úgy helybenhagyták, még meg is dagadt a hasa!

A gyerekek már a baromfiudvaron játszottak és Pali a krumplileves-ebéd után már a suszterszékén ült, ahol, mikor ráért, olcsó munkát végzett, cipőt foltozott. Bosszúsan válaszolt:

— Még sajnalod a nagyhasút? Tán, mert folyton félti az udvar füvét a gyermekeinktől?

— Azér' mégis, hagyjad, tisztességes ember őkelme!

— Az a'. Még nem lopott mozdonyt. De mindig nyomósabbat szerez annál . . .

— Mi baja volt a báró úrral, te?

— Honnan tudjam? Csak annyi bizonyos: jó helyre csattantak a pofonok.

— Nahát, ilyen úriemberek! Úgy verekednek, mint részegek a kocsmában!

— A zsákmányon marakodnak, fiam! — és buzgón kopácsolt a varga a cipő orrán. — A báró meg a nyúzó fiskális, — hadd üssék egymást! Lesz idő, hogy mi verjük ki őket . . .

— Ó, ezt megint a Madoszban tanultad, a titkos gyűlésen, mi?

— Nem is a kaszinóban, ferbli közben! Te, Róza, te — sokat kéne tanulnod, hogy olyan keveset is tudjál, mint én!

— Én csak azt tudom, hogy a finum urak ne adjanak rossz példát a szegényeknek, ne dulakodjanak!

— Finum urak? Dologtalan vérszipók, — hoszpodárok! Te, te Róza, — amit én egy hónap alatt keresek, az dohányra meg italna sem elég nekik, — néha egy nap alatt verik el! És a három rajkómnak krumplileves az ebédje! Azér' te — csak beszélj, csak mondjad a magadét — és legyintett Kibédi Pál —, úgyis hiába oktatlak! — és a foltozó varga, hogy elverje magát a házi vitától, elkezdett danolászni:

Világéletembe' bánom,
Hogy Pálfy Dénöst szógálom
Bú éjjelöm, bánat napom,
Amióta nála lakom.
Este-reggel hagymáslé,
Így az élet lefelé. .

*

Már két szobában is táncoltak a fiatalok, magasra hágott a kedv a Koronkai-kúrián. Az öregebbek itt is, ott is sűrűn koccintottak pezsgővel, vörösborral, néhol nótáztak is már, úgyhogy a város három legjobb népzenésze váltakozva húzta a nyafka műnótákat, szobáról szobára ütve rajta a dalosokon. Hudák Peti, a fiatal ügyvéd, egy társaságban leverte szivarhamuját:

— Igenis, két pofot, két flemmet kapott Koronkai Minya Tivi bárótól! Még egy hasbokszot is, ráadásul! Egy rokona mondta el nekem, de — sebaj, senki se látta! — és elfordult lovagiasan a jól fésült úr.

— Na és? — kérdezte Macskásy, a vidéki dzsentri, gondosan keverve kellő arányban a vörösbort a pukkanó-fehérrel. — Ha nem is látta senki, akkor is — hol az elégtétel?! — kapta föl hangját a hórihorga vadölő.

— Neked ez nem elégtétel: két pofért és egy hasbokszért — ez a ház, a lőrincfalvi kúria meg a harminc hold? Megérte! — kacagott teliszájjal Botár Samu bácsi, a nyugalmazott főügyész. Az óriás szalon egy kapcsolt részében ittak az urak, szürke barokk-

bútorok közt, és várták bentről, a szalonból a jelt, amikor ki szabad menniök, mert kész a szinpadi kukulórium! Most ünnepelték a szentivánéji álom kötetlenségét és dr. Aján, az ügyvédjelölt, még élőképet is rendezett a vendéghölgyekkel és a házi személyzettel. Kiszivárgott az is, hogy Koronkai lesz a főszereplő!

Kibédi Pali odabent már elkészült az ételes-italos asztalkákkal, a déli növényzettel megrakott dobogóval, ahol a „keleti" jelenet szinre kerül. Róza is sürgött forgott, még az apró gyermekek is, anyjukat hiva, beszemtelenkedtek néha. Végre csöngettek s ekkor kiküldték Kibédinét a gyermekeivel és behivták mindenfelől a vendégeket. Ki-ki leült — egy-egy teli pohárral, serleggel — a karos rengőkre, amelyek sorban álltak a teremszerű helyiségben. Vagy huszonöten voltak már és nem csekély zsivajjal találgatták, — ugyan mit találhatott ki az a koraősz Aján, a nők barátja! A legjobb táncos, a város úri dilettantizmusának oszlopa!

Pont, amikor éjfélt zöngött a zenélő óra, szétment a függöny és a dobogó szélén ott feküdt, nargyiléját szíva, egy perzsaszőnyeges kereveten — Koronkai Minya dr. Ezúttal Harun al Rasidnak volt öltözve, tetőtől talpig bő piros bugyogóban és szélesen mosolygott a közönségre. Most kettőt tapsikolt és bejött — a háremőre. Aján volt ez, a fehérbugyogós fiatalember, aki karját összefonva mellén, mélyen meghajolt és eunuchi magas hangon szólt:

— Parancsolsz, felséges kalifa?

— Azonnal jöjjön be Seherezade! Hívatom! — mire Aján odatipegett a főajtóhoz és súgott valamit a civilruhás Kibédi Pál fülébe. Pali kiment és beirányitotta a mesehősnöt. Seherezade lassú lejtéssel jött fel a dobogóra, majd meghajolt mélyen és igy ajánlkozott:

— Fölséges kalifánk, — kezdjük meg az ezeregyéjszakát? — s ekkor már ah! ah!! — kiáltások hangzottak föl mindenfelől. Megismerték Hudáknét. Klárikát, akinek fejét átlátszó rózsaszin fátyol takarta, lába

onnivaló papucsban volt és két mellvédőn kívül csak egy rövid, testszínű, feszes bugyogót viselt, közepén egy otromba nagy, fekete lakattal. Valahonnan a harmadik szobából halk hárfapengetés ingerelte a delnőket fátyoltáncra és festette alá a szokatlan hangulatot, amely láthatóan emelkedni akart. De most a kalifa mély basszusban, unottan parancsolt:

— Nézd, Seherezade, kelet csillaga! Minek az ezeregy duma? Mondd el inkább a vendégeimről és rólam, de magadról is a véleményedet! Ám csak a színigazat, mert különben hajnalban a fejedet vétetem megértetted? — Hűséges szolgám, Kibédi Pál, te meg azalatt ügyelj, hogy egyetlen serleg és kehely se maradjon üresen!

Seherezade ledűlt a könyökére, a kalifa mellé. És élesen vette szemügyre először — az urát, Hudák Petit, aki az első sorban ült. Merőn nézte, aztán ujjal mutatott rá:

— Szégyelld magad, pacák! Szabadjára hagyod a feleséged, — rút üzleti érdekből!

Hudák e váratlan támadásra rémülten kapta le sima fejét, — a kitörő röhögés azonban magához térítette:

— Te sem ugyelsz, szerelmem, az uradra — érzéki okokból! — és ő is röhögött hangosan, némi erőltetéssel. A dobogói bajadér most már kacérul másfelé fordult s egyszerre Botár Samura mutatott:

— Nyugalmazott főserif, te, — miért nézed úgy, olyan sóváran a lakatomat? Úgy sincs már kulcsod hozzá!

Visítva kacagtak föl most a hölgyek, az urak bruhahája meg még nagyobb lett. De Samu bácsi kiforgatta vén-kék szemét és ábrándosan vágott vissza:

— Az nem is lakat, az egy — szentiványéji — nem, egy szentivánkéji álom!

— Bravó! — bőgte el magát Koronkai és biztatóan bólintott Klári felé. — Folytasd a vesézést, Seherezádém!

— Vese az, de velővel! — pattintott ujjával Samu bácsi. Klári most Macskásyra vetette szemét:

— Néé, — Katzer úr! Maga is itt van?

— Csakhogy én — én ősi jogon Macskásy vagyok! — tört ki hevesen a meglepett dzsentri.

— Az mindegy, uram! Katzer is egy rendes név és mindenki tudja, hogy a Macskásyak Mária Terézia alatt még Katzerek voltak! Nemde, mindentudó kalifám?

— Úgy, úgy! — helyeselt Koronkai. A dzsentrit éppen azért kacagták, mert — haragudott. Még a Kibédi Pali hangja is kiütközött a közkacajból:

— Persze, az is egy rendes név! — és tovább töltötte szorgalmasan a sokszor ürülő poharakat, szinte alig győzte a munkát. Közben élesen odafigyelt az urak és hölgyek, az egész becsípett társaság kutyaszívű önbírálatára. Seherezade szeme most Ajánnál kötött ki:

— Aa, kedves doktor úr, van szerencsém üdvözölni önt, mint a volt Monarchia legelső dilettánsát! S méghozzá magyarban! Micsoda magyar ön, aszondják, csak azért beszél néha örményül, hogy fogyjon az örmény szó.

Ajánnak erre örményül szidalmazta Seherezadét, aki már egy nagymúltú, túl molett hölgyet becézett a szavaival:

— Mondd, Pólika, hány éves koráig lehet az ember Semiramis?

— Hát az ki vót, te? — sikoltott föl a nevetéstől a tiszteskorú donna.

— Aszondják, szakasztott olyan volt Egyiptomban, mint te itt nálunk. De nem győzte annyi ideig a vérszomjat, mint te!

— De annak nem is járt annyit a szája, mint a Serezadéknak vagy hogy is hijják az ilyen tefélét . . .

— Az énfélémet nem hívják sehogy, Pólika lelkem! Elmegyek én magamtól is, csak jókedv legyen, meg jó bor a férfiaknak! És lehessen az igazat meg-

mondani mindenkinek! Itt van például a mi dicső házigazdánk, a koraötvenes, de örökfiatal Harun al Rasid kalifa! Ez mindent kibír...

— Úgy van, itt vagyok és örömmel bírlak ki benneteket, derék alattvaló-lelkeim! Szolgálatotokra ...

— No mármost: rég tudja a világ, hogy milyen volt ezer éve az első Harun al Rasid, ugye? Járta a bagdadi piacot ismeretlenül és meghallgatta a szegények keservét-baját. Nos, a mi kalifánk, aki itt ül előttünk és hétköznap a doktor Koronkai Minya álnévre hallgat, ő ugyancsak járja városunkat titokban és föl nem ismerve tudja meg népe bajait! És a piacon megtudakolja az árakat, szidja a drágás falusiakat, szót vált a kofákkal és ahol pörösködést szimatol, azonnal jelentkezik, hogy elmélyítse a viszályt s aztán mint ügyvéd keressen belőle! — Mindenhova eljut, vidékre is: még a legrégibb mágnáskastély fortélyait is kitudakolja! És ahol csak lehet, törvényesen segít a szegény civódókon! Kivonja életükből a civódás tárgyát, megszabadítja őket anyagi terheiktől: mindenkinek csak a javát akarja — elvenni! — S nosza és uccu, erre élénk és helyeslő mozgás és taps indult a szalonban.

— Nono, drága Seherezadém — dohogott Koronkai és megpaskolta ezeregyéjszakai társa kerek ülőkéjét —, kérdezd csak meg az uradat, akit annyiszor segítettem ki a zavaraiból: igaz-e, amivel itt rontod kalifai jóhíremet?

— Ó, még sokkal több igaz, becsületben öszülni kezdő kalifám! Nekem ugyanis Tivi báró, aki mindjárt itt lesz, aszondta, hogy...

Kint, a falfestményes előszobában éppen élénk vita hallatszott már, Kibédi Pali és egy idegen közt:

— Ha nem tévedek, önt itt aligha látják szívesen! — vélekedett Pali.

— Önnek nincs joga kételkedni meghívatásomban, ha egy Alcsuthi mondja!

És félrelökve a nem nagyon ellenkező ajtónállót, bejött a báró úr, ezúttal talpig nyári-fehérbe öltözve. Ingadozó léptekkel hunyorgott a fényben Alcsuthi Tivadar, szemmel láthatóan részegen. Megállt az emelvény előtt és ujjal mutatott a kalifára:

— Ah, a házam szentelése? Helyes, — mert a házam bitorlóját én már fölszenteltem a fürdőházban! — és jelezte két kézzel a pofonokat. Most rárikoltott Koronkaira:

— Térdre előttem, hűtlen sáfár! — s ekkor — ha csak egy pillanatra is — megdermedt a szentiványéji közönség. De aztán azonnal kapcsolt: ma éjszaka minden lehetséges, mindent lehet mondani, nincsen konvenció és illem, egy kicsit a római szaturnáliákon akartak lenni a mulatók. Kár, hogy nincsenek itt rabszolgák! — Kibédi Pali még úgy tett, mintha kötelessége volna a báróhoz nyúlni, de érzett rajta a határozatlanság. Tivi most élesen, indulatosan beszélt volna, de — vagy az italtól, vagy az izgalomtól dadogott:

— Nyomorult ka — kalmárhad, — térdre előttem, mi — mindnyájan! — S erre az egész társaság üvöltve röhögte ki. Koronkai fölényesen fogalmazta meg kalifai véleményét:

— Népem érdekében kirúghatnám önt, de nem teszem. Mindig sajnáltam a — lecsúszottakat!

— Ó, te hájas bohóc, te! — szedte össze magát Tivi báró. — Azt hiszed, félek tőled és a hozzád hasonlóktól? Szégyelld magad, egész társaságod nevében! Orgiát rendezel és — nem értesz hozzá! Nincsen stílusod és még a képzeleted is hamis, — ordénáré! Utánoznád az ősi urakat? Nevetséges vagy, amikor szórakozol is! És amikor jogászmódra csűrsz-csavarsz, vagy amikor harácsolsz, akkor sem imponálsz senkinek! Csak utálnak, de nem reszketnek előtted! Nem is tudsz tömegeket fosztogatni, csak egyeseket, akik a kezed ügyébe tévednek! Nem megmondtam neked,

amikor a minap megpofoztalak, te útonálló martalóc. hogy . . .

— Kibédi, azonnal dobja ki ezt a gazembert! — ordított most magánkívül a kalifa, de — már késő volt. Tivi báró felszökött a dobogóra, félrehárította Seherezadét és öklét összeszorítva boksz-pózba állt az ügyvéd elé:

— Gyere, vívjunk életre-halálra, te kalifa-gömböc!

Koronkai Mihály könyörögve nézett szét a társaságban. De senki se sietett a segítségére. Egyrészt az orgia, a mindent-szabad tudatával takaróztak, másrészt meg félős kíváncsiság is izgatta a vendégeket: mi lesz itten még! Botár Samu bácsi fölvillanyozódott:

— Ez aztán az igazi mulatság! — és tapsolt hatalmas tenyereivel. Ekkor már elcsattantak az első bokszütések a kalifa hasán. De a kerevetről föltápászkodó Koronkai fájdalmasan bögte:

— Kibédi Pali, segítség! Megöl ez a . . .

És menekülni próbált, mire a hátán csattant a báróököl. S mikor az ügyvéd visszafordult, hogy ő is üssön, Tivi báró átölelte és lelökte a dobogólépcsőn. Aztán az ajtó felé birkozódtak és végre Kibédi Pali is beleavatkozott az egyenlőtlen párharcba. Először belerúgott a báróba, hogy az meglódult kifelé az ajtónál. Nosza, erre kedvet kapott volna Koronkai is, hogy Tivi bárót ütlegelje, de amint nekifordult ellenének, abban a pillanatban kinosan felordított, mert Kibédi most őt találta iszonyúan fenékbe rúgni! Örök titok marad, hogy véletlenül-e vagy szándékosan? — Bőszülten fordult most az ügyvéd a cipészlegénynek.

— Reggelre kitakarodjék famíliástul a házamból! Maga sötétben bujkáló — cucilista!

De hiába dühöngött, elkésett: kiabálása beleolvadt az általános zajba. Az emberek visongtak, zagyván kiáltoztak, némelyik ujjongott is. Egymást lökdösve torlódtak kifelé, minden harag nélkül, a legtöbben hálásak is voltak a jó mulatságért! Egyesek kifutot-

tak már az udvarra, ragyogó holdfényben és végighemperegtek a magas füvön, mások beszaladtak a fürdőházba s néhány pillanat múlva meztelenül vetették magukat a nyári-meleg vizbe. Tivi báró — az eddigi erőfeszítéstől józanodva — szitkozódva kereste Koronkait, aki viszont a baromfiudvar mögött váltig mocskolta házmesterét, csakhogy Kibédi már bezárkózott a félszer melletti rezidenciájába. Végül még hallatszott a báró kurjongatása: halló! — halló! — és szidta azokat a vendégeket, akik csónakjába szálltak, hogy a Marost élvezzék hajnalban. Nem volt más mit csináljon: ruhástól vetette magát a vizbe és kilökdöste a csónakrablókat. Aztán már a hunyó csillagok búcsúztak a szétszóródó társaság hajnal előtti figuráin . . .

(1949)

IPARKODJ, KISFIAM

Sokat köszönhettem a tanitóimnak! Német elemibe jártam, de jócskán tanultam már magyarul is, az állam nyelvén. Első tanítómat Stocknak hivták, tehát magyarul „Bot"-nak, azonban soha senki se látott botot a kezében, még nádpálcát se. A második tanitóm Schmidt volt, azaz magyarul „Kovács", ki tán azért magasztalta annyit a szorgalmas kisiparosokat, mert ösei is azok lehettek. Az utolsó elemi osztályban nagy barna bajsza alól ez a nevelő mondta váltig nekem: „Iparkodj, kisfiam!" — S mivel nem voltak már odahaza magyarul jól tudó testvéreim, kénytelen voltam magyarul alig tudó szüleimmel tanácskozni, hogy mit jelenthet a tanitó úr gyakori intelme: „iparkodjam", azaz legyek iparos? Sok bajom volt akkor a magyar szavakkal, egyszer alig tudtuk megállapitani a családban, mi lehet például az a „tulajdonfőnév"? Édesanyám, aki mosónő volt, de éjszaka sokat olvasott, végül megnyugtatott, hogy magyarul se lehet más ez a szó, mint németül: valakinek a tulajdona! Például az én nevem vagy a törökverő Hunyadi Jánosé... És az „iparkodás" is csak az iparos fáradalmaiból keletkezhetett! Tehát — gondoltam —, nekem van igazam, a tanitó úr csakis azt akarhatja, hogy én, a tanitványa, iparossá legyek...

S ezért titokban gyakran lopództam be apám kovácsműhelyébe. Mivel ott inas se volt, sokszor nézhettem körül alaposan és babrálva játszhattam a szerszámokkal. Főként vasárnaponként csaltam be első gimnazista osztálytársaimat. Többek között egy szerb milliomos fiát, Avramot is, akit az egész osztály „cukros"-nak csúfolt, mert a haragvó tanárt a magyar órán úgy akarta csitítani, hogy benyúlt saját zsebébe, aztán markából így kínálta meg az osztályfőnök urat szerbül: „Nesze, tanár, cukor!"— Erre a gyermekek fölszabadultan kacagtak és vége volt a tanár úr haragjának is. Avram ugyanis nem tehetett róla, hogy a szerb nyelvben nincsen magázás és a gazdag úrfi csak úgy tett, ahogy otthon a házitanítójával vagy a cselédekkel szokott a kastélyukban: aki haragszik, azt cukorral kínálja! — A német és magyar gyerekek is szívesen tettek-vettek a kovácsműhelyben, de mindenesetre én voltam ott a legjáratosabb... Amíg apám egyszer be nem tévedt közénk és kalapáccsal fenyegetett meg minket az üllőnél:

— Szétdobáltok, bekormoztok mindent és — hallom, — még csúfoljátok a helyesírásomat is a műhelyajtón, ahol krétával tartom nyilván adósaimat?! Taknyos népség, ti! Aki még egyszer be mer ide jönni, azt mezítláb patkolom meg, megértettétek?! — És még külön fenyegette meg Avramot:

— Apád uradalmi kovácsa voltam évekig, de kidobott az öreg „méltóságos úr", persze, mert „cucilista" lettem, ugye?! S ezek után hogy mersz idejönni, te úrfi, te?!...

Egyszer büszkén jöttem haza az iskolából Az osztályfőnök úr az első évharmad végén kihirdette, hogy melyik fiú milyen tárgyból tanul rosszul és kapott intőt, aztán hogy hárman kaptak dicsérőt az osztályban — köztük én is, — mint legjobb tanulók. De otthon nem volt éppen rózsás a hangulat, mert sem az iskola kápusa, aki hozta a dicsérő-cédulát, sem apám nem tudott eléggé magyarul. És a portás,

Frici bácsi haragudott is kovács-apámra, hogy minek erőltteti a szegénysorból gimnáziumba a fiát? Azért így adta át az okmányt a műhelyben:

— No, neked is érdemes a fiadat úrnak nevelni! Már az első évharmadban „intöt" kapott, mert roszszul tanul! — (Közben ő is, apám is „inté"-nek ejtették az okmányt.) Apám meg ebéd közben így kezdett oktatni, mielőtt még szóhoz jutottam volna:

— Mindig belopódzol a műhelyembe, hogy elrontsd a szerszámaimat. Azt hiszem, szeretnél kovácsinast játszani, mi? Hát — eddig haragudtam, ha ott kaptalak. De most már nem bánom, ha kimaradsz az úri oskolából! Mert lám, ilyen szegény ember fiának, amilyen te vagy, „inté"-t hozott a magyar algimnázium portása, Frici bácsi, eddigi nemtanulásodért!

Nosza, felszöktem erre az asztal mellől és fölénynyel magyaráztam:

— Én vagyok — a szomszéd Lajossal, az igazgató úr fiával és Fülöppel, a selyemgyári munkás fiával együtt — negyven közül a legjobb tanuló az osztályban! — Ez a papir pedig nem „intő", hanem „dicsérő"! — és kitüntetésem e hangsúlyával diadalmasan ültem le, megtörülve izzadt, fekete hajam és kérdő szemmel várva a választ. No, lett erre öröm a házban! Édesanyám két adagot erőltetett azonnal belém a lekváros derelyéből és visszafojtott nevetéséből végül huncutul tört ki:

— Látod, Péter, te öreg majszt'ram, még neked is lehet okos gyermeked! — és a nyakamba borult, megcsókolt. De apám ügyet se vetett anyám szavára, hanem csak a papírt nézte mogorván:

— Ezt németül is megírhatták volna nekem! — azzal összehajtogatta volna a cédulát. De én gyermeki alázattal néztem vasöklére s kértem: legyen szíves és írja alá ezt a papirt, mert vissza kell vinnem az osztályfőnök úrnak... És ezután jóval bátrabban léptem át a műhely küszöbét. Úgy megnőtt az önérzetem, hogy elhatároztam: játszva tanulom meg a

kovácsmesterséget is! „Iparkodom", azaz iparos is leszek, nemcsak tanult ember! — És köszörülni próbáltam az ekevasat, forgattam a fúrógépet, kalapáltam az üllőn és ügybuzgón tapostam néha a fújtatót apám mellett, hogy a munkáját megkönnyítsem. De azért észrevettem, hogy nem lát szívesen a műhelyében most se. Néha rám is szólt bosszúsan: „Mennyi olvasást mulasztasz el, te kölyök, ezzel az itteni játékoddal!" — és bár asztmás volt már, mégis rendületlenül pipázott munka közben is, aztán öklébe vette a legtüzesebb vasat is, értésemre adva:

— Tudod, mikorra lesz az ember jó kovács? Amikorra a tüzes vas nem sérti már a marka kemény bőrét! — és mohón szívta félhosszú fapipájából a mérges füstöt, mintha nem lett volna elég neki a műhely füstje. Szeliden folytattam öt:

— Jó kováccsá lenni hosszú idő alatt lehet csak. De — mikor lesz jó kovácsnak maradni? Amikor a gazdag panasztok, adsza-nesze, azonnal fizetik a megrendelt munkát, ugye, édesapám? S nem tolják el a fizetést hétről hétre, hogy még vacsorára se teljen nekünk! S nem eresztik rám a szérű kutyáit, amikor kérem az ekevasköszörülés vagy a patkolás árát.

— Hát nem valami jó mesterség kovácsnak lenni a faluszélen, de micsináljak? Mikor még a legkisebb gyermekem is belekontárkodik a mesterségembe és veri az üllőt, mintha zenét tanulna hangszeren.

Erre abbahagytam a műhelybeli szaklátogatásaimat. Csak akkor mentem be, ha anyámmal együtt segíteni kellett valamiben a mesternek: például a nakoncátlan csődört le kellett néha fektetni és több embernek kellett lefognia, hogy megpatkolhassák. Ellenben megpróbálkoztam mint kisdiák egy másik iparral, amely szemmel láthatóan könnyebbnek ígérkezett. Arnold nevű barátomnak és Kati nevű bogárszemű húgának apja pékmester volt a Ferenc-csatorna közelében és a pékinasukon kívül még a két tanulógyermek is hajnali ötkor hordta szét egy-egy utcában

a jobbmódú házakba a bácskai feiérlisztből sült jajbejó kiflit. Nos, én ajánlkoztam Arnoldnak és Katinak, hogy részt veszek a hajnali sportjukban! Még fizetés is járt érte: egy utcáért egy kifli! Milyen büszkén hoztam haza és kináltam az első reggeleken szüleimnek a keresetemet! — Azonban hamarosan baj lett ezzel az új iparkodásommal is! Mert nem állhattam ellen a csábító kifliszagnak és megettem egy hajnalban a rámbizott áruból a nekemjáró kiflit, majd — talán boldog szórakozottságból is — még egyet és így nem jutott már az utolsó házba elég áru! Erre rémülten vallottam be gaztettemet Arnoldnak, aki azonnal kisegített: lopott otthon két kiflit és így pótolta ki hiányomat. Én pedig — fölmondtam a szolgálatot, mivel nagyon nehéz volt a kiflihordás a szegényember fiának... Holott Arnold csak legyintett egyet lelkiismeretfurdalásomra:

— Ojjé, van neked fogalmad, hányszor van zavar az inasnál, sőt én és Kati is gyakran tévedünk a számitásainkban s ilyenkor napokig élünk előlegből.

Mégis abbahagytam akkor a pékipart s egyik bognárfi-osztálytársam apjának műhelyében kezdtem szemlélődni. Tyű, mekkora kocsikerekeket hajtottunk ott a keresztutcán és mekkora buzgalommal segítettük rá a vasabroncsot a nyersfa-kerék küllővázára! Egyszer éppen vagy négyen huzakodtunk a mesterrel együtt, amikor munka közben magyaráztam barátaimnak:

— A „bognár" szó biztosan a német „Wagner"-ből készült! De hát ez nem olyan nagy nemzeti szégyen, hiszen azt olvastam a „Mindentudó Naptár"-ban, hogy egész Európa a magyaroktól vette át a „kocsi" szót: Kócs községben csinálták a régi magyarok az első kocsikat! Látjátok, minden nép ád valamit kölcsön a másiknak!

De a fiúk nehezen birták el az ilyen bölcsködéseket. S egyszer, amint megint javában magya-

ráztam valami „szivrepesztő elméletet", hát csak rámkiáltott a kis Jakab, a bognárfi:

— Ne járjon már a szád, Karli! Inkább ülj be az új szekérbe és hajts minket! Mi leszünk a lovaid!

Erre ostorral a kezemben ereszkedtem a bőrülésbe. De jajaj, abban a pillanatban összeroskadt a jármű, mert a fiúk a két első kereket csak szinleg illesztették be. Soha olyan hálás tapsokat nem kaptam, mint ott a bognárműhely előtt, ahol földre pottyantam és kinevettek! Ám e kudarcom miatt búcsút mondtam a bognáriparnak is, és visszatértem gyermekkorom legforróbb sikereinek területére: a tutajvilágba! A Herzog-telepre, ahol a fatelepről és a fűrészgyárból melegvíz ömlött a Csatornába és ahol a környékbeli fiúcskákkal, mint a naptól feketére sült „bácskai négerek", naphosszat, sokszor vacsora idejéig fürödtünk, heverésztünk és játszottunk meztelenül nyáron a tutajokon. Naponként kérdezték tőlem a sovány lábszáraim miatt: „Lecsatoltad már a lábikráidat?" — Aztán akárhányan el is úsztunk széltében a tutaj alatt, csak hosszában nem merte egyikünk se megtenni ezt az ostobaságot. Amikor apám hallott ezekről a tutaj alatti elúszásokról, teljes dühvel mondta nekem:

— Ilyesmiről ne is halljak többé! Ezért nem pofon jár, hanem kitagadás a házból! Semmiért kockáztatni az életet? Az ilyen meg sem érdemli, hogy éljen!

Nos, annyi ipari balsiker után megint odakerültem a tutajvilágba. De már első heti fűrésztelepi kalandozásaim közben furcsa tapasztalatokat szereztem. Leóval, a fűrésztelep tulajdonosának fiával és még néhány pajtásommal arra lettünk figyelmesek, hogy — egy hétköznapon nem dolgozott senki a telepen és a gyárban! Nem hallatszott a gőzfűrész éles sziszegése, sem a tutajmunkások elnyújtott „hórukk!" — kiáltása a fenyőszálak vontatása közben. Mi ez? Nincs ma ünnep, szerda délután van most és — itt nem dolgoznak?! — Ahá — jöttünk rá mi fiúk —, ez az úgynevezett „sztrájk" lehet csak! Már hallottunk ilyesmi-

ről, apám is mesélt efféléről: a munkások ebben reménykednek és ezt emlegetik fegyverként az urak ellen! S amint most jobban körülnéztünk, azt is észrevettük, hogy Leó váratlanul eltűnt közülünk, hazahívták apjáék, akik — amint hamar megtudtuk Herzogék egyik cselédjétől — aznap utaztak el Boszniába...

Itt is, ott is az óriás telepen külön munkáscsoportok beszélgettek izgatottan, s egyszerre észrevettük, hogy az utca felőli nagykapunál négy csendőr jelenik meg és számba veszi a bemenőket. Még azt is megláttam nagy szorongással, hogy édesapám is bejött a nagykapun, civilruhában, kovácskötény nélkül, egy szerb munkással, Tósó bácsival, a feketebajszos szocialistával, aki valaha cipészlegény volt, majd bányász lett a Duna menti Körte hegyekben, Péterváron. Engem Tósó bácsi sorsa is aggasztott most, mert az ő házikójában születtem. Apám és Tósó bácsi egykedvűen számba se vették a kapunál a csendőröket, hanem csak ballagtak a telepre befelé, egyenest a kellős közepének, ahol a legtöbben tolongtak egy roppant deszkarakás előtt. Mi, fiúk, persze, apámék után lopóztunk s már készen láttuk az emelvény-félét, amelyre most Tósó bácsi úgy lépett föl az asztal mellé, mintha neki készült volna ez az egész szokatlanság. Aztán németül, magyarul és szerbül kezdte szidni a gazdag parasztokat, a milliomosokat, a Herzog-telep cégurait és a főszolgabírót, akiről közderültség mellett állapította meg, hogy hiába hívják Deáknak, mégse számit a „haza bölcsei" közé... És azonnali béremelést követelt végül, heti húszszázalékost, aztán kimondatta a tömeggel határozatilag: ha nem adja meg a cég a béremelést, akkor ezen a nyáron itt nem lesz munka!...

A gyűlés után apám Tósó bácsi nélkül jött ki a nagykapun, és olyan szigorúan nézett maga elé, mint mikor otthon a jegyzőt szokta szidni, amiért az őt „rossz adófizető"-nek merte nevezni! A csendőrök egyetlen kimenőt sem állítottak meg. De mi gyerme-

kek valamennyien azon töprengtünk, hogy hol maradhatott el Tósó bácsi, a szónok? S egyszerre csak láttuk, hogy a csendőrök átrohannak a telepen a Csatorna felé, ahonnan nemsokára lövések hallatszottak. Es egyes jobbfülű fiúk azt a hírt hozták már, hogy a gyűlés vezetői nem erre jöttek ki, hanem „áthágták" úszva, vizet taposva a csatornát, ruhájukat jobbjukkal magasra tartva s aztán a Telecskai szőlősdombokon át elmenekültek, — hiába lőttek már utánuk a csendőrök. Juj, mekkora izgalom támadt erre köztünk, folyton biztattak pajtásaim, hogy meséljek Tósó bácsiról és erről az egész sztrájk esetéről itt, amelyet a szerb bányász vezetett le ilyen sikeresen. Én azonban restelltem hencegni apám barátjával és inkább huncutkodva fordultam kisdiák-társaim felé:

— Bezzeg mi nem mernénk sztrájkolni, ugye, a a gimnáziumban!

Vagy négyen is ellenkeztek, Arnold meg méltatlankodva kérdezte:

— Mi a fenéért sztrájkolnánk mi, te buksi?

— Hát hogy kevesebb számtanóra legyen és minél több tornaóra — jelentettem ki komolykodva. Csakhogy Lajos, az igazgató fia, azonhelyt javított a követelésemen:

— Minél kevesebb latinóra legyen! Milyen unalmas egyre ismételni a tárgyesettel használt elöliárókat: „Ante, apud, ad, adversus, circum, circa, citra, cis!" — ezeket igy, taktusra a tornaórán kéne elmasírozni!

Gábor azonban, akit nem vettek föl a gimnáziumba, mert zsilipmunkás apja nem győzte volna a tandíjat és nem volt olyan jó tanuló, hogy tandíjmentes lehetett volna, — most közömbösen kérdezte:

— Mit érek én a ti sztrájkotokkal, ha úgyse járhatok a gimnáziumba?!

De nem fejthette ki panaszos kérdését, mivel a csendőrök fütyülve s több nyelven káromkodva tértek vissza. Minket, a „csavargó fattyúkat" még a fűrészsztrájk vidékéről is elkergettek! — Édesapám meg

lelkesen hangoztatta nekem vacsora közben, hogy fogadni mer: lesz eredménye ennek a sztrájknak és tömeggyűlésnek! Honnan szerezzenek Herzogék annyi új munkást a sztrájkolók helyébe? Boszniából, ahová ellógtak félelmükben? Aztán szakember is kell ide rengeteg, még maga a nyers tutajmunka se olyan könnyű és egyszerű, hát még a fűrészgyári munka?!

S még évek múlva is büszke voltam apám jóslatára! Mert heti tizszázalékos bérjavítást már két nap múlva elfogadott a Cég s a télen még a tizenkettős javításig is eljutottak a fűrészgyáriak! — Igaz, Tósó bácsit harmadnap reggel elkapták mégis a csendőrök s ezért legalább egy félévig nem fordulhatott meg a kovácsmester műhelyében. Pedig milyen szívesen hallgatta apám, csak édesanyám korholta, szokása szerint féltréfásan és németül:

— Ha olyan jó bányamunkás volnál, Tósó, ott a Duna mellett, a Fruska-górában, mint amilyen jó szónok vagy, akkor hamarább lenne szocialista világ!

— Te meg, Liszka mama, ha regényolvasás helyett jó szocialista könyveket fogadnál el tőlünk, még jobb mosónő lehetnél!

Soká maradt a fülemben és szívemben ez a hang! Bár aztán, mint negyedikes diák, elkövetkezett az én életemben is az első regényolvasó korszak. A szomszédban Lenka néninek, az igazgató feleségének, Lajos anyjának, aki betegen feküdt, egész sorozat német könyvet kezdtem az ágya mellett fölolvasni: például Spielhagen történelmi regényeit. Azért olvastam föl én, mert — állítólag — jobban olvastam németül Lajosnál és azonkívül minden olvasó-délutánon pont négy órakor egy findzsa kávét kaptam egy kiflivel! S ezt az ipart is szívesen folytattam, mert régen azon kaptam magam, hogy nagyon érdekelnek — mint édesanyámat — a könyvek! Hát még ekkora adagolásban! S hogy nőtt az örömöm, amikor Mikszáthot kezdtem magyarul fölolvasni! Még Lajos is bejött ilyenkor, mert ő is együtt akart kacagni anyjával és

velem. Szóval — észrevétlenül egy irodalmi iparisko-lába kerültem és ez a munka akkor is érdekelt mód-felett, ha nem értettem meg mindent kellőképpen a fölolvasott könyvekből! Édesanyám pedig mind több művet kért innét is kölcsön és apám hiába morgott, amiért otthon már túlsúlyba jutott az irodalmi levegő és hangulat... Liszka mamám e morgással szemben gúnyosan jegyezte meg ebéd közben:

— Azt akarod, hogy a fiad ne olvasson, hanem — festeni kezdjen? Hogy befesse itt a gondosan me-szelt ház falát?

— Próbáltam volna én a festést is — panaszkod-tam erre —, de azt mondta erre a rajztanár úr, hogy olyanok a képeim és mértani ábráim, mintha apám kalapácsnyelével rajzoltam volna ezeket... Aztán még azért is szidott a tanár úr, mert észrevette, hogy a fa tetején eperlevelet szedek a selyembogarainknak, — nem diáknak való munka ez! — aszondta...

Péter mester még csak meg se haragudt e tanári gorombaságokra. Csak komolyan jegyezte meg: örül, hogy a fia végleg elbúcsúzott a kisipartól, mert nem erre való, nincs erre tehetsége! És én nyomban méla-búsan meséltem el utolsó kudarcomat e téren. Szem-ben velünk, az utca másik oldalán működött a Hubánék kendermalma és utcai fonodája. Egyik saroktól a másikig lépkedtek hátrafelé a fonólegények és a köté-nyükre kötött cseberbe mártva ujjaikat, fonták a végtelen fonalakat. Váltig szólt hozzájuk akárki az ut-cai járókelők közül, a legények alig válaszoltak, mert szinte ütemesen hátráltak a járdán és egész figyelmü-ket a fonásra fordították. Ebből természetesen sok ba-lett. Az utcakölykök leleménye egyik ravasz csinyt a másik után eszelte ki ellenük, hogy hátrálásukban el-buktassák őket. Én a kisipari rokonszenvem miatt na-gyon rossznéven vettem pajtásaimtól, hogy még ők is efféle olcsó mulatságon törték a fejüket. S vitatkoztam velük, hogy a fonólegényeket kenyérkeresetükben za-varni milyen buta dolog! Erre egy szép napon üzene-

tet kaptam a vén Poldi bácsitól, a fonoda tulajdonosától, hogy jöjjek föl hozzá. S vasárnap délelőtt el is mentem Poldi bácsihoz, aki így fogadott:

— Hallom a szomszéd Lajoskától, hogy te fonólegény szeretnél lenni mindenáron! És tán apád ellenzi? Azt akarja, hogy tovább tanulj?

— Dehogyis! Én is tovább akarok már tanulni! De azért — minden vasárnap délután eljönnék ide, hogy — megpróbáljam ezt a szép ipart is, ha valaki megmagyarázná . . .

— No, nem kell ahhoz olyan sok magyarázat, meglásd! Ha úgyis csak vasárnap gyakorolnád ezt a mesterséget. És Lajoska is csak akkor tanulná ezt a finom munkát . . .

— Nos, minek mondjam tovább, drága szüleim? Lajos keresztülvitte Poldi bácsinál, hogy én hajtom a fonókereket, ő meg hátrálva fonja a fonalat. És nem akarta megengedni, hogy én is fonjak, csak hajtsam neki a kereket, végezzem a bóvlimunkát! Képzelhetitek, hogy kérésem második megtagadására ott is hagytam Lajost, Poldi bácsit és az egész mesterséget! Hogy én csak fonó-napszámos legyek, kerékhajtó, és Lajos legyen a szakember?! Nem . . .

Szüleim nevettek balsikeremen s anyám vigasztalva oktatott:

— Ne légy fonólegény és hagyd abba sokféle mesterkedésedet! A te szellemi munkád se szégyen!

— Igen, de — a szellemi munkát nem érzem foglalkozásnak, csak élvezetnek.

— Hallom — kacagott a szavaimba Liszka mamám —, még a csatornai kotrógép körül is matarásztál, hogy az hogyan működik?

— Biz' az is nagyon érdekel! Milyen bölcs dolog a gép a vízben is . . .

Anyám megint burkolta tréfáját:

— Szeretnél te is olyan bölcs lenni, mint a kotrógép? Amint hasznosan dolgozik a hasa mélyén, emészt és megtisztítja a Duna—Tisza csatornát! S végül da-

rujával dicsekedve emeli magasra és veti partra — az iszapot meg a sarat!

— Azt, azt — hangsúlyoztam —, az iszapot, amelyből még kitűnő trágya is lesz a szántóföldeken!

— Jó, jó, de azért ideje volna, hogy abbahagyd már ezt a praktikus „iparkodásodat", hiszen — úgyis hamar elkerülsz a háztól: Kecskemétre mész a fögimnáziumba, édes fiam! Ottan tanult régen a bátyád is, hogy postás lehessen és megtöltse a vonatokat levelekkel, újságokkal, írott emberi bölcsességgel!

És el is jutottam ősszel Kecskemétre, a gimnázium felső osztályaiba. Persze, itt a német „Karli" nevemet azonnal „Karcsi"-vá magyarosították a külvárosi, a tabáni kisparaszt- és kisiparosgyerekek. Egy nagygazdánál laktam előbb, s annak két fiát kosztért és kvártélyért németre tanítottam volna. Csakhogy a két fiú nem birta el a német szót és folyton pofokat igért, ha csak megszólaltam ezen a nyelven! Ezért mint házitanítócska nehéz csatát folytattam a honvágyammal is . . . De amikor egy tímárcsaládba kerültem, lassanként mégis megbarátkoztam a szives környezettel, a várossal és az „öző" nyelv nehézségeivel. Az első iskolaév végére már én is „mögöttem a könyeremet möggyel s ha nem öttem mög, eltöttem röggelre" . . . A sportba is belévetettem magam: füleslabda, futball, szertorna legalább annyira kellett, mint a mindennapi kenyér, de — a legszebb sportom mégiscsak az olvasás maradt, a szakadatlan iparom. És nem is tudtam még, hogy ezzel az olvasással mennyire megkönnyítem későbbi irodalom-tanulásomat! Folyton versenyeztem másokkal, Révész Lacival és Móréh Jóskával, hogy melyikünk olvas többet, és hamarosan hencegni kezdtem, hogy én vagyok osztályom első olvasója! Persze, Kecskeméten még nem is láthattam német könyvet, de annál többet falhattam a jó magyar könyvekből, mert az önképzőkörben jókora könyvtár állt rendelkezésünkre. És hányszor hallottam ott a kollégiumban, hogy Jókai Mór ott

jogászkodott, — illett azért, hogy valamennyi könyvkéznél legyen a diákok számára.

S lassanként alig hívtak már „eleven nímót"-nek, hanem inkább azért csudáltak, hogy le tudtam írni gyorsírással, amit más beszélt! De én fumigáltam ezt a tudásomat, mert a gyorsírás is csak „kisipar", bárki megtanulhatja, aki nem sajnálja a fáradságot. Aztán hetedikes diák koromban zajlott le életem egyik legmozditóbb eseménye, amely szinte döntő lett ipari „tévelygéseim" után. Mert az iskolaév végén ingyen vehettem részt egy miskolci—diósgyőri diákkirándulásban! S ott, a város főutcáján kalauzolt minket egy miskolci tanár, aki egyszerre megállította az ötven diákkirándulót és néhány tanárunkat:

— Psszt, fiuk, vigyázzatok! Látjátok, ott megy éppen a kaszinóba Lévay József, a költő, aki a „Mikes"-t írta! — Erre vagy ötén is mondani kezdtük, a finom szürke ruhás, öreg költő felé nyújtva nyakunkat, a „Mikes" című verse kezdősorait: „Egyedül hallgatom tenger mormolását . . . Egyedül, egyedül a bujdosók közül . . ." — azonban a tanár-kalauz leintett bennünket:

— Nem illik feltűnést kelteni az utcán! Ne zavarjátok Arany János leghivebb tanitványát!

Így fölizgatva jutottunk el aztán a szomszédos Diósgyőrbe, az óriás vasüzembe, ahol mint kovács fia megrendülve láttam az otthoni kicsiny és az itteni végeláthatatlan vasmunka közti különbséget! Egy ember magánmunkájának szűkösségét és az üzem ezernyi munkásának munkaeredményét! Amint szikrázva rohantak ki az óriás kohólángokból a vaskigyók, a vasúti sínek és robogtak el előttünk a közlekedési rendeltetésük felé! — S mire kikerültünk az üzemből, megszületett a fülsiketitő világzajban a nagyipar első láttára elhatározásom: verset irok én is, mégpedig éppen Diósgyőrről! S mire visszakerültünk Kecskemétre, már el is készült néhány versstrófa a fejemben. Aztán vagy egy hét múlva beküldtem kész verse-

met a helyi lapnak és egy pesti napilapnak is. Szinte botrány tört ki az osztályban, amikor megjelent a költeményem előbb a helyi, majd a pesti lapban is! Egyik osztálytársam, Faragó Sanyi kihúzta magát és úgy támadt rám:

— No, most járjon a szád! Még most se hiszöd el, hogy jövőre tegöd köll mögválasztanunk önképzőköri elnöknek?!

Hevesen ellenkeztem: szentségtörésnek tartottam olyan önképzőkörben elnökösködni, ahol egykor a lángeszű Jókai Mór is működött! De hiába, bárhogy húzódtam is az elnökségtől, mégis rajtam maradt ez a meg nem érdemelt tisztség! Sőt, még a tanáraim is belényugodtak, hogy tanitványuk verset mert irni, talán fényes nappal is! Azonban én nemigen mertem sietni ezzel az új iparommal, mert éreztem, hogy csak nagy témák és erös hatások jogositanak föl a vers irásra. Annál is inkább, mert egy-két, ezután irt versikémet nem hozta le a pesti, hanem csak a helyi újság. Így kerültem aztán mint költöcske haza, vakációra, a nagyközségünkbe, ahol büszkén mentem el egyik volt tanáromhoz, akinek odaadtam a pesti lapot, hogy a tanár úr olvasás közben bukkanjon volt tanítványa versére. De a tanár úr észre se vette a költeményemet, hanem megköszönte szépen, hogy az „Innen-onnan" rovatban milyen érdekes cikkecskét olvashatott a tengeralattjárókról! Erre röstelkedve mutattam meg estefelé apámnak első megjelent versemet, melyet le is fordítottam neki röptében németre. Ám ekkor ért a legnagyobb meglepetés: apám nem volt éppen elragadtatva mondanivalómtól:

— A tisztes kisipar lebecsülése ez a vers, édes fiam! Szép, szép, hogy lehozták, de hát azok se tudnak eleget ott a lapoknál — és legyintett a mester a megsértett ifjú költő felé —, nem bizony!

S még ennél a kudarcnál is lesújtóbb volt, hogy az értelmes, omló szőke hajú és kék szemű Méda, volt ta-

nitóm lánya, aki először érdekelt tartósan siheder koromban, szintén alig lelkesedett a sikeremen:

— Maga verseket ír? — kiáltott föl magyarul és gúnyosan. — Hát nem tudja, milyen éhenkórászok a költők?! — és hidegen fordult el tőlem, a kovács fiától, aki ilyesmire, versfaragásra vetemedik . . .

De mégsem hagytam abba ez újabb ipari kísérleteimet. Míg aztán egyik tapasztalatom észre téritett. Apám, Péter mester, elvitt egyszer magával a szomszéd községbe, mely össze volt nőve a miénkkel, a Simon-féle vendéglőbe, ahol néhány pesti szocialista vezér, talán Bokányi és Buchinger is, beszélnek majd az itteni és a környékbeli szocialisták előtt. Útközben édesapám próbálta megértetni velem, hogy miért lett szocialista! Mert hiába dolgozik ő is, anyám is, mégis előfordul, hogy nincs vacsorára való pénzünk este! Legutóbb is egyszer abból vacsoráztunk hurkát kilenc krajcárért, amit én kaptam egyik versikémért! S ne legyen az ember szocialista, mikor ilyen bizonytalan a munkásember élete?!

— Mert olyan nehezen fizetnek a vagyongyűjtő nagyparasztok?!

— Mert azt hiszik a gazdag paraszt-urak, hogy reánk kötelező a nyomorúság! Esznek-isznak és nem is látják, hogy itt a szegények tömegesen nyomorodnak el! Hogy annyian — százezrek! — vándorolnak ki munkát keresni, hogy százával halnak meg a bácskai tüdővészben, a legszegényebbek betegségében! Ők, persze, a gazdagok elmennek nyáron a közeli péterváradi hegyekbe nyaralni, de anyádnak eddig ötször volt már tüdőgyulladása, a mosónők betegsége! Judit néném is tüdővészben pusztult el, én meg mind csatázok egyre gyarapodó asztmámmal, a kovácsbetegséggel! S ha egészen megöregszem, ki tart el? A gyermekeim nyakára szakadjak, anyáddal együtt? Hátha nem is volna gyermekem? Micsoda törvény és kormányzás van itt ebben az urak országában! — kiáltotta dühösen apám és ökölbe szorult vaskezét mutatta nekem

Erre nagyot és merészet gondoltam: elkezdtem halkan mondani az esti utcán Ady Endre költeményét, a „Proletár fiú versé"-nek néhány strófáját:

„...Az én apám kopott kabátú,
De nekem új ruhát veszen
S beszél nekem egy szép jövőről
Szerelmesen.

Az én apám gazdagok ioglya,
Bántják, megalázzák szegényt.
De estére elhozza hozzánk
A jó reményt.

Az én apám bús, szegény ember,
De ha nem nézné a fiát,
Megállítná ezt a nagy, földi
Komédiát.

Az én apám dolgozik és küzd,
Nála erősebb nincs talán,
Hatalmasabb a királynál is
Az én apám."

Apám keveset tudott magyarul, bár jócskán énekelt már magyar nótákat. Azonban ezeket a strófákat kísértetiesen megértette! Meghatott arca két csontján végigfolyt a könny, mire odahajolt a fejemre és megsimogatta a hajam:

— Látod, Karli, ha te ilyen verset írnál, akkor — nem is tudnám, micsináljak veled boldogságomban?! Írd le nekem ezt a verset, és én megtanulom egészen, hogy másoknak is elmondjam, akik értenek magyarul! Megérti különben ezt hamar mindenki, meglásd, ha magyar, ha német, ha szerb! — és törölte könnyeit az öreg mester, elfordulva, restellve meghatottságát. Aztán egyszerre csak rámszólt, mintha fölgyúlt volna ötletétől:

— Mi lenne, fiam, ha elszavalnád itt a gyűlésen ezt az Ady-verset?

Fölnagyogtam és késznek nyilatkoztam e kitüntető feladatra. Azonban mikor a Simon-vendéglő nagytermébe értünk s a tömegbe vegyültünk, apám, aki pillanatra a vezetőséghez sietett ajánlatával, visszatért és szomorúan adta tudtomra:

— Nem lehet szavalni, mert főként szerbek és németek vannak itt, aztán nincs is benne a vers a rendezőségnek bejelentett programban. Még megbüntetnének érte! Jaj, be kár, édesfiam, hogy nincs meg ez a vers németül vagy szerbül! Hanem — tette hozzá mosolyogva — egyet igérj meg nekem: csak akkor irsz tovább verset, ha effélét tudsz papirra vetni, hallod?!

Bólintottam s lehajtottam a fejem. Még félhalkan igértem meg, ülő apám mellett a sorban állva:

— Ritkán próbálok ezután verset! Még titokban sem irok, ha — nem muszáj, édesapám!

S néhány hónap múlva, már mint egyetemi diák, elolvastam volt Schopenhauer Arthur legvastagabb könyvét, „A világ mint akarat és képzet" ciműt. S a karácsonyi vakációban elragadtatva irtam egy rövid ismertetést magyarul „Szép rothadás" címen a műről. Le is fordítottam mindjárt ezt az irásomat németre, mert a bácskai német hetilapnak is el akartam küldeni. Azt hoztam ki lelkesen, hogy Schopenhauer milyen remekül irt németül, pedig csak filozófus volt, nem iró: akármelyik német iró boldog lehetne, ha igy tudna irni! És ebéd után kéziratom német szövegét fölolvastam előbb a szüleimnek, haddlám, tetszik-e a két öregnek? Azzal kezdtem, hogy — hátha lehozza valamelyik pesti lap is első prózai próbálkozásomat?!

— Szüleim kíváncsian hallgatták a német elmélkedést, a féktelen dicshimnuszt az irni tudó filozófusról, Hegel egyik legpesszimistább ellenfeléről, aki az akaratot már Nietzsche előtt a világegyetem végzetes hátterének, megismerhetetlen lényegének állitotta be: szerinte a világ csak a vég nélkül szenvedő akarat és az embernek csak vékony képzet. Szüleim köhécseltek a

borús szöveg hallatára s végül, mikor diadalmasan fejeztem be tirádámat, látszott rajtuk, hogy a véleményüket fogalmazzák magukban s ez nem lehet valami kellemes vélemény! Végre, kérdő tekintetemre, megszólalt anyám, a kerek arcú, fekete szemű, kis termetű Liszka mama:

— Vajon meghalt már ez a Schopenhauer? Ha élne, hogy megveregetné a vállad ezért a cikkecskédért! Még azért is boldog volna tán, hogy akadt végre egy ember, aki elhitte neki a szép irásáért, hogy ez a világ csupa akarat és képzet, elképzelés! — és fanyar mosollyal tette hozzá anyám: — De vajon tudja-e magáról az egész mozgó és munkában haladó világ, amit Schopenhauer úr állit róla, hogy csupa akarat és képzet?

A mester a fejét rázta:

— Miket hiszel te el és mikért lelkesedel, Karcsi fiam! Micsoda bölcs oktalanságot beszélnél be az embereknek?! Lehet, hogy ez a világ akarat, de csak az uraké eddig! A gazdag paraszturak akarnak itt sokat, de nekem kell megcsinálnom! A jómódúak meg bemocskolják a fehérneműjüket, mire anyádnak kell kimosnia! Az urak akarják a világot a zsebükbe dugni, de a szegények munkája semmi nekik! A gazdagok a világot önmaguk számára nagyon kellemesen képzelik el, de a szegények éljenek mindenütt a kinos valóságban?! Ajjaj, — ez a hogyishijják, az a Schopenhauer, — magyarul hogy is mondanád a nevit?

— Csűrvágó.

— Nohát — ez a derék bölcs életében se járhatott csűrben és nem látta az ottani munkát! Nem is tudja, hogy a mi világunk csupa munka és fáradság, amit jól meg kéne fizetniök a dologtalan uraknak! Ez vóna a mi akaratunk és elképzelésünk erről a világról. És ha megkérdezett vóna ez a te filozófusod minket, rémülten jött volna rá, hogy mi vagyunk az emberiség óriás többsége és fontosabbik része!

Bizony, nem haragudtam meg e szülői bírálatra és véleményre. Fölkaptam hirtelen a fejem és bejelentettem:

— Hát akkor — újraírom ezt az ismertetést, jó?

— Újra hát — helyeselt anyám —, és a címe ne legyen „Szép rothadás", mert elég a „Rothadás" is.

— Ne legyen inkább „Korhadás"? — próbáltam enyhíteni a címet.

— Sokkal igazabb a „Rothadás"! — vetette oda apám.

— De én — ajánlottam bizonytalanul — odaírom a cikk végére, hogy mi a szocialista kovács és az olvasó mosónő véleménye Schopenhauerről, jó? Aztán kiderül, mi lesz, leadják-e így a véleményünket?

S mikor a cikk megjelent két nyelven, többen figyelmeztettek a kaszinói lateinerek közül, hogy milyen kitűnő, újfajta humoreszket gyárthattam volna, ha megírtam volna sok egyszerű ember kritikáját Schopenhauerről! — Pedig apám-anyám véleményéből alig valami látott napvilágot. De még így is helyeselték a cikk végét szüleim és néhány olvasóm. S mikor a cikk tiszteletdíja is megérkezett, apám megveregette a vállamat!

— Azt hiszem, helyesebb úton iparkodol már! A lapok urai, úgy látszik, elbírnák még valamicskét az igazságból is! Majd egészen kihúzták ellenkezésünket, de azért . . .

— Hagytak egy kis ízelítőt belőle. Bánják is ők a kisipar nézetét Schopenhauerről! — mentegetőztem bosszúsan. — Viccnek veszik legföljebb az ilyet!

— Megtizedelték a szegény ember véleményét, aztán megfizettek a cikkedért, mintha mi se történt volna! De azért — egyelőre egészen jó ipart választottál, fiam! Csak fordulj írás közben minél többször a magamfajta munkásemberhez véleményért!

Vagy két hét múlva találkoztam a község főterén Schmidttel, a volt tanítómmal, aki egykor annyit biztatott, hogy „iparkodj, kisfiam!" Kezet szorítottunk s

az öreg nevelő mosolyogva emlékezett volt elemistájára, aki most mint egyetemi hallgató végezte a bölcselet elemi osztályait:

— Látom, iparkodol, fiatalember! — és ősz bajszát simogatta kétfelé a tanító bácsi. — Éreztem én, hogy viszed valamire az életben! Megvan a tehetséged, irnál és humorizálnál is, csak éppen — kicsi gyakorlati ész kéne még, hogy egész emberszámba menj!

— Érdekes — válaszoltam nevetve —, Pesten az egyetemi szemináriumban Alexander Bernát, a bölcselet egyik professzora, mikor Ernst Haeckel „Világrejtély" című könyvéről elmélkedtem, ugyanezt hozta ki rólam: „Maga minek filozofál — igy kifogásolt —, úgyis csak irni készül! A bölcselethez nem elég a tehetség, ahhoz elsősorban világtávlat és praktikus ész kell!" — Mintha az irónak nem kéne távlat meg gyakorlati ész is témáinak kifejtéséhez!

És Karliból, Karcsiból lassanként Károly lettem, egyike a tollforgató nyelvmestereknek. Körülbelül 40 éves koromban aztán önkritikát gyakoroltam „Íróiparos" címen. Évődve jöttem rá ez irásomban, hogy tollal a kezében elbizakodik az ember, fontosabb szükségletnek tartja termelését, mint a többi munkásét! Ezért a kisvárosban éveken át a céheknél meg a Munkásotthonban is irodalmi előadásokat tartottam, ahelyett, hogy álszerény képességemmel jóval több könyvet mertem volna irni. Csupa apró irásban próbáltam tündökölni és müveltséget fitogtatva lepleztem az emberalkotás hiányát. Még szatirákat is elkövettem mások ellen, igy például egyszer a nagybátyámról irtam ilyet, amiért az a múlt században mint vándorlegény a Rajnáig gyalogolt, s aztán itthon nyugatiasan finom, de hamar divatjamúló cipőt készitett. S akkor állitotta rólam egy itteni cipészszaklap — de nem gúnyosan! —, hogy voltaképpen pályát tévesztettem, mert cipésszé kellett volna lennem! Persze, mert irás közben igyekeztem szakszerüen hasznosnak is mutatkozni, pedig folyton féltem a Goethe intésétől: észre

ne vegyék olvasóim és hallgatóim oktató szándékomat, mivel ettől azonnal rosszkedvűek lesznek! És írói tömegnevelő munkámban vagy önnevelésem közben apránként belényugodtam, hogy „iparkodom" csupán, de távolról sem alkotok eléggé! Mert gyakorlati ész nélkül próbáltam filozofálni meg alkotni, s ezért nem volt egyik szellemi iparágban sem valódi sikerem! A mozgó anyagi világ ugyanis mind megelőzött és elémkerülve többet valósított meg, mint amennyit én az elfekvő polgárvilágban humorosan, nem elég gyűlölettel, galambepével fenyegetőzve megjósoltam ...

De azért érdekes: mostanában, öregedő fejjel is tanítóm és apám intelmeire emlékszem és rajta vagyok, „iparkodom", hogy lépést tarthassak a mind értelmesebben haladó világunkkal! Azonnal megérzem lelki szakállam serkedését, még szemernyi avultságaimat is, viszont boldog vagyok, ha azt tapasztalom, hogy egy-egy tanítványom célba ért, alkotott valamit! Mert a tanítvány módosítja, amit tanult mesterétől, és gyarapítania kell tudását, mert holnapra mind nagyobb lesz az alkotásban a kommunista verseny!

Az írást a nehéziparba soroljam? Hiszen még a könnyűipart se ismerem, csak a kisiparba kóstoltam belé gyerekkoromban! S még szellemi téren is elmaradtam a normajavító termeléstől! Ezért keresem gonddal kortársaim közt azt a szellemfit, aki legalább tíz évre jósolna előre, és a jelent megörökítve műveket teremt a jövőnk számára! Legutóbb egy bútorüzemben kötekedtem egy idősebb elvtársammal, akivel sokszor voltam együtt, mikor az még illegálisan bujkálva s időnként börtönből szabadulva dolgozott e vidéken. A hegyes kalapú János bácsi ezúttal előbb kezdte a kötődést:

— Milyen aktív vagy, — itt is, ott is előfordulsz! Már a gyakorlati élet is érdekel, úgy látom! Két hete figyeltelek az utcán, amint hegynek menet beszélgettél egy kéményseprővel, egy kormos fiatalemberrel ...

— Haladtam a „korommal".

— Nagyon rádférne a haladás, ó öregifjú!

— Haladnék én, János, de a kornak nagyon sietős a dolga!

— Pedig azt olvastam rólad húsz éve, hogy Mikszáth-tanitványként iparkodol, ugye?

— Hát, János elvtárs, ma még Mikszáthnak is módosulna szava és témája!

— Miért, te? Ma is kinevettetne sok mindent!

— Igen, igen, de — mi a különbség a nagy Mikszáth dolga és a miénk, a kicsikék közt? Nem az irói magatartásról beszélek, hanem a tömegszemléletről! A század elején ünnepeltük Pesten Mikszáthot hatvanadik születésnapján. Ezernél jóval többen zsúfolódtunk a Redoutban. Akkori legnagyobb élő irónkat ünnepelték sorban a kultuszminiszter, egy akadémikus iró, a kultúrintézmények képviselői, a parlament és az egyetemi fiatalok is. Az ünnepelt, a derűs öregúr kövéresen ült közbül a díszasztalnál és nyájasan tűrte a szónoklatokat. Végre, vagy két órai türelmes hallgatás és mellbeszónoklás után, úgy illett, hogy válaszoljon az iró. Azonban a világszerte olvasott szatirikus csak egyetlen gúnyos mondatot küldött a tömegnek: „Köszönöm, köszönöm — s most menjetek haza s jelentsétek otthon, hogy láttatok ebben az országban egy boldog embert!"

— No, ezt jól megmondta! — helyeselt János.

— De ma már, ha élne, két mondatot is kihozna az ünnepelt lángész a tömeg felé: „Mondjátok meg otthon, hogy itt köztünk — és körülmutatna népében — sok boldog embert láttatok! És hallottatok egy önmagával elégedetlen irót, aki boldogságotokért többet és jobbat szeretne irni!"

— Így képzeled, Károly öcsém? — csóválta fejét János. — Hát akkor te hogyan vélekedel saját munkádról ma?

— Csak a nagyoknak nehéz, elvtársam! A kicsik tanulnak, utánoznak és „iparkodnak" szorgalmasan, amig megöregszenek. De a kezdeményezésnél indul

az alkotó küzdelem, az újnak kitalálásánál és elfogadtatásánál!

— Ahá, igen, — azért vagy te sokszor jókedvű, mert az újjal sose bajlódtál még?

— Bizony, keveset! Mikszáth rendkivüli nagyságát az is mutatja, hogy mint legmerészebb újító is jókedvű tudott maradni! És hány nagy újító maradt még a börtönben vagy a vértanúságig is jókedvű!

— Szóval neked könnyű volt vigan irkálni, — mert — nem újitottál?

— Úgy van. Inkább csak a meglévőt próbáltam frissiteni! Engedelmeskedtem a tanitómnak és buzgón „iparkodtam", de — alig vittem véghez valamit! Tudod, mit panaszolt 90 éves korában anyósom? Azt nyögte: „Jaaj, mi lesz a dédunokáimból, mikor olyan vejem van, aki életében még nem vert új szeget a falba!"

(1954)

LAPPANGÓ TEHETSÉG

Nem rólam van szó, hanem egy fölfedezetlen tehetségről, akit megpróbáltam fölfedezni. Tán három éve, estefelé Csapon felszállt az autóbuszra vagy nyolc harisnyás földmunkás. Köztük a legfiatalabb, egy húsz éven túli, csapzott szőke hajú, mozgékony ifjú a telt kocsinak a többi fölszálló nevében is köszönt: „Jóestét, — megint itt vagyunk!" — S ha nem is mosolygott, vidám társai úgyis elárulták a jókedvűket. Pedig hangosak se voltak, italosak se, csak közvetlenek és nemigen tehettek róla, hogy a jórészt városi utasok figyelni kezdték őket. Úgy látszott, valamelyik szomszéd községbe mentek tapasztalatcserére. A kocsi végére álltak s a maguk dolgáról tereferéltek. És velünk együtt várták, hogy a „busz" meginduljon már. De a jármű erre nem volt hajlandó, mert a kalauz előbb egy ollóval gondosan kimetszette könyvéből az utasok jegyeit, mielőtt a sofőr újra nekieresztett volna bennünket az országútnak. A szőke bajszos ifjú, a földmunkások szószólója — nem türelmetlenül — rászólt a kalauzra:

— Nem sietünk, atyámfia? A gyűlés Szentpálon nem várhat! Fél, hogy nem fizetjük ki a jegyek árát?

— Dehogy félek — legyintett a barátságos, fekete képű, idősebb, köpcös kalauz —, de ha félkilométer

után fölkívánkozik az ellenőr, akkor én fizessek 50 lej büntetést fejenként a jegynélküliekért?

— Hát ennyi a tandíj a jó kalauznak! — mosolygott csintalanul a fiatalember. Erre a jegymester derűsen kapta föl fejét:

— A jó kalauznak sokat kell tanulnia! Nem elég annak a hét elemi! Igaz, a parasztnak se sok.

— Maga tett érettségit? Ügyeljen, mert érett gyümölcs hamarább hull!

— No — vakarta sötét üstökét a kalauz —, maga virgoncport evett? — és gyanúval nézte a fiút, mintha ismerné. — Tudom én, mit kell! Tegnap is, hogy visszajöttem Segesvárról...

— Visszajött? No lám: ebben is különbözik maga nagy Petőfitől! Őt, szegényt, nem engedték vissza Segesvárról, magát bezzeg igen!

A kitörő kacajokra körülnézett az útimarsallunk. De nemhogy haragudott volna, hanem még nőtt a kedve a szokatlan vitára:

— Magának helyin van az esze, csak nem jó helyt alkalmazza! Nekem kötelességem jegyet adni, aztán indulhatunk.

Az utasnép most már mindenfelől nevetgélve élvezte az ifjút. Akár belépőjegyet árulhattak volna nekünk. Mert nemcsak a társalgás szövege volt meglepő, hanem a flegma, a mód is, ahogyan szólt ez a falubölcse! A kalauz átadta neki a küldöttség menetjegyeit és átvette tőle a menetdíjat, aztán visszafordult a helyére. Vezetőként kezelte az ifjút a küldöttségben és fejét csóválta feléje:

— Szóval maga kell ide, ébresztőnek, erre az álmos tájékra?

— A legálmosabb táj is ébresztőbb a koporsó fődelinél!

Már közel volt Szentpál, amikor a csöndben hátrafordult még a kalauz és megkérdezte a tromfos utastól:

— Maga mikor áll bé Vásárhelyt az Állami Színházba?

— Majd, ha kalauzt kell játszani! — vetette oda huncutul a fiú. És a szentpáli sínek előtt fölkerekedtek mind a gyűlésre sietők, hogy leszálljanak. A kalauz szívesen nyitotta meg az ajtót s a legutoljára kiszálló fiúnak orcáját veregette meg:

— Poggyászuk nincs, ugye?

— Azt mi bévül hordjuk, a fejünkben!

A kalauz most lelépett utánuk és az ajtó előtt kérdezte a fiútól:

— A maga édesapja nem Jóska, az alszegi öreg Bakk?

— Ne is kételkedjék ebben, Himfy úr!

— És mondja, mért bolondkodik maga egyre-másra, mindenkivel?

— Csak akivel rokonszenvezek. Magammal is ezért! Maga okos ember, jól magyaráz az utasnak. És mint elvtárs ki kell birja az ember kedélyit!

— Ki is birom, elvtárs! No, jó munkát és kevesebb szót a gyűlésen! — azzal megrázta a fiú jobbját: — Mind a vizig szárazon!

— Jó utat a vonat alá! — és egymásra mosolyogtak. Még bosszúságot se láttam rajtuk. Azután épen gördültünk át a sineken is, én meg törtem a fejem, hogy írónak vagy színésznek fedezzük föl sürgősen ezt a szokatlan falusi friss tehetséget? Hogy lehetne ezt a fiút művészi életpályára, tanulásra beédesgetni a városba? És végül döntöttem magamban: följelentem az ifjút a városi tehetségkutató intézetben!

*

A följelentésemnek, úgy látszik, volt is hatása, mert alig egy hónap múlva beállított hozzám a lappangó tehetség. Szerény kis kéziratot tett le íróasztalomra és közvetlenül kezdett vallani nekem:

— Bakk István vagyok, pedig még nem értem el a legszebb férfikort! Amiért annyit olvasok meg évő-

dök az emberekkel, rámfogták itt a városon, hogy — nekem állítólag írói vagy színésztehetségem volna. Azért arra kérném a tanár elvtársat, hogy olvassa el ezt a kis próbálkozásomat. De meg kell mondjam, hogy én azért olvasok meg tréfálok annyit, mert anyámtól lestem el az ilyet. Anyám folyton olvasna szintén és mókázik, megkérdi minden orvostól, hogy emberorvos-e, vagy állatorvos? Legutóbb aztán alaposan kifizette Karsay doktor. Azt válaszolta neki, hogy ő az én orvosom, tehát válasszon anyám, hogy állatorvosnak tartja-e őt, vagy emberorvosnak?

— Egyébként nekem a munkámon kívül csak arra van tehetségem, ami elkél falun: kicsúfolom a bürokráciát!

— Nono — mosolyodtam el —, ezt városon is folytathatná! Aki tud írni, az még jobban pellengérezhetné itt a . . .

— Pontosan mit is jelent, kérném, ennek a kórságnak a műneve?

— Büro franciául iroda, krácia meg görögül uralmat jelent, öcsém! Tehát a bürokrácia emberfölötti irodai okmányuralmat jelent.

— Ahá, akkor — jó helyt matatok! Idehoztam egy kis írásomat, hogy . . .

— Olvassa föl, kedves elvtársam, meghallgatom én! — s erre leült az ifjú és jóízű csúfolódást kezdett olvasni a falusi bürokratákról, név és személy szerinti szatírácskát. De mindjárt kihallottam a szövegéből egy tévedést. Azt állította ugyanis, hogy a bürokrácia népi demokráciánkban nagyobb, mint a polgárállamokban! S ezért félbeszakítottam a fölolvasót:

— Hopp, hopp, álljunk meg egy szóra, fiatalember! Ha megengedi, megcáfolom itt egy tévedését! Hallgasson meg egy 25 év előtti, polgári humoristát, aki ilyeneket írt Bécsben! — És fölolvastam neki a burzsoá-bürokrácia ellen lázadó cikkből egy részt, egy osztrák humorista könyvéből: „Akit kormányoznak,

azt minden tettében, minden ügyleténél és üzleténél, akármely mozdulata után följegyzik, lajstromozzák, utánaszámolnak, letaxálják, lebélyegezik, megmérik, rovatolják, rovancsolják, osztályozzák és megértékelik, megadóztatják, elhelyezik, láttamozzák, hitelesítik, intik, iktatják, fölszerelik, megakadályozzák, meggyanúsítják és utólag helyesbítik. A közhaszon vagy közjó örve alatt tűzkárbecslik, konvertálják, egyedárusítják, engedményezik, szolgalmi joggal látják el, megugratják, kizsákmányolják, parcellázzák, bezárják és misztifikálják: a legcsekélyebb ellenállása, első panasza esetén elnyomják, megbüntetik, ingerlik, izgatják, bosszantják, rárivallnak, kipellengérezik, internálják, lefegyverzik, gúzsba kötik, elítélik, deportálják, föláldozzák, eladják és elárulják, majd bebörtönzik, agyonlövik és földarabolják. És hogy mi se hiányozzék a kormányzásból, az orránál fogva félrevezetik, becsapják, szidalmazzák, hamisan propagálják, rágalmazzák és megbecstelenítik. Ez volt és ez ma a polgári kormányzás, ez volt az igazsága és erkölcse. Azért volna indokolt — csikorgatta fogát az osztrák humorista — egy valóságos lázadás az iskola, kaszárnya, rendörség, adóhivatal, tömlöc és szegényház rendszere ellen!" — No, látja, fiatalember, ez volt a burzsoá bürokrácia. Ezért téved maga, ha nálunk még nagyobbat lát... De azért halljuk tovább cikkét, mert maga tud írni és van tehetsége.

Erre az ifjú összefogta papírjait és barátságosan búcsúzott:

— Hazaviszem ezt az írást, de megígérem, ezután is próbálok írni.

— Söt, elvtárs, hazafias kötelessége írni, mert van tehetsége! — és belélestem hirtelen az írásába, amelyben azonnal észrevettem néhány apró vesszőhibát, mire hozzátettem a kívánságomat: — Magának be kell jönnie hozzánk, iskolába! Ne féljen, gondoskodnak itt magáról, hogy a nyelvet és a stílust is töké-

letesen megtanulja! És tanuljon meg olvasni több nyelven.

— S ha mindezt megtanultam, visszamehetek megint falura? — kérdezte az ifjú, szépen megnyirt haját vakarva.

— Mért ne mehetne? Sőt, tanácsos is ott élnie, mert onnan szedné majd a megirandó emberanyagát és mondanivalóit.

— Hát — ez nem biztos, tanár elvtárs! — rázta fejét megint az ifjú. — Mert én például elhatároztam most, hogy legközelebb — a tanár elvtársat irom meg! De ne féljen vagy haragudjon, csak azt irnám meg, hogy engem, a fiatal házasembert, aki nemcsak a bürokrácia, hanem az ifjasszony-uralom ellen is harcolok, hogy ne legyek papucshössé, — föl tetszett jelenteni titkon a tehetségkutatóknál! Hogy én a jó munkahelyemről áttanuljak ide az irómesterségbe? — Persze, nem bántom majd új irásomban, hiszen jót akart velem a tanár elvtárs. De mindjárt az ügy elején akkorát tévedett, mint én a bürokrata cikkemben! Mert én nem szorulok már tehetségkutató följelentésekre, hiszen — irtam már néhány apró cikket két újságba is, és alighanem vidéki sajtólevelező leszek, ha nem ügyelek magamra! De hát a tanár elvtárs csak most fedezett föl, s bár nem olvasta megjelent irásaimat, mégis bé akar csalni a városba, hogy azzá legyek, aminek úgyis készülődtem már.

Erre bizony — restelkedtem, hiszen azt hittem, én vagyok a legnagyobb magyar olvasó! De mégis nevetve ragadtam vállon az ifjút:

— Szóval maga ir már, fiatalember?

— Igen! És bürokrata cikkemhez Gogol „Revizor"-jából kaptam kedvet.

— Hát ez kitűnő! Előbb ir, mielőtt megtanulta volna az irást! Hát — akkor mégis fontos a tanácsom: Jöjjön be faluról a városba tanulni, aztán néhány év múlva megint visszamegy a falura irni! Jó lesz?

A fiatalember már az ajtónál vakarta fejét:

— Lehet, no, — de csak azzal a föltétellel, ha a tanár elvtárs a néhány évre, míg én itt városon az írás mesterségére készülök, odaköltözik a falumba és elvégzi ott az én dolgaimat és a kultúrmunkámat is, jó?

Kacagva fogtam vele kezet:

— No, jó! Kitűnő kritikus maga, öcsém! Azért a legközelebbi írásában oktasson ki engem, elvtárs, hogy mit kéne nekem falun tanulni, hogy aztán itt a városon megírhassam helyesen!

És melegen szoritottunk kezet a nálam már alig jobban lappangó tehetséggel, akitől majd annyit tanulhatnék, mint amennyit ő tőlem! De milyen kár, hogy azóta nem jött el hozzám! Csak azt látom a lapokból, hogy néha most is levelez a vidéki sajtóban. Igaz, hogy nem éppen vélem levelez a jólvágó tollával ez a vidéken kissé túlnőtt elme... Végre mostanában arra célzott egyik cikkében a magamfajta típussal kapcsolatban, hogy a legkomolyabb fogyatkozásom az, hogy túlságosan fölfedezékeny vagyok! Folyton olyat fedezek föl, ami már közismert dolog! Mint a székely, aki húsz évvel később fedezte föl a biciklit. És például az ő tehetségét is későn fedeztem föl, amikor neki már nem is volt szüksége az én fölfedezésemre... De hát — úgymond — ilyenek a városi íróasztal bölcsei!

(1955)

NEM VEGYULNEK!

Komoly tavasz lett, rügy és virág a fákon, még a főtéri háromemeletes palotákban is ablakok nyíltak a nap felé. Az öreg Bertalan a városnak a húszas években közismert „Marci bácsi"-ja, sötét lebernyegében, fején pirosbojtos micisapkával és házi posztócipőben csoszogott végig a rövid elsőemeleti folyosón, amely az öregúr lakosztályából fia irodájába vitt. Belépett Bercihez, aránylag frissen lengette feléje karját, aztán ősz arcán, vértelen ajkán mosollyal, nyírott, fehér pofaszakállát birizgálta. Leült a fiával szemben, aki íróasztalánál dolgozott. A kubista bútorzatba, a nyugtalan környezetbe ugyancsak belétalált Berci, egy bogárszemű, fekete, negyvenen inneni férfi, mindig sajátos munkájába merülve: most éppen ceruzával javítgatott valami papírlapokon

— Micsinálsz, Berci? Már megint...

— Már megint korrigálok. Ha folyóiratomban nem adhatok még korszakalkotó új-tudományt és meglepetést a világnak, hát legalább hibátlan írásokkal áltassam olvasóimat.

— No és — a gyárban mi van? — s jobbját a füléhez emelte Marci bácsi.

— Tárgyalunk, tárgyalunk, — húzódnak a dolgok...

— Úgy, úgy, ahogy illik! — No de, kérlek, — téged nem is érdekel, hogy mi történt a bankunkban ma reggel, mi?

— Ho-hogyne — bólintott közömbösen Berci.

— Ott volt mindenki, a 18 tanár is. Reggel nyolckor megkapták ezek az úgynevezett „kisebbségi" tanárok egyenként az egy-egy részvényüket, amelyeket nevükre irattam. Beültek a gyűléstermünk karosszékeibe, de ünnepélyes meghatottságnak nyoma se volt rajtuk! Csak a kicsi igazgatójuk súgta nyájasan felém: „elvégre magyar kézre juttatni ezt a „Közhasznú Bank"-ot, nemde, Méltóságos uram? Mit keresnek itten Crecci úr és talián meg román üzlettársai? ne tessék félni, úgy szavazunk valamennyien, mint a pinty! Titkos lesz, ugyebár a szavazás?" — és úgy is történt... Kezünkben immár a bank, fiam — és jobbja ujjaival a bal tenyerét ütögette, majd tapsolt egyet Marci bácsi —, úgy ment minden, mint a karikacsapás! Még a nap se vett észre semmit a lefüggönyözött ablakokon át. Az olasz és román ideges szónoklatok után jött az én nyugodt magyar beszédem, mire minden részvényes leadta voksát. Reánk néhány román is szavazhatott, a 18 álrészvényes magyar tanár pedig mind állta szavát, mire mutatósan döntő, abszolút tömeg-többséggel győztünk. A legtörvénvesebben és kifogástalanul. A Bertalan-csoport megkapta a részvénytöbbséget s ami ezután jön, az már csak formális mechanika... .

— Banktechnika — mosolygott fanyarul Berci —, s hozzá éppen a volt tanáraimmal!

— Mártonffy, a kövér közjegyzőcske, igazgatóságunk régi, érdemes tagja önmagát is emelgető lelkesedéssel üdvözölte az új bankvezetőséget, amely remélhetőleg — így mondta — közelebb jár majd városunk vitális érdekeihez!

Berci unni kezdte a beszámoló részleteit s a tekintete olyasmit mondhatott: „Nem szabad mások idejét nem érdekes apróságokkal elrabolni!" — A vénülő

Marci bácsi meg is érezte fia célzatát, mert élénken húzta föl borzas szemöldökét:

— Nem untatlak, de milyen tapasztalatom volt megint ezekkel a tanárokkal, ezekkel a „kisebbségiekkel", — te! Bejövet nem hajoltak meg, kezet nem adtak nekünk, a „seftelőknek", csak leültek, hallgattak és szavaztak. Aztán titkon visszaadták — irodahelyiségemben a titkáromnak — a nevükre csak néhány órára átírt részvényeket. Tiz órára készen voltunk, aztán köszönés nélkül, angolosan távoztak, mert — órájuk van, aszondták, a gimnáziumban. Te, — nem gondolod, hogy ezek közt lehet egy-két destruktiv izgató vagy cucilista is? — Csak az igazgató maradt ott egy sonkás zsemlyére és nyájasan dörzsölgette kezét: „Bocsánat, méltóságos uram" — így kezdte megint. Erre bosszúsan letegeztem: — Nézd, ne mondd nekem, hogy „méltóságos uram", mondd inkább, hogy „kegyelmes uram!" Mert én olyan vén vagyok már, hogy minden fiatal leánynak a környezetemben megkegyelmezek már, — he-he-he!

— No és aztán? — türelmetlenkedett Berci.

— Aztán előállt a jóember azzal, hogy — hát — ne haragudjak. — a tanárok segítettek a bank magyar kézre juttatásában, de — volna ezért egy kérésük is! Sértődötten vágtam közbe: — Mi lehet a kérésük, mikor a sörös tizóraimat, hálám jelét is visszautasították?! — Az igazgatójuk erre azt hebegte, hogy arra kérnének, adjak évenként ösztöndijat egy-egy fiatal magyar tanárjelöltnek vagy egyetemi hallgatónak, hogy külföldön tanulhasson egy-egy évig!

— No és? Te megtagadtad, apám, ezt a kérést?!

— Meg én!

— Kár, mert — milyen hangzatos lett volna: Utrechtben vagy a párizsi Sorbonne-on egy-egy idevaló magyar fiút Bertalanék neveltetnek tanárrá, esetleg mérnökké a gyárunkba, a laboratóriumunkba!

— Igeen? — És mit szólnának ehhez Bukarestben, a szenátusban, amelynek ismert tagja vagyok?!

Aszondanák, hogy egy román szenátor, egy főrend, Trianon után tíz esztendővel is magyarkodik még, hogy irredenta vagyok — kultúra címén, — tudom én! — És Marci bácsi fogsorával harapta ajkát, kétkézzel is tépte dühösen a pofaszakállát.

— Ugyan, a szenátusban — legyintett Berci —, kit érdekel a szenátus, az öregeknek ez a gyűlhelye? Még üzletnek is jó volna ez a külföldi egyetemi stipendium! Reklámnak is, hisz régebben csak a fejedelmek és az egyházak adtak ilyet! Hogy hatna ez itt Erdélyben, a lejes magyarok közt, hát még a pengős Pesten, — hogy behoznád ezt a kicsi havi költséget, apám!

— De minek? Így is megvan minden kapcsolatom a pesti pénzzel! És a bukarestivel is, ne félj! Idejöttem Nagyváradról 56 forinttal ezelőtt félszázaddal és most — bankom, gyáram, palotám és sok egyebem van már!

— Van, van, s mind több lesz! Csak éppen — a tekintély...

— Kviéta non movére, ne piszkáljuk a nyugalmas dolgokat és a vagyonszerzés titkait! Csak ezeket a „kisebbségi" tanárokat akartam említeni neked, milyen furcsa a szegény-gögjük! Nem állnak szóba a magunkfajtával, nem elegyednek a pénzzel, nem vegyülnek velünk, ha — éhen halnak, akkor se! Micsoda furia népség, kérlek, majdnem olyanok már, mint a sztrájkolni akaró munkásaink a gyárunkban.

És fölkelt Marci bácsi a börszékből, halk nyögéssel, de friss tekintettel, aztán köszönés nélkül hagyta ott a fiát. Berci pedig egykedvűen folytatta lapjában az utolsó szövegsimítást. Igaz, amikor lapja elég keményen csapta be maga után a párnásajtót, a kakasirizurás, fekete fiú is gépiesen ismételte azért, hogy „igen, nem vegyülnek ezek a tanárok! A kisebbségi volt nevelőim!"

*

Bozzay mérnök úr, kopasz fejét kövér nyakán himbálva, hangtalanul jött be és megállt Berci asztala előtt. Látszott, hogy mondana valamit, de fél megzavarni gazdáját a korrigálásban. Végre köhécselve, mély hangon elkezdte:

— Jelentem, igazgató uram, hogy a sörünk — csak javult valamicskét! Persze, nem annyira kémiai beavatkozásom folytán, hanem inkább — a fővárosi ellenőrző bizottság miatt, amely a följelentésre idejött a gyárba felülvizsgálatra. Nézelődtek kicsit ide-oda, aztán igazgató uram édesapja őméltósága, ugyebár, — megszánta a vizsgáló urakat — és ujja összedörzsölésével vesztegetést mutatott Bozzay —, megvigasztalta őket némi baksissal, mire békésen távoztak a gyárból. Nincs is már semmi baj a sörrel. De annál inkább van a laboratóriumban azzal, amivel — meg tetszett bízni, hogy...

— Igen... még most sincs valamilyen eredmény? Legalább egy fikarcnyi, hogy közölhessem lapunkban.

— Semmi, kedves direktor uram, semmi, — ahogy megmondtam előre! Az ammonium-összetétel nem akar egyesülni a plumbummal, a szelén a tellurral és szamárium a brómmal, de még a klór sem a jóddal! Hajjaj, a tudomány, tudomány, nem lehet neki csak úgy mirnix-dirnix parancsolni!

— De lehet! — ugrott föl Berci és hátratolta kemény haját dühösen. — Én anarchista vagyok és nem fogadom el a tudományt se kényúrnak! Én parancsolok neki, az ember! Értsd meg, Bozzay, — hányszor mondtam már neked, azért is hoztalak ide a laboratóriumba, mint szakembert!

A mérnök csak rázta torha nyakán a fejét:

— Tudom, tudom, hogy mivel büszkélkedik az én direktorom és hogy nem engedelmeskedik a tudománynak sem! De a mondott kísérleti izék, az elemek sehogy sem engedelmeskednek! Másfél hónapja próbálom, kínlódok mindenfélével, de — hiába, hiába!

— Hát akkor — miért fogadtad el a megbízásomat? Bolondnak tartasz?

— Isten ments, dehogy — mentegetőzött Bozzay —, nekem direkt imponál az igazgató úr makacssága, hogy mindenáron módositani akar a természeten, és újat akar föltalálni!

— Én Bolyai János késői tanitványa vagyok! Megvan a vagyonom hozzá, hogy szerencsésebb körülmények közt...

— Igazán nem nagy a különbség! Csak annyi, hogy Bolyai János tudta, mit akar!

— Azt én is tudom! Kikérem magamnak ezt a kétséget! Bolyai Jánost is bolondnak hitte a kisváros, mert a kétezeréves euklideszi bölcsességet a két párhuzamos nemtalálkozásáról nem fogadta el! És nem nyugodott meg addig, amig meg nem döntötte az ősi tévtant! És ő se csinálta ezt egyedül...

— Nem, nem, — a papája, Farkas, aztán Lobacsevszkij, Gauss és még hányan, ugyebár?

— Nos én — a te segitségeddel valami hasonlót akarok elérni a kémiában, meg akarok dönteni egy hamis tételt, mert igenis, két egymástól idegenkedő elemnek is össze kell vegyülnie! És ezért a kisérletezésért én viselem a felelősséget, én állom a költségeket is, érted?!

— Még a temetési költségeimet is állja, ha egyszer föl találnék robbanni — netalántán?

— Viccelj az öregapáddal, ne a föltaláló- és üzlettársaddal, hé!

— Há' szen értem, de — micsináljak, ha egyszer nem megy a dolog? — tárta szét kurta karját Bozzay.

— Folytasd más idegenkedő elemekkel, hogy vegyüljenek, — mit tudom én, te vagy a szakember! Én csak egy szerény újitó vagyok...

A mérnök elhuzta száját:

— Jó, nem bánom, de — őszintén szólva — nem szeretem az önmagukért való, a céltalan kisérleteket!

Valami gyakorlati célt szeretnék hallani...

Berci nagyot toppantott lábával és öklével vágott az asztalra:

— Tessék folytatni mindenképpen, amit parancsoltam, amire vállalkoztál! Sikerülnie kell valaminek a sok közül, mert így akarom! Tele van a világ új feltalálásokkal, csak éppen nekünk nem sikerülne ilyesmi? Te mérnök vagy és — egész laboratórium áll rendelkezésedre, segédszemélyzettel!

— Igaz, igaz, de — nem szeretném, hogy a munkám csupa kidobott pénz és elpocsékolt idő legyen!

— Papperlapapp, inzsellérem, ez nem a te dolgod! A tudomány csak akkor az, ha megújul időnként! Sajnos, ehhez szakértelem kell, amelyet elsajátítani nem érek rá. Csak akarattal és pénzzel rendelkezem bőven, hogy a tudományt ne hagyjam babérain pihenni! Haladást követelek attól is, és a meglévő, unalmas renddel szemben — anarchiát! Váratlan és meglepő kezdeményezéseket, új kísérleteket, hogy az elemek vegyülési kedvét, ha kell, tudományos anarchiával is kikényszerítsem, — megértetted?

A mérnök savanyúan duzzasztotta föl ajkát az orráig, rántott egyet a vállán, aztán hirtelen sarkon fordult és ahogy szokta, ha nem hivatalosan beszélt a főnökével, gúnyosan visszategezte:

— Hát — legyen a kedved szerint, — jónapot kívánok! Megyek vissza a laboratóriumodba! — s ezzel halkan kisietett. Berci meg visszaült, tovább javította a kiszedett cikkszöveget, amely éppen a különböző újabban fölfedezett elemek vegykísérleteiről szólt. Ezt a cikket sem ő írta, de az ő neve volt aláírva mint szerzőé s újítóé . . .

*

Később már saját, a futurizmusról írt irodalmi elmélkedését, majd délfelé szerkesztőtársának, Rudolfnak a szférikus, dallam nélküli zenéről írt cikkét korrigálta Berci, amikor valaki odakint a párnás ajtó kilincsén babrált. Egy leány lépett be, Julika, a sör-

gyári irodahelyiségek takarítónője, egy szőke hajú, kistermetű munkásleány. Kopott szürke ruháját feledtette kifejező, kemény arca és kíváncsi, beszédes szeme. Berci azonnal félbehagyta javító munkáját, föllelkelt és a lány felé fordult:

— Hát magát mi szél fújta erre, Julika?

— Jónapot, igazgató úr! Szoktam én ide járni, hajnalban, portörölni . . .

— Igen, ha muszáj . . .

— Bizony, most is muszáj volt.

Berci már szeliden tarkón fogta a lányt és úgy beszélt arcába:

— És magától sohase jö?

— 'szen az igazgató úr úgyis eleget hívat ide! S van itt elég dolog . . .

— Jó, jó, — nem úgy értem — adta a bosszúsat Berci —, hanem saját jószántából, ahogy én szeretném, ha akarná . . .

— Hát van nekem saját akaratom? Ha volna, rég az iskolába járnék! — és táguló szemmel mosolygott Julika.

— Megmondtam magának tizszer is, hogy az én költségemen kitaníttatom és — amit akar, azt tanulhat . . .

— Igen, de — ennek csúnya ára volna!

— Értse meg, szó sincs róla! Megmondtam, és maga tudja, hogy én tisztelem a maga akaratát is, akár a magamét. Nem vagyok én kényúr, hanem . . .

— Anarchistának tetszik lenni, ugye? Legalábbis ezt szokta nekem magyarázni, amikor „szabad akaratomból" az ablakokat törülgetem. Nagyon érdekes, kérem, egy anarchista gyárigazgató! Ritka felekezet . . .

— Igen hát — és maga szabad, okos leány, aki úgy rendezi be életét, ahogy akarja! Iskolába járhat és művelheti magát, közben megkóstolhatja az élet örömeit is, a szerelmet is, ha jólesik! Legyen maga

is anarchista, tépje szét maga is ezt a maga körüli, zsarnoki rendet és...

— Legyek a szeretője, mi? Hjaj — kacagta el magát a lány és apró, fehér fogsora kicsillant lajkai mögül, s úgy dúdolta Berci szemébe: — „Én a szivem nem adhatom, Mert elkérte a galambom" — tetszik tudni, a galambom, aki itt dolgozik a maga gyárában! És adna nekem édesapám, akit maga is ösmer, s akit annyira szeretek.

— Persze, persze, a maga édesapja szocialista vagy bolsevik vagy mit tudom én, miféle heccmeiszter a gyárban! És ő tiltaná meg, hogy velem barátkozzék, mi? Hogy a társaságomban megnöjön és tudományt is szerezzen?

— Sose tiltotta meg, nem is volt efféléről szó köztünk...

— A maga édesapja — sértés ne essék! — afféle tudatlan lázító, aki csak a munkabérekről beszél mindétig! De sejtelme sincs az én nagyszerű elméletemről, az anarchizmusról, amely teljes szabadsággal boldogítja az embert! Eh, — hogy is értsen meg egy szimpla munkás! Még maga sem ért meg engem, úgy viselkedik velem szemben — s kissé megragyogott Berci sápadt arca —, mint az én elemeim egymással szemben! Nem vegyülnek az istennek se!

Julika értelmesen kérdezte:

— De minek vegyüljenek, ha egyszer nem kívánják egymást?!

— Majd adok én nekik! Vegyülniök kell, s akkor maga is észretér, ha meghallja tudományos hiremet! Akkor megbánja, hogy így viselkedik velem szemben, aki csak jót akarok magával. Csak akkor jő ide hozzám, ha muszáj? — és arcához eröltette volna Julika orcáját, csakhogy ez kirántotta fejét a kezéből:

— Most is kénytelen voltam idejönni! Apám küldött, aki...

— Akit maga olyan rajongva szeret? De vajon miért?

— Mert egyszer elsírta magát otthon, amikor nem hozhatott haza vacsorát a négy gyermekének! S most — két munkatársával vár lent a kapuban . . .

Berci egyszerre megjózanodott:

— Micsoda? Lent várnak és — de hiszen most munkaidő van!

— Csak volna! — mondta csöndes, nyílt eréllyel Julika. — Szóval — azt kívánják a munkásküldöttek, hogy tessék fogadni őket!

Berci kelletlenül pillantott az asztalon heverő papírcsomóra:

— Én — én nem bánom, fogadom őket, ha — nem sok időmet veszik el, mert — várja a nyomda a folyóirat-anyagomat, kérem!

Julika már indult is, csak az ajtónál szólt vissza:

— Köszönöm, igazgató úr, mindjárt itt lesznek!

*

A három munkás benyitott és köszönt. Kezükben kalappal álltak meg Berci asztala előtt. Julika apja, a szürkés bajszú Hódos Antal két fiatal társa közt szólalt meg mostan:

— Igazgató úr, a sörgyári munkások megbízottai vagyunk . . .

— Rágyújtanak?

— Nem, — köszönjük . . .

— Én se dohányzom. De tudom, sejtem körülbelül, hogy milyen ügyben járnak. Hiszen van három hete, hogy erről tárgyalunk naponta! Nem éppen mulatságos, de — micsináljak, ha édesapám nem enged a negyvennyolcból!

— Abból mi nem engedünk! És az igazgató úr édesapja nem a gyártulajdonos!

— Én meg csak papíron vagyok az! És alig érek rá mint szerkesztő — azzal eléjük tolta a korrektúrát, hogy lássák a prolik, mennyi dolga van!

— Nem baj, rövidek leszünk! Nem tárgyalni jöttünk már, hanem a végszót kérjük! Ha nem kapjuk meg

mindjárt a heti 24 lej munkabéremelést, akkor — azonnal sztrájkba lépünk! Annál is inkább, mert a helyi cukor-, bútor- és börgyár munkásai is követik jópéldánkat!

— Ne mondja! — csapott asztalára az igazgatóifiúr. — Hát azt hiszik, engem érdekel a cukor-, bútor- és börgyár? Én kérem, nem vagyok amerikai trösztvezér, hanem — amint tudják már, — én — anarchista vagyok, meggyőződéses izé, — anarchista filozófus!

Hódos Antal bólintott és rántott egyet apró, szúrós bajuszán:

— Ezt már tudjuk, csakhogy — ez meg nem tartozik ránk, kérem! Ez az igazgató úr magánügye. Gazdag ember különben is könnyen lehet anarchista, mert megfizeti, ha áthágja a törvényt, vagy meghúzza a vészféket a vonaton. Lehet, hogy az igazgató úr szocialista is, csak éppen a munkabérünket nem akarja fölemelni!

— Dehogy vagyok szocialista, 'sz a szocializmus is csak egy rendszer, mint — teszem azt — itt a szomszédos Szovjetországban. Olyan is az! És pedig minden rendszert szívből utálok. Akár a kapitalizmust, amelyet úgy unok — ásított —, de hát benne élek, micsináljak? Bármilyen rend megalázó, az emberi szabadság kényszerzubbonya! Azt óhajtom ezért, hogy a világ okosai társuljanak, vegyüljenek és rendszerek nélkül mondják ki: senki se függ senkitől és le az elnyomókkal! Mindenki annyit keres, amennyit akar és tud, egyébként ne szóljunk egymás dolgába, — slusszpássz!

— Nohát akkor — mi nem jöttünk ide elmélkedni, hanem — egy határozott végszóért: engedje meg igazgató uram, hogy minden munkás annyit keressen, amennyit akar és tud! S mivel mi mást és többet nem tudunk, mint az árpalé-készitést, vegye szivesen tudomásul, hogy mi heti 24 lejjel nagyobb munkadijat akarunk keresni!

— De én nem akarom megadni! Nekem maguk ne parancsoljanak! Ellenben azt ajánlom maguknak, foly-

tassuk a tárgyalásokat és szivleljék meg jobban az én elméletemet. Tanulják meg, hogy nemcsak én, hanem önök is, a gyár munkásságának fejesei szintén anarchisták lehetnek!

— Aha — bökött a homlokára a két haragos tekintetű, fiatalabb munkás közt Hódos —, szóval — legyünk anarchisták és — ha nem kapunk béremelést, akkor — robbantsuk fel esetleg a gyárat is?

— Nono, azt nem, — félre ne értsenek! Az anarchia nem merényletre nevel, hanem bátor önrendelkezésre! Ha valami nem tetszik nekem, levonom a következményt és — eltávozom. A gyárban, ahol maguk éppúgy keresik a kenyerüket, mint én, csak más munkaeszközökkel, azt szeretném, hogy önök társaságukra méltatnának, hogy elméletemet vigyék a munkásság közé s elfogadják a bölcseleti rendszeremet! Ha kiképezhetném magukat anarchistáknak, adnék könyveket, ni! — és a bőven megrakott könyvespolcaira és szekrényeire mutatott. — Milyen érdekes volna ez a helyzet! Egy egész gyár munkássága, képzeljék el, társulna eszméimhez! Micsoda siker volna ez, megszűnne az áldatlan és ostoba osztályharc, az emberek tanulnának egymástól, nem sztrájkolnának a munkások, hanem vegyülnének a magamfajtával is.

Hódos Antal erre — jobbra-balra — összenézett a társaival, aztán csöndes éllel mondta:

— Julika lányomtól hallottam már félfülllel az igazgató úrnak erről a vegyülési elméletéről s hogy ez nem válik be a vegytani műhelyben . . . Hát még a gyárban! Tessék meghallgatni, mennyire nem válik be ott se: ha félóra múlva nem telefonáltuk innen a gyárba, hogy a tulajdonos úr elfogadta a heti 24 lej munkadíjtöbbletet, akkor valamennyien abbahagyjuk a munkát! — S ez a félóra még néhány percig tart. Ezért tanácsolnám most az igazgató úrnak, akár mint anarchista gyártulajdonosnak is: úgy vegyüljön közénk, hogy teljesíti jogos kívánságunkat, kisebb haszonnal is megelégszik és akkor tovább dolgozunk!

Még a kedvét is tiszteljük, hogy anarchistának tetszik lenni . . .

Berci türelmetlenül tekintett a karórájára és a korrektúrára:

— Sajnos, nincs időm rágódni a kérésükön, én is rövid leszek: nem teljesítem a kérésüket, nem tűröm, hogy bárki vagy bármely tömeg is rámtukmálja akaratát! Gondolják meg jól, hogy micsinálnak! Én sörgyár nélkül is megélek, de maguk mit kezdnek szocialista elveikkel?

— Szóval: nem — bólintott szomorúan, keményen Hódos —, nem vegyül úgy közénk az igazgató úr, ahogy mi kívánjuk. Hát akkor — mi se! S most már csak arra kérnők, engedje meg, hogy telefonáljunk innét a gyárba!

— Ezt talán — másutt is megtehetnék! — fanyalgott Berci, de már fenyegetően berregni kezdett a telefon az igazgatói asztalon. Egy éles, érces férfihang jelentette:

— Halló, letelt a félóra, leállt a munka! . . .

Berci letette a kagylót és gúnyosan nézett Hódos kérdő szemébe:

— Hm, hm, — leállt a gyárimunka?! — No, öregem. maguk — egész rendes kis nyárspolgárok! Minden úgy következik be, ahogy fenyegetőznek. Nekem, megvallom, kissé imponál is ez, mert maguk antikapitalisták, — akár én! Maguk szembeszegülnek azzal, amit nem szeretnek! Csak az hiányzik most már, hogy le is rombolják ezt a tőkerészt, a gyárat, amelyet apám alapitott s amelyet gyűlölködve használnak ki! Most már csak arra vagyok kíváncsi, kinek lesz igaza: maguknak-e vagy nekem?

— Nekünk máris igazunk van! — és megindult hanagosan Hódos a villámló szemű társaival. — S egyszer majd kiderül az is, hogy Bertalan igazgató úrnak egy szó igaza se volt és nem is lesz!

— Vederemo, meglássuk! — legyintett Berci.

— Még az is kiderül, hogy mennyit ér az anarchia takarója, igazgató uram! És hogy lehet-é anarchiával takargatni a kapitalista szőrszivét?! Azét, ki nem bánja, hogy kétszáz munkáscsalád nélkülöz, vagy éhezik is, és még elvárná, hogy mi, a dolgozók is a büdös takarója alá bújjunk!

S már betették a párnásajtót maguk mögött az elszánt munkások, mikor Berci egy vállránditással asztalhoz ült megint. Ám amint kezébe vette javító ceruzáját, még utána sóhajtott a távozóknak: „Ezek se vegyülnek! Sem a tanárok, sem a dacos elemek, sem a lány, sem a munkások"! — és baljával a hajába túrt, aztán tovább korrigálta anarchista folyóiratát . . Néha suttogta még: „Micsoda tudatlan elemek!" . . .

*

Alig félóra múlva belökte az irodaajtót Marci bácsi és dühvel kiáltott rá a fiára:

— Hallod, Berci, — jaaj! — sztrájkot kezdtek a gyárban azok a beste, örült kucséberek, a bolsevikek!

— Hallom, hallom — szólt bosszúsan félreforditott fejjel Berci —, de hát — nem tehetek róla!

— Igen, mert — itt ülsz az asztalnál és körmölgeted a hülye lapodat! Ahelyett, hogy . . .

— Micsináljak, mikor ez a cikk . . .

— Dobd a szemétre! Meg vagy teljesen bolondulva? — és többször lökte meg a fia könyökét, mire az fölkelt és idegesen rántott egyet a vállán:

— Hát tehetek én róla, apám. hogy ezek a prolik megkergülnek és . . .

— Éppen olvan hülyék, mint te! Sztrájkolnak azért a bagóért, 24 lejes havi fizetésemelésért! — Vagy tán hetiért?

— Pedig elég volna 12 lej is! — legyintett fittyedt ajakkal Berci.

— Nem ügvelik a becsülettel szerzett vagyonomat, tönkretennének, ha tehetnék, pedig akkor kiből, miből élnének az ostobák?!

— Majd észretérnek, ha . . .

— Csakhogy tárgyalni kéne velük, hallod?! De te — korrigálsz és szerkesztesz és firkálsz, mint egy hóbortos! Istenem, ilyen vénkoromban kell rájönnöm, hogy egyetlen gyermekem — féleszű!

— De miért? — Mert fontosabbnak tartom a jövőt, a futurizmust és az egyéni végső szabadságot, az anarchizmust egy közönséges sztrájknál? — Hidd meg, édesapám, hogy — ha megvalósul a futurizmus meg az anarchizmus, akkor — megszűnnek a sztrájkok is, és a banknak, gyárnak nem kell többé rettegnie holmi szoci és proli elméletektől, mint most itt a Szovjetunió veszélyes szomszédságában az ilyen tökés bácsiknak, amilyen te vagy, apám!

Marci bácsi e fecsegésre mind jobban pukkadozott:

— Szóval te — nem is törődsz vagyonunk veszélyével, a szent magántulajdonnal?! S nem is telefonáltál még a rendőrségre, hogy — küldjenek ide a gyárunkba néhány őrt, aki vigyázzon a gépeink épségére?! — és hápogva köhögött az öregúr, szinte fulladozott már, mire Berci a fejét rázva ment a telefon felé.

— No, nem bánom, ezt megtehetem, hadd jöjjön ide az a néhány szál rendőr, aki megőrzi majd üzemünket a merényletektől! . . .

És éppen föl akarta venni a telefonkagylót, amikor nagyot nyikordult az iroda hirtelen kinyílott párnásajtaja és belépett a folyosóról egy keményképű, mutatós férfi. Marci bácsi feléje fordult, és Berci se nyúlt erre a telefonhoz, hanem az idegent nézte élesen, hogy fölismerje. A javakorabeli jövevény pedig apának és fiúnak egyszerre jelentette nevét:

— Vághy Vencel vagyok, hirlapiró! Talán ismernek is már az urak! — és kezét hiába kínálva a háziaknak, ismételte: — Vághy vagyok!

— Hja — csapta össze tenyerét Berci úr —, „Zsebvághy" Vencel úrhoz van szerencsénk?

— Sajnos — legyintett Vághy, hóna alól így kiejtve kalapját —, ezt a gúnynevet is rám akasztották már! Sokan ösmernek engem, sőt félreismernek! — és föl-

kapta kalapját a padló puha szőnyegéről. — Annyian szidnak és gyűlölnek is, mert én vagyok az itteni magyar sajtó egyetlen becsületes igazmondója! Előttem nem is marad semmilyen közéleti visszaélés titokban!

— Foglaljon helyet, kedves igazmondó uram! — kínálta Marci bácsi börszékkel a negyvenes férfivendéget, akinek sötét szempillája meg-megrándult, miközben leült. És Marci bácsi felé kezdte a szót, bár a szemével jelezte, hogy Bercihez is szól:

— Rövid leszek, méltóságos uram és kedves igazgató úr! Tudtommal önök kiadnak egy hypermodern folyóiratot, az „Új erő" címűt, amelybe én is szeretnék most egy cikket írni! És a témám, a cikkanyagom is hypermodern lenne! Szeretném megírni az önök újszerű lapjában, hogy hogyan, milyen ügyes trükkel tették önök a Közhasznú bankjukat — magyarrá! Hogyan tették a kisebbségi tanárokat néhány órára részvénytulajdonosokká! Főként azt szeretném kihozni a cikkemben, hogy ezt a különös — módszert, amelyet az amerikai nagytőkések ismernek már, itt nálunk csak's egy — anarchista gyárigazgató találhatta ki! Ime, — egy új világnézet leleménye, amely bizonyára új módszert talál ki arra is, hogy a gyárukban kitört sztrájkot is ügyesen, simán szereljék le, minél kevesebb kárral, ugyebár . . .

És fölcsucsorított ajakkal, ravasz mosollyal várt választ Vághy erre az ajánlatra. Marci bácsi a fiára nézett, fölháborodva, de félve is: mit lehet ennek a csirkefogónak okosan válaszolni?! — Csakhogy Berci azonnal enyhe fölénnyel kezdte magyarázni Vághynak:

— Csak nem óhajt futurista folyóiratomban közönséges hétköznapi aktualitásokat megírni? A témája, ezek a bankügyek és világnézetieskedések meg a sztrájk, — hiszen ezekről már milliószor írtak! Ugyan, ugyan, Zsebvághy Vencel úr, csak nem foglalkozik sablonokkal a legújítóbb revuem-ben?!

— Hohó, — itt szó sincsen sablonokról! Nemcsak Bertalan Albert úr, az „Új erő" című izgalmas folyó-

irat nagytávlatú szerkesztője, hanem én is, a „Mindent tudok!" című egyszerű riportlap szerkesztője is vágyom az újszerűségekre! Bolondulok meg az új találmányokért, akár technikáról, fegyverről, irodalomról és művészetről, sőt akár még ha erkölcsről van is szó! Új erkölcsről, hiszen még akkor se botránkoznék meg, ha valaki, mint Oscar Wilde, fajtalanság és börtön után, gyönyörűen tudja megdalolni életét! Én a korlátlan szabadságnak, sőt némiképpen a szabadosságnak is hive vagyok, kérem!

Berci fölhúzta szemöldökét és szúrós szemmel próbálta megrémíteni a már nem is gyanús vendégét:

— No, maga szépen tárulkozott föl előttünk! Maga összetéveszti a futurizmust az erkölcstelenséggel, és a jövőt a jelennél jóval piszkosabbnak hiszi! Ebből látszik, hogy . . .

— Semmi se látszik, kérem! Mert van a lapomban egy állandó és figyelemre méltó részlet, a „Gyilkos" című rovatom, amelyben a tiszta erkölcsöt szolgálom országszerte: szerelemben éppen úgy, mint az üzleti életben, sőt még a politikai berkekben is! — De — maradjunk csak az önök lapjánál, az „Új erő"-nél! Ha megengedik, hogy megírjam benne az önök ultramodern bankátvevő módját, akkor csak a cikkemért járó tiszteltdíjat kérem önöktől. De ha nem engedik meg, ha azt akarják, hogy ne írjam meg ezt az újszerű tranzakciót és a sztrájkot, akkor — némi hallgatásdíjat fizessenek nekem! Megelégszem akár — háromezer lejjel is! — és Vághy lesúnyta nyírott hajú fejét, mintha bánatát fejezné ki, ha nem engedik írni a Berci lapjába. Berci dühösen mérlegelt még valamit a fejében és ajkán, de Marci bácsi már a leghevesebb szavakat kereste:

— Mi-miféle techtlimechtli, micsoda mocskos és zavaros üzletet ajánl maga itt nekünk?! Ha írhatna lapunkba, csak néhány lejt kapna tiszteletdíjként, de ha nem engedjük írni, akkor háromezer lejt kér hallgatásáért? — Nohát ez, kérem, — disznóság! A mun-

kájáért aprópénzt kér, de a hallgatásáért komoly összeget? Mi más ez, mint — becstelenség?!

— Mi volna más, mint piszkos üzlet! — folytatta Berci apjának hangját. — Milyen antiszociális álláspont ez a szenny-sajtójában! Száz meg száz munkásember munkahelyének, a gyárnak a megzsarolása! Szerencsére — nézett apjára a gyárigazgató —, nem fogtunk az imént kezet ilyen tisztátalan alakkal, ilyen — tollgengszterrel!

— De én — mosolygott cinikusan Vághy — nem is vágyom az önök parolájára, uraim! Higgyék meg, kevés piszkosabb kezű ember van itt a városon, mint maguk! Nekem — nincs is olyan becsvágyam, hogy az önök baráti körébe vegyüljek! Nekem — háromezer lejnyi kárpótlás vagy fájdalomdij kell, ha nem irhatom meg a lapjukban, ami kikivánkozik belőlem a nyilvánosságra! Azonban — ha nem engedik meg, akkor — figyelmeztetem magukat, hogy összes rosszillatú ügyeiket a — saját lapomban, a „Mindent tudok"-ban irom meg a keserű számize szerint: a bankátvétel csalását és az anarchista igazgató úr gyárában a sztrájkot is! És akkor — majd kiderül, hogy — maguk hogyan jönnek ki ebből a cikkből, hogyan másznak ki ebből a csávából! Kiderül, hogy megérte-e maguknak, hogy nem engedték megirni a dolgaikat saját lapjukban, vagy hogy nem adtak háromezer lejt a hallgatásomért?! — Mert az én lapomban sokkal harsányabb lesz a cikkem és egészen más lesz a célzata is, ugyebár?! — és Vághy Vencel fölállt a székéről, hogy még impozáns alakja is csupa kérdés legyen. Berci a vendég orra elé állt és úgy pattogott apja felé:

— No, ilyen figura még nem lépte át a tisztes házunk küszöbét! — mire apja teljes haraggal válaszolt fiának:

— Látod, fiam, ez is futurista hajlamú, ez a figura, ez a zsaroló álhirlapiró! Ha nem is éppen a tudományt zsarolja, hanem csak minket!

— Kikérem magamnak! — rázta öklét Vághy —, majd olvashatják lapomban a cikkemet! Meglátják akkor, miféle figurák maguk, és megtanulják, hogy kik kiket zsarolnak! Én csak a nagytőkések hamisságát leplezem le, de maguk ártatlan dolgozók százait fosztogatják mindétig!

— Elég volt ebből, uram, takarodjék innét! — mutatott az ajtó felé Berci, csakhogy Vághy még nem indult meg. Kissé csöndesebben folytatta:

— Hát — nem mondom, — volna még egy indítványom, igen tisztelt uraim! Mit szólnának ahhoz, ha — nem írnám meg az önök futurista üzleti módszereit az én lapomban sem! És ebben az esetben csekély — tízezer lejt fizetnének nekem — kárpótlásul, hallgatásdíjként! — Mert nekem is élnem kell! S a lapomat megjelentetni se tréfa, mert sok pénzbe kerül!

Erre Marci bácsi szinte sikoltva tört ki:

— Tízezer lejt kér, hallod, Berci? És te megtűröd itt ezt az útonállót? Ezzel a zsarolóval pocsékoljuk a drága időnket, mikor annyi fontos dolgunk volna?! Hiszen — azonnal értesíteni kell a rendőrséget, mert...

— Igen, apám! — kapott a telefonhoz Berci és félperc múlva megkapta már a rendőrséget, amellyel éles hangon rendelkezett:

— A kvesztor úrral beszélek? — Igen, igen, — kitört a sztrájk a sörgyárunkban! Sürgősen kérjük a védelmüket, a segítségüket, küldjenek vagy hat-nyolc rendőrt, akik ügyeljenek a gépekre meg a legkényesebb munkahelyekre! És ha kell, pucolják ki a gyárból a legveszélyesebb elemeket! Sürgősen, azonnal! . . .

— Ahá, a sztrájkot intézné el rendőri segédlettel?! Hát — ez kitűnő új anyag lesz a lapomban! — és halkan tapsolt egyet Vághy, sőt a noteszét is elővette, hogy jegyezzen. Azonban ekkor meghökkent, mert — Berci folytatta jelentését a rendőrségnek:

— Volna még egy kérésem a kvesztor úrhoz vagy a rendőrprefektus úrhoz! Küldjön ide az irodámba — tudja, ugye, a sörgyári irodám címét! — két szál

rendőrt, akik tartóztassák le az itt nálam megjelent és szemtelenkedő, zsaroló újságírót, valami Vághy Vencel nevezetűt!

— Micsoda, kicsodát?! — ordított föl Vághy, de Berci rendületlenül folytatta az információt:

— Nem tudok szabadulni tőle! Engem zsarol és az állam ellen izgat: azzal fenyegetőzik, hogy még jobban föllázítja a munkásokat gyárunk és az államrend ellen! Szabadítsanak meg ettől a pasastól, hogy hozzáfoghassunk a sztrájk megszüntetéséhez, jó? — Igen, igen, — köszönöm szépen, tehát — a gyárba hat rendőrt és ide az irodánkba kettőt, akik . . .

Tovább nem mondhatta, mert Vághy belérúgott Bercibe és „Disznó, gazember!" — kiáltással még tarkón is ütötte, aztán indulóban hozzátette még:

— Megyek én is a rendőrségre és följelentem Bertalan Márton úr őméltóságát, a bankvezért és fiát, Bertalan urat, a gyárigazgatót is!

— De miért — visította Marci bácsi reszkető dühvel az álhírlapíró felé, míg fia a rúgástól és ütéstől kissé megszédülve kapaszkodott asztalába. De ő is megkérdezte azért Vághyt, meglepő csöndesen:

— Miért lehet a magunkfajtát följelenteni? Miben vétkeztünk mi, az ilyen bolond szerint, mint maga?!

— Majd bemondom ott a rendőrség előtt, aztán majd a bíróság előtt is, ne féljenek az urak!

— Természetesen — hangsúlyozta vésztjóslóan Berci, — beszámolok én is a rendőrségnek és a bíróságnak arról, hogy maga bejön egy úriházba és verekedik, rugdalózik minden ok nélkül! Persze, ilyen alak nem sértheti meg az embert rúgással és nyaklevessel, de — mégis intézkedni kell, mert maga a közeli dicsői bolondokházába való! . . .

— Majd megállapítják, kérem, hogy ki a bolond hármunk közül?! És erkölcsi mérlegre is kerülünk! Hogy Bertalan Márton úr őméltósága hányszor csalt bankszerűtlenül is, hány embert csalt meg itt a városon, amíg ekkorára nőtt a vagyona?! És hány nemzedéket

ilatott hamisított, vacak sörrel még a régi Magyarországon s aztán 1918 után Romániában is! Aztán — van még elég a rovásukon, tudom én!

— Hát — ha maga nem hülye, akkor senki sem az! És még szabadlábon van itt? — kérdezte Berci szájjal és gesztussal egyszerre.

— Hamar megállapítják, Bertalan Albert úr, hogy maga hülye! Anarchista módra följelent egy becsületes tollforgatót, akinek állítólag bűne az, hogy mindig az igazat írja! Persze, csak ha muszáj, ha megkívánja a nyilvánosság és ha — nem fizetnek meg a hallgatásomért!

— Hja, értem, Zsebvághy úr! — bólintott Berci, mintha felejtené már a testi sértést. — Szóval maga nem írja meg lapjában, de sehol sem, amiket akart, ha kap tőlünk — tegyük föl, — ötezer lejt? — No, ne ugráljon, — tuudom én, — maga tizezer lejt kért, de — én most már csak ötezret ígérhetek, mert ingyen mégse rúghatott engem, a gyárigazgatót fenéken és nem vághatott tarkón, bármennyire Vághy is a neve, kérem! Ötezer lej az én fájdalomdíjam, a másik ötezer lejt pedig — és a zsebébe nyúlt a pénztárcájáért — fogja, itt van! És elmehet, gyorsan, mielőtt még ideérnek a rendőrök, akiket majd visszaküldök én...

És az ajtó felé mutatott Vághynak, aki erre köszönés nélkül rohant el. Berci pedig apjához fordult bús vigasszal:

— No végre kaptunk valakit, aki megalkuszik velünk! Az egyetlen elem a városon, ilyen szemét elem, amely — ha ellenségesen is, — de vegyül velünk, ha pénzért is . . .

Marci bácsi gúnyosan mosolygott a fiára:

— Meg tudod állapitani, hogy futurista ez a vagány vagy anarchista elem-é? Mert én csak azt láttam rajta, hogy — nagyon erős és vakmerő ember!

— Hát — nem éppen megvetendő képességű alak, édesapám! Ha ráérnénk, alapíthatnánk véle egy monopol-sajtóbankot!

— Azt már nem! —hessegette magától még ezt az ötletet is Marci bácsi! — Hogy még bank is legyen itt, amelyik minket zsaroljon?! Nem volt elég neked ilyen szellemi betörővel alkudozni? Mikor a munkásoktól megtagadtuk a béremelést, akkor ennek a börtönre érett alaknak ötezer lejt adtál? — Jaaj, — csak meg ne tudják a munkásaink!

— Biz azok nem bánnák, ha megírná komiszkodásait rólunk ez a Zsebvághy! S mekkorákat kacagnának meg káromkodnának a mi üzleti cseleinken! Hiába, no, — a nép szereti, ha urait kipellengérezik és leleplezik!

— És te, tudod-e, hogy a munkás-fajzatot nem lehet rendőrrel ijesztgetni, mert annyian vannak, hogy rémületes! Láttam őket a proli-tüntetéseken! Nincs az ilyen tömegeknél félelmetesebb, valóságos tömegiszonyban szenvedek miattuk . . .

S ekkor lépett be az irodába két rendőr, akik Vághy Vencelt keresték. De Berci megnyugtatta őket:

— Elmehetnek, mert ellógott már az a zsaroló firkász! És — apámmal elhatároztuk, hogy bíróság elé visszük az ügyét! Maguk pedig fáradjanak le a gyársöntésbe — itt a névjegyem! — és igyanak meg egészségünkre néhány pohár sört, jó?

A két rendőr szalutált és elindult Marci bácsival a söntés felé. Berci pedig némi elégültséggel bólintott magának: no, azért ez a két rendőr is elegyedik velünk! — Aztán leült asztalához és tovább javítgatta folyóiratát, az „Új erő"-t, amely éppen olyan ízetlen maradt, mint gyárának árpaléje . . .

(1955)

TARTALOM

Előszó-féle 5
Jobb így! 15
Asszony a nyeregben 21
Amádé meg a szász király 26
Állott vihar 33
Balázs ünneplője 37
Flórián és Flóri 47
Thuróék 55
Szabóbástya 61
Kőműves Kálmán 70
Fajmérce 78
A gomb 83
Bota végrendelete 95
Áldott rossz ember 103
Halhatatlan Gazsi 112
Örökmozgó 134
Justinának nyílik a szeme 145
A Bolyaiak szobra 151
Egy kövér lidérc 156
Mozgalmas ház 162
Iparkodj, kisfiam 176
Lappangó tehetség 199
Nem vegyülnek 206

USHS D N